

HÍD

IRODALOM • MŰVÉSZET
TÁRSADALOMTUDOMÁNY

FEHÉR FERENC ZSENGÉI
BRASNYÓ ISTVÁN, BÖNDÖR PÁL
ÉS GYÖRFFY ZOLTÁN VERSEI
BORDÁS GYŐZŐ REGÉNYÉNEK FOLYTATÁSA
GOBBY FEHÉR GYULA ÉS SZATHMÁRI ISTVÁN
NOVELLÁJA
BORI IMRE SZENTELEKY KORNÉLRÓL
RAJSLI ILONA A XVI. SZÁZADI PRÓZASTÍLUS
NYELVI ALAPJAIRÓL
HERCEG JÁNOS ESSZÉJE

KÖNYV-
SZÍNI- KRITIKA
KÉPZŐMŰVÉSZETI

1993

Szeptember

HÍD
IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI
FOLYÓIRAT

Alapítási év: 1934
LVII. évfolyam

Fő- és felelős szerkesztő:
Bori Imre

Szerkesztő:
Toldi Éva

A szerkesztőbizottság tagjai:
Bordás Győző
Gerold László (kritikai rovat)

Műszaki szerkesztő:
Maurits Ferenc

TARTALOM

- Fehér Ferenc* zsengei (III.) 597
Bordás Győző: Csukódó zsillipek (XI., *Meg lehet ezt a tébolyt érteni?*) 604
Brasnyó István versei 610
Gobby Fehér Gyula: A felséges morajlás (novella) 614
Böndör Pál: „Ahol nevemet . . .” 619
Szathmári István: Regina (novella) 621
Győrffy Zoltán: Kő és virág (versciklus) 627

FEHÉR FERENC ZSENGÉI (III.)

ÚJ TANÉV KEZDETÉN

Vége a vakációnak,
sok szép boldog napnak,
Együtt töltött víg óráknak,
vidám játékoknak.

Óh! be szép volt, de boldog volt
az eltöltött idő,
Mely elszállt felettünk gyorsan,
s többé vissza nem jó . . .

Topolya, 1942. aug. 28.

MERENGÉS

Minden csendes,
Szellő sem lebben.
Lenn a völgyben
Sűrű köd terjeng.

Hallgat az erdő,
Madár sem rebben.
Andalogva járok,
Csak várok, csak várok.

Oly jó az éjben
andalogva járni,
Nem csinálni mást,
csak állni és várni.

Várni arra, hogy rád talállok,
Karjaimba zárni,
s szemeid lezárni
csókjaimmal . . .

Topolya, 1943. okt. 14.

SÓHAJ

Némán állok a hegytetőn,
Téged kereslek szenvedőn.
Köd ül lenn a völgyeken,
Neved sóhajtom csöndesen.

Lassan leszáll az alkonyat,
A szél elkapja hangomat.
Fölviszi az ég felé,
Föl, a csillagok elé . . .

Topolya, 1943. okt. 14.

A KIS VERÉB

Künn dudorász a téli szél,
Ablakomba száll egy kis veréb.
Oly kopott, riadt szegény:
Nagyon megviselte a tél.

Kíváncsian néz rám a kis veréb,
Míntha könny csillogna a szemén.
Oly búsán néz reám,
Szívem szakad meg talán.

– Bús világ két sorstársa,
ez mi vagyunk, kis veréb.
Mert árva vagy te is,
de még árvább én.

Így szólottam hozzá.
Hogy ő mit vélt – nem tudom.
Ám csőrével tiltakozva
kopogott az ablakon.

– Nincs igazad, barátom! –
szólalt a kis veréb.
Mert árva vagy te is,
de még árvább én.

Elsuhan a nyár,
beköszönt a tél,
s ilyenkor legárvább
a pici kis veréb . . .

Mert nincsen senkije
kereke világon.
Társai elhagyják
napsugaras nyáron.

(A veréb a legárvább
madár a világon.)

Így szólt a kis vendég
csöndes panasszal.
És hirtelen eltűnt
a téli éjszakában.

Lassan hullnak a hópihék,
temetővé válik a vidék.
Siralmas nótát süvölt a szél,
dühöng a hideg tél.

Lassan leszáll a csendes éj,
néhány ablakban még lámpa ég.
Ámde csendben kihuny a fény,
s mély álomba merül a vidék.

Topolya, 1944. febr. 25.

ÁRULÓK

Árulók! Idegen eszmék
hú csatlótsai,
kik nem tudtok egy igaz
szót kimondani:
rettegjetek, vörös bérencek,
árulói egy nagy népnek.

Azt hirdetik: egyenlőség!
de a szegény pórnépség
jogai most is csak mesék.
Hol itt a jog? Ugyan már!
Elnyelte azt már rég
a hömpölygő vörös ár.

A szennyes, piszkos szolgálhad
most élvezet után szalad.
Harácsol, rabol mindenki,
hisz most nem is ember, ki
nem tud a zavarosban halászni!
Rettegjetek vörös bérencek,
árulói magyar népnek!

Ámde egyszer eljön a nap:
vörös csillag lebukik majd!
Eltűnik a szenny s a sár,
győzni fog az igazság!
Rettegjetek, Sztalin-bérencek,
árulói magyar népnek!

Szabadka, 1945. ápr. 19.

MÁJUS

Itt vagy ismét,
ó, szép Május!
Télnek hírért
messzi úzted,
a zászlódra
e szót tűzted:
Mámor! . . .

Az orgonák
illatoznak,
ifjú szívek
nyiladoznak.
Mindenfelé
öröm, mámor;
szíved felé
csalfa Ámor
nyilaz . . .

Topolya, 1945. május 1.

ERZSI

Édes kislány az Erzsi,
a szép legényt szereti.
A táncot is kedveli,
járja hát, ha teheti.

Nótára áll a szája,
minden legény csodálja.
De ő, a kis betyárja,
nem ad csókot számára.

Csalfa szeme oly édes,
a járása oly kényes,
hogy a szomszéd pávája
irigykedve néz rája.

Topolya, 1945. május 1.

INDULÓ

„Saskarom” ha harcra kel,
Tüzes szóval s énekkel;
Szép hazánk romjain
Épül egy szebb világ:
„Föl a harcra, pajtás, meg ne állj!”

Szeresd a Természetet!
 A nap arca rád nevet.
 Zöld erdő, kis virág,
 Mind csak ezt kiáltják:
 „Föl a harcra, pajtás, meg ne állj!”

Dalolunk és nevetünk,
 Szeretet a fegyverünk.
 Jöjj, pajtás, tarts velünk!
 Egy hazánk, Istenünk;
 „Föl a harcra, pajtás, jer velünk!”

Topolya, 1945. május 3.

SZONETT

Az éjjel is véled álmodtam,
 Én elérhetetlen szerelmem!
 Karjaiddal átfontad nyakam,
 S én csókokkal zártam le szemed.

Álom, mámor nem oltja lángját
 Bennem dúló szerelemtűznek,
 S mint lepkét űző kicsi lánykák:
 Vágyaim délibábot űznek.

Mást nem kívánok tőled, édes,
 Csak ennyit: az én szerelmem
 mindörökre bocsásd meg nékem.

Csókéhes ajkamról száll az ének,
 Maradjon annak, minnek szántam:
 Örökkön égő örökmécsnek . . .

Szabadka, 1946. márc. 26.

PROLETÁRFIÚ DALA

Vadul verő bolond szívem,
állj meg, állj meg végre már.
Nem kellenek nékem többé
átvirrasztott éjszakák.

Lázás szájam, égő vércsepp,
ne mondj több hamis imát;
hisz megcsaltak, éhezettek:
nem csókkoltál sohse lányt . . .

Szerettem volna szeretni,
számomra nem volt leány.
Tiszta volt a szívem, lelkem,
s piszkos, rongyos a ruhám.

Vadul verő, bolond szívem,
mért nem állsz meg végre már?
Nem volt nékem soha senkim:
árvának szült jó anyám . . .

Szabadka, 1945. márc. 29.

CSUKÓDÓ ZSILIPEK (XI.)

MEG LEHET EZT A TÉBOLYT ÉRTENI?

BORDÁS GYŐZŐ

Már napok óta lázban voltam a rádió miatt. Látni és főleg hallani szerettem volna a csudamasinát, azt a szenzációs találmányt, amelyhez én nagy reményeket fűztem. Éppen ezért nem értettem, apám miért olyan közömbös iránta. Pedig neki is ki szerettem volna fejteni gyorsan formálódó véleményemet, sőt szilárd meggyőződésemet, hogy ha a rádió itt, Európában mindenütt tért hódít, és ez nem tűnt semmi messzi, sem meg nem valósítható elképzelésnek, szükség sem lesz többé újságra, meg talán könyvekre sem. Mert – s erről is határozott nézetem volt – minden hírt, tudósítást, riportot, sőt, akár még a verset és a regényt is csak beolvassák a rádióban, amit én, ha akarom, fekvé hallgathatok, akárcsak a londoni katedrális bűgő harangját.

– Még az iskola is fölöslegessé válhat, akár egy régi kacat – magyaráztam Klárának, amiben úgy véltem, gyors egyetértésre jutottam vele –, mert a fejünkre csatolhatjuk a hallgatót, kezünkben a papír és a ceruza, a nem létező drót másik végén pedig a világ legjobb történelem-, latin- vagy matematikatanára. Ha ez a hálózat kiépül – lelkesedtem, széles gesztusokat téve, mintha egy nagy festményt készítenék a világ újjászületéséről –, szabadon választhatnánk a világ bármely nyelve közül, s azon a nyelven tanulhatnánk, amelyen éppen akarunk.

Az újságok ekkortájt már cikkeztek róla, hogy kialakulóban van egy fejünk fölött húzódó és bennünket is befogó Athén–Stockholm–Madrid éteri háromszög, amelyben szabadon keveredhetnek a nyelvek, anélkül hogy egymást zavarnák, mert minden adó más-más frekvencián működne.

– Még az államnyelvek is megszűnnének, ami olyan szigorú szabály lett a hivatalokban, hogy még az idősebbekre is rászóltak, ha netán nem úgy kérték a postán a bélyeget.

Klára tudni vélte, hogy a nagyháromszög-elképzelésnek azonnal ellenszegült a Berlin–Párizs–London, úgynevezett kis háromszög, mert ha sok mindenben nem is, abban megegyeztek, hogy csakis a három nagy európai nyelv röpködhet szabadon az éter szárnyain, minden egyéb provinciális, kisebbségi, tehát nem alkalmas a tömegek számára. Hogy mindez némi zavart okozott a fejemben? Magyarként kisebbségi voltam az utcán, de a német tagozatom a gimnáziumban ugyancsak kisebbségének számított, éreztük ezt a bőrünkön nap mint nap. A megkettőzött kisebbségi sors tette, hogy számomra az a nagy háromszög volt az elfogadhatóbb, a távlatokat nyitó, a nagykapu, amelyen majd szabadon járhatunk ki-be, anélkül hogy minduntalan egymásba ütköznénk, gáncoskodnánk, lökdelőznénk. Gyerekszobám éjjeliszekrényére már odaképzelttem a masinát, az asztal mellé a táblát, a szekrényre meg a földrajzi térképet, merthogy anélkül a hegy-és vízrendszernek a tanulását nem tudtam volna megoldani, az országhatárokat pedig már mellőztem is tudatomban mint fölöslegeseket.

– De iskolai szertárakat csak nem rendezhetsz be otthon – hintette el bennem a kétely alattomos magvát Klára –, mert emberi csontvázat, preparált madarakat, gázlámpát, mikroszkópot nem tarthat mindenki otthon – mondta egy nagyszünetben, amikor előadtam előző este aprólékosan kidolgozott tervemet.

– Csak gyakorlati oktatásra kellene fönntartani a gimnáziumot – módosítottam a kész programon Klára kedvéért, de úgy véltem, ez nem több annál, mint mikor házunk építésekor a tervező anyám követelésére a hátsó tűzfal helyett a verandánál helyezte el a pincelejáratot, merthogy onnan vihar esetén beverhet az eső.

– És mi lenne a tornaórákkal? – kezdett most már akadékoskodni.

– Már az is valami, otthon legfeljebb nem a kötélre, hanem a körtefára másznánk, a tornatermet meg képcsarnokká alakíthatnánk, és az érettségi napján, mondjuk, az én kiállításommal avatnánk föl.

– Sándor királyt a bordásfalra akasztva, így gondolod?

– Miért ne, az egy jó festmény, még apám is elismerte.

Idegcsített Klára kimondottan kételkedő sváb természete, de mert erősnek éreztem magam, hagytam, ragadjon magával fantáziám, s biztos voltam benne, hogy bebizonyítom, rádiós elképzelésem kikezdehetetlen, akár a gravitáció törvénye.

Mivel akkoriban vetődött fel Ú.-ban a mozi építésének az elképzelése, Klárával folytatott vitáim során a mozgóképet is segítségül hívtam; úgy láttam jónak, hogy mindazt, amit vizuálisan is látni kell, a moziban néznénk meg.

– Szóval úgy képzeled el, ha a bányákról tanulunk, akkor az Uráltól Normandiáig, a Lappföldtől Kréta szigetéig minden nagy bányába betekintünk. . .

– Miért ne? – vágta rá, s megörültem, hogy Klárának nem jutott eszébe, a sötétben nem lehet filmet készíteni.

– De mit csinálsz a Tejútta? Persze, Galileit ülteted a vászonra. Nem volna egyszerűbb a rádióban beszélgetni?

– Nem jók a példaid, de miért nem láthatnánk közelről, mondjuk, a Gibraltárt?

– És aztán egy igazi spanyol bikaviadalt is – vágta rá hetykén, nem is sejtve, milyen jó végszót ad, mert azonnal elkezdtem mondani, az milyen, hogyan néz ki, szakasztott úgy, ahogy Sztankovics doktortól hallottam.

– Tudod, a bikaviadalon a játék gyönyörű festői fölvonulással kezdődik. A menetet egy tiszta fekete ősspanyol díszruhába öltözött, gyönyörű, fehér lovon ülő lovas vezeti be, utána következnek a matadorok vagy torerók, arannyal dúsan hímzett, különféle színű selyemruhákban, majd a banderillerók, a peónok és a pikadorok következnek lovon, mind díszesen fölöltözve . . .

– És ezt a díszes kavalkádot, mi itt, fekete-fehérben havazó filmszalagon ugyanígy élvezni fogjuk. Nem is vagy te festő!

Fölszisszentem, mert Klára pikadorlándzsája szíven talált, de mert abban a pillanatban hatalmas piros posztó lebbent meg előttem, szivárgó sebbel ugyan, de támadni kezdtem.

– . . . leghátul jönnek – és itt kihagytam, hogy ugyancsak feldíszítve és kisallangozva – a nehéz lovak, amelyek feladata lesz az elhullott bikákat és a pikadorok lovait a színtérről kivontatni. Szóval a menet a zene hangjai mellett kivonul az arénába.

– Ezt majd a kaszinó fúvósnygyese fogja szolgáltatni – szúrt ismét közbe, úgy, hogy a pika a torkomba fúródott.

– A fekete lovas pár konvencionális szót mond . . .

– Amit akár a rádió is közvetíthetne.

Fújtam, ha még egyszer közbeszól, fölöklelem.

– . . . mire az elnök két emelet magasságból ledobja a bikaistállóhoz vezető ajtó kulcsát, megadva ezzel a játék kezdetét.

– És ekkor mi történik? Jön a bika?

– Még nem! Az aréna képe most a következő: legfölül van az elnöki emelvény, alatta az újságírópáholyok, asztalokkal, kényelmes bőrfotelekkel, mert minden bikaviadalról hosszú-hosszú, a legapróbb részletekig menő, az indulatokat is érzékeltető riportokat írnak, elsőként már az esti lapoknak.

– De ha a rádió kiszorította már a lapokat, hova írnak az újságírók? – tántorított meg újból, nem engedve, hogy mondatról mondatra fokozzam az izgalmakat.

– Most vezetik ki a bikát, amelyet előtte nyolc-tíz órán a sötétben tartottak. A bika a fénytől és az előtte lengetett posztótól kezd megvadulni és rohanni a peón után, aki mindjárt átveti magát a két méter magas kerítésen.

– Na ez már vígjátékba való – tette hozzá Klára, és gyorsan elfordult.

– Nem vígjátékba való – s tettem volna hozzá, hogy te ostoba, mert a matadort és a peónt felkoncolhatja a bika, de nem volt rá alkalmam, mert váratlanul és észrevétlenül ott termett az igazgatóm, és határozottan rám szólt:

– Pichler, itt nem magyarkodunk és nem politizálunk, megértted?

– Én csak egy történetet meséltem el – mondtam hebegve, mert a szó, hogy bikaviadal, szerbül eszembe sem jutott.

– Hallottam! De érettségi előtt nem volna jó egy igazgatói megrovás, nemde?

Ez volt számomra a kegyelemdőfés, s utólag végiggondolva az esetet, el tudnám képzelni, hogy egy bikaviadal metaforikusan a politikáról is szólhatna. Még e kellemetlen jelenet követő történelemórán megértettem, hogy Sztankovics doktor útibeszámolója után, mindjárt másnap, apám miért nem egy vérbő jelenetet vázolt rajzlapjára a bikával, hanem egy bekötött szemű lovat, pontosabban gebét, amely Sztankovics doktor szerint virslinek sem volt való; minden ízében reszketett a támadó bika előtt, mire a közönség fergeteges biztatása ellenére megkegyelmezett neki.

– Ki is fütyülték a bikát, mint ripacsot a színpadon.

Én is kifütyülve éreztem magam, soha meg nem bocsátottam ezért Klárának. Nem a bikaviadal bántott, hanem a rádióhoz és a mozihoz fűzött reményeim kicsúfolása.

Még másnap is sajoztak a sebek, alig reggeliztem valamit, amit anyámnak húsvéti gyónásommal magyaráztam, miközben apám már jóllakottan tolta félre a tányérját és a kávéscsészéjét, és belemerült az újságolvasásba.

Klára mindezt azért teszi velem, hogy ne menjek el Weis úrékhoz, irigységből, mert ő nem lehet ott, igyekeztem helyre tenni a dolgot, s közben újabb magyarázatot találni viselkedésére. Mert én vagyok mindig a kiváltságos, az úrigyerek. Nélküle talán rá sem döbbenek, hogy én valójában mégis kiváltságos vagyok, de azt, amibe az ember beleszületik, csak mások tartják kiváltságnak.

– Hallottad, anya, miről van szó a mai Földosztó vezércikkében? – szólt oda apám, beleveszve a nagyalakú újság lapjaiba, ami a fejét is teljesen eltakarta: „Akárhányszor leírom azt a szót: nemzetiség, ki-sebbség – olvasta fönnhangon – mindig erőszakot kell vennem maga-

mon, hogy a kezem meg ne mozduljon, mert mindig érzem, gyalázat esik emberi mivoltomon. Mit is jelentenek ezek a szavak? A kis-ázsiai törökök a keresztényeket értik alatta, Mussolini a dél-tiroli németekre vonatkoztatja, akiket akkor űznek ki, amikor akarnak, de a legdöbbenetesebben Diószegi Tibor magyarázza a szó jelentését, aki szerint a kisebbségek azok a szerencsének, akiket kenyérre kennek lekvárnak, és megesznek a győzedelmes pápuák. Gyászos és lealázó már maga a szó . . .”

– És most mit akarsz ezzel mondani? – szól közbe anyám.

– Én semmit, de hallgasd tovább. „A vajdasági magyarság vezérei, törzsfőnökei permanens őrzőangyalai ugyanazok, akik megalkudtak az új impériummal. Ők a vörös malom gépészei. Úgy rendezkedtek be, hogy permanensen mentsék a magyarságot, amelyet hagynak az ájultság, az állandósított vérvesztés állapotában, hogy le ne rázhassa őket magáról, és mindenkoron rájuk szoruljon. Kitapogatják a tömeg vérző sebeit, tablettákat, csillapító szereket adagolnak időközönként, amelyek hatásának eltűnésével még rosszabbul érzik magukat. A sebeknek azonban sohasem szabad begyógyulniuk, a tömegeknek sohasem szabad biztonságba kerülniük, sohasem szabad öntudatra ébredniük, mert akkor elzavarják az őrzőangyalokat . . .”

– Ez aztán már túlzás – háborodott föl, szerintem is jogosan, anyám. – Hát nem ezek közé akartátok küldeni Zentára Székely Sanyit képviselőnek? És ha elmegy, most róla is ezt föltételeznéd?

– Várjál – emelte föl mutatóujját, és folytatta: „Ezek a látszólagos írt számunkra távoli helyekről ígérnek, a népligáktól és népszövetségekből, Genfből és Párizsból, nagyköveti konferenciáktól, közben csak grazi és baseli nagynénikre számíthatnak.”

Éreztem, apám nem folyamatosan olvas, hanem mazsolázik az írásból, amihez egyébként adottsága volt, mert a hosszú-hosszú cikkekben is mindig megtalálta azt a néhány hangsúlyos mondatot, ami-miatt íródott. Anyámnak is gyanús lehetett e kertészi szöveggymolálás, mert nem volt rest, föltette olvasószemüvegét, és apám háta mögé lopózott. Néhány pillanat múlva szinte diadalmasan bökött a lap aljára.

– Hát ezt miért nem olvasod?

– Mert az utolsó bekezdés csak Vukov Lukács illúziója. Még hogy „ha a magyarság a többi népekkel megszerzi a politikai hatalmat, akkor szabadon rendezkedhetik be, mint a nemzetiségek a szabad Amerikában, ahol minden európai nyelven beszélnek, de nem ismerik azt a szót: kisebbség”. Erről csak akkor ábrándozhatnánk, ha a földtekéről leradíroznák Európát, és újratelepítenék ma született bárányokkal.

– Agyadra megy ez a sok újság – zárta le anyám a maga részéről a vitát, s már indult is a konyhába a reggelizéstől maradt csetressel.

– Volt ebben a megállapításban sok igazság, mert én, mint a körhíntázásba, úgy szédültem bele, amikor a kormánypárti Napkeletet összevettem az ellenzéki Földosztóval, a katolikus Vajdasági Kultúrát az Evangélikus Vándorúttal, a jobboldali Szélrózsát a baloldali Szikrával. Már hogyan zavarodtam volna bele, amikor a Napkeletben azt olvasom, hogy dr. Dénesi József egyenesen a magyar ügy vértanúja, mert mint a topolyai magyar párt elnöke nem kaphatott útlevelet pesti gyógykezeltetéséhez, ezért halt meg, még ugyanebben az ügyben a Földosztó azzal érvelt, hogy mindez csak ámitás, mert nincs a világon szanatórium, amelyben meggyógyulhatott volna. „Hozzá tartozik ez az öndicsőítési folyamathoz – olvashattam. – És miért nem emelnek vádat – tette fel a kommentátor nem kis bátorsággal a kérdést – azokért a magyar munkanélküliekért, akik nemzetiségük miatt nem kaptak földet, és nyomortanyákon pusztultak el, mert nem juthattak egy pohár tejhez.” Kinek van itt igaza? Mindkettőnek, senkinek? Vagy létezik egy harmadik igazság is? Mert a Földosztó számomra izgalmas vezércikké még tovább ment, és a Rigómezőre telepített itteni parasztok sorsát említve tette fel a kérdést: „A magyar feudálisok évszázadokon keresztül miért nem adtak nekik annyi földet, hogy hozzá nőhettek volna az itteni talajhoz? Azokat nem kell siratni, akik sehol sem találhatnak védelmet?”

Bele kell ebbe tébolyulni. Mint ahogy abba is, amit épp akkor olvastam, amíg apám a Földosztót böngészte. A Vajdasági Kultúra a magyar hertegprímás körlevelét hozta, amelyben már jó előre figyelmezteti a hívőket, hogy a rádión közvetített szentmise hallgatásával nem lehet eleget tenni a szentmisei kötelezettségnek, a Vándorút meg ugyanazt a rádiót a prédikációkkal a széles tömegek szolgálatába kívánja állítani.

– Hát nem lehet, hogy a világ rendjét és rendetlenségét csak az érdekek mozgatják! – háborodtam föl. – Hogy az egyházat, a politikát, az iskolát, sőt még a bikaviadalmakat is, amelyen a matador azért kap hét-nyolc ezer pezetát, hogy minél busásabb legyen a belépőjegy, és aztán az államkassza bevétele!

Ezek voltak az én húsvét előtti kötelező gyónásom gondjai. Hogyan menjek el mindezzel Leer esperes úr elé, még a gyóntatószékből is kipenderít, mint parázna hitszegőt. Tervet agyaltam ki, hogyan környékezzem meg.

(Folytatjuk)

BRASNYÓ ISTVÁN VERSEI

HULLADÉK SZAVAK

Egészen kicsinynek mondhatnám,
ahogy fel-alá jár a lépcsőn,
csigalépcsőt tapos a levegőben.

Iratok fogdosása és lapozása.
Írás hiábavalósága.
Igazolvány hulladék szavai.

Ezekből a mondat,
amely elveszi a világ bűneit;
Ézsau és Jákob keze.

ROZSDAMART ÉS ÓTVARAS

Milyen is lenne
ki állná meg ezt
látva a foncsor óceánját
érezve a tükör hátlapjának
nyilallásait

Magasztosul
minden fölmagasztosul
a kalózlobogó ugyanúgy
akár a martalóczászló

Kivonatolt alkonyat szakad
faköpenyben jön az este

PASZOMÁNY

Gyöngyöző hóolvadás,
kitakarózó holdvilág;
pagoda és pavilon.

S így nevel kit-kit öregre
az alkonyati véralvadás,
Úrból fröccsenő torkolattűz,
napszél tépázta zászlónk!

Tudat alatt tartó
megfutamodás, háború
aranyfüstje:
zsinórzat és sujtás.

ELVADULT FRATERNITÁS

Nem biztos, hogy ki tudok tartani
ebben az idegen elképzelésben,
lakni leszek képes
meghatározott szereppel,
ahogy évszázados utcákban éltek,
fehér függönyök mögött,
talán soha ki nem fosztott házakban,
melyeket azután rommá lőttek
a kor történelmi keretei között,
vagyis az égalj erkölcei szerint.

EGY CSÍKEGYHÁZI VÖRÖS TÉGLADARABRA

Sokan voltak, vagy nem is voltak sokan.
Ha kevesen is voltak, majd jöttek volna többen.
A lobogók közepe kiürült, mire várhat itt ember?
A nyár azóta is tart, emlékezetben

(irtam 1526-ban)

MELEG–HIDEG

Elbujdosol a semmiségben,
átemelsz majd egy pillanatot
– olvasmányból talán,
de mihez kezdjen az, aki olvasni sem tud.

Annak a havas világ
még ott dermed a fejében,
meg a grádics a hó alatt,
a hólepte hinta,
a dermedt kutyalánc,
egy ürre táruló ablak.
Istállók melege. Ólak melege. Aklok hidege.
Juhkolomp.

A fagyos kolomp.
A nyár elkékült vacogással.
Csapda az ég alatt.

LISZT

Ködölés, lisztharmat, mit tudom én, mi.
Nyomorékra vert szék, mint a túlvilág kapujában:
kimarjult lábú égi trónusunk.

Tetőtlen konyhákban gyötörni
az indulattalan, eszményi masszát –
vajon milyenre kel, alakul, sikeredik
cibakom, prófuntom,
komisz háborús kenyerem . . .

A FELSÉGES MORAJLÁS

GOBBY FEHÉR GYULA

Ültünk az áruházban, és csokoládét majszoltunk. Messzike figyelmeztetett bennünket, hogy egy morzsa nem sok, annyi nyom sem maradhat utánunk. Szavait komolyan vettük, Messzike híres szakember volt.

Még a nyálcsöppek is árulók lehetnek. Mondta. A legjobb, ha a papíráról leeszitek a kockákat, s aztán rendesen összehajtogatva zsebre vágjátok a papírt.

A fenekünk alá törülközőket raktunk, hogy föl ne fázunk, komótosan eszegettünk. Vártuk, hogy elvonuljon az éjjeli járőr. Állítólag fél egykor mennek végig a főutcán, akkor világítanak be ide a polcok közé is, a legkényelmesebb kivárni elvonulásukat, hogy senki se zavarja meg a munkánkat.

Egyszerű főzőcsokoládét választottam, mert szerettem kesernyés ízét, de Balos tejes csokoládét vett maga elé. Egyszer csak fölsóhajtott, s gyors mozdulattal összepakolta az egészet.

Messzike odaszólt. Mi baj? Talán nem jó?

De jó. Mondta Balos.

Mert néha régi is van köztük. Mondta Messzike. Szabály szerint nem is adhatnák el, ha lejárt a szavatossági ideje, de nálunk ezzel senki sem törődik.

Eszembe jutott, milyen éhesek voltunk az áruházban. Mondta Balos.

Nem tudtam, hogy árvaházi gyerek volt. Amíg várakoztunk, elmesélte.

Öt évig voltam bennlakó. Mondta. Mikor meghalt a nagynéném, aki nevelt, nem volt hova lennem. Örült szerencsém volt, hogy egyáltalán befogadtak, mert így tovább járhattam iskolába, minden évben kaptunk új ruhát, és naponta háromszor ettünk. Ha nem jutok be, most valahol kubikolnék, vagy valamelyik bácskai szálláson lennék béreslegény.

Nem becsülöm le a béreseket, de hozzájuk képest ma mégis úr vagyok.

Általában harminc–harmincöt bennlakó volt, emellett az egyház támogattot jó néhány családot is, akiknél kihelyezett árvák laktak. Mi, ott benn, előkelőbbnek éreztük magunkat. Csak állandóan éhesek voltunk.

Nagyon nehezen szoktam meg, hogy minduntalan imádkozni kell. Ha fölkelünk, imával köszöntöttük a napot. Reggeli előtt az asztalnál imádkoztunk. Az ebédhez nem nyúlhattunk, míg a tiszteletes úr el nem mondta a hálaadó asztali áldást, délután hittanóra volt, vacsora előtt legalább egy miatyánk, s mielőtt ágyba bújtunk volna, ismét fohászkodnunk kellett. Volt, aki úgy behülyült, hogy még az ágyban is könyörgéssel altatta magát.

Megpróbáltam elmismásolni a dolgot, de a nővérek is komolyan vették a dolgukat, ha észlelték, hogy csak színészkedem, rögtön kiebrudaltak a sorból, s a tiszteletes úr csak egyféleképpen büntetett. Aki nem ájtatoskodott, az nem is evett.

Úgy zsolozmáztam, mint a vízfolyás. Mégis folyton éhes voltam.

Mindnyájan növendék gyerekek voltunk, uzsonnázni szerettünk volna, de szigorú rend volt az internátusban, reggeli, ebéd, vacsora.

Aki panaszkodott, hogy éhes, annak parancsba adták, hogy imádkozzon.

Így hát senki sem panaszkodott.

Inkább loptunk. Az iskolában elloptuk az osztálytársaink uzsonnját, a környékbeli gazdáktól elloptuk a termést. Nagyon óvatosnak kellett lenni, mert ha valakit elkaptak, azt a tiszteletes úr szigorúan megbüntette. Esetleg napokig nem kapott enni. Találékonyak és ügyesek lettünk.

De akármennyit is zsákmányoltunk, mindig éhesek voltunk.

Minden madárfészekből kiszedtük a tojásokat. A madárcseresznyefákat letaroltuk, meg sem vártuk, hogy megérjen a termés. Csupa folt lett a ruhánk, ha érni kezdett az eper.

De mintha minden megevett falat után éhesebbek lettünk volna.

A tiszteletes, König Gáspár kövér, kerek arcú ember volt. A hittanórákon sokszor gondolkodtam rajta, ő mit ehet, hogy ilyen kerek. Ha nem kapcsolta be a kabátját, gömbölyű pocakja kilátszott. Biztos többet imádkozott, mint mi valamennyien, mert nem látszott éhesnek.

Azt, hogy mennyire félt tőlünk, csak utólag látom. Utólag. Akkor féltelmes zsarnoknak tűnt. Megkövetelte, hogy a hittanórát mozdulatlanul üljük végig. Hátratett kéz, merev arc. Kérdésre pattanni kellett, katonás válasz, utána vissza a székre.

Olyasmit követelt tőlünk, amit eleve lehetetlen volt teljesíteni. Miután a reggeli imát ájtatosan végigmondtuk, Gizi asszony villogó szeme utasított rendre bennünket. Az iskolában a tanárok vigyáztak ránk, hogy rendszeresen viselkedjünk. Az ebédért alázatosan sorba álltunk, csendben kellett ennünk, utána szó nélkül a szobákba vonulni, hogy megcsináljuk az iskolában kapott házi feladatot. Senki sem nyikkanhatott, mert akkor zavarta a többit. Sehol sem tombolhattuk ki magunkat. A délutáni hittanóra volt a legrettenetesebb. Akkor már szinte rángatóztunk a mozgásvágytól.

König Gáspár pedig minden moccanást személye elleni sértésnek tekintett. Kerek arcában két barna és szabályosan kerek szem villogott. Úgy emlékszem rá, állandó jellegű sértődöttséggel tekintett a világra. Tény, hogy a hittanórák jó része figyelmeztetésekkel, rendreutasításokkal, sarokba állításokkal telt el. És vacsoramegvonással.

Ültünk mereven, és hallgattuk a szentírás szavait.

„Jézus pedig monda nékik: Nem szükség elmenniök, adjatok nékik ti enniök.

Azok pedig mondanak néki: Nincsen itt, csupán öt kenyerek és két halunk.

Ő pedig mondá: Hozzátok azokat ide hozzám.”

Ekkor megkordult a gyomrom.

Sokszor korgott, az osztály csöndjében szinte visszhangzott.

König fölkapta a fejét. Megkérdezte, hogy ki volt az, de senki sem jelentkezett. Tovább olvasta a Bibliát.

„És mikor megparancsolá a sokaságnak, hogy üljenek le a fűre, vevé az öt kenyeret és a két halat, és szemeit az égre emelvén, hálákat ada, és megszegvén a kenyereket, adá a tanítványoknak, a tanítványok pedig a sokaságnak.”

Próbáltam úgy összegörnyedni, hogy elszorítsam a gyomromat, de hiába igyekeztem. Mikor a halra gondoltam, ismét jelentkezett. Nagyon szeretem a sült halat. A mai napig szenvedélyes horgász vagyok.

Először halkán és vékony hangon csikorgott, aztán erősödve mormogott a hasam, akárhogy fészkelődtem, képtelen voltam parancsolni neki.

König egyből kiszúrt. Eredj a sarokba. Mondta. Ott produkálhatod magad.

Nem is tiltakoztam. Fölösleges lett volna. Féltettem a vacsorámat. A sarokba osontam a kályha mellé.

„És mindnyájan evének, és megelégedének, és felszedék a maradék darabokat, tizenkét teli kosárral.”

Akkor valaki másnak is megszólalt a hasa az osztályban. Elég halkán, de a csöndben mégis visszhangozva.

König abbahagyta az olvasást.

Megkérdezte tőlem, hogy én voltam-e.

Most nem. Mondtam. Nem hiszem, hogy én lettem volna.

Úgy látszik, még valaki a sarokba akar állni. Mondta. Aki azt kívánja, csak jelentkezzen.

De senki sem szólt, így hát olvasta tovább a szöveget.

„Aki pedig ettek vala, mintegy ötezren valának férfiak, asszonyokon és gyermekeken kívül.”

Egyszerre több has is hallatszott. Nem egyforma erővel, s nem egyforma hangon. Valaki kuncogott a hátam mögött.

König fölördített. Nagyon nevetséges. Mondta. Inkább szégyellnétek magatokat. Isten ígését se vagytok képesek ember módjára befogadni.

A kuncogás megszűnt, de továbbra is hallatszott egy gyomor lassan elhaló panasza. König úgy tett, mintha nem venné észre.

Hallottátok az ígét. Mondta mesterségesen fölerősítve hangját. Az életet jelképező kenyér a szentírásban nem csupán a bőséget, és kiváltképpen nem csak a táplálékot szimbolizálja. Jézus nemcsak a nép testi jólétéről kíván gondoskodni, mikor kenyeret oszt. A lelki táplálék sokkal fontosabb számunkra minden testi tápláléknál.

A hosszadalmas magyarázat alatt újból korogni kezdett a gyomrom, s hiába gyúrtam, gyömöszöltem, szorítottam össze, el nem hallgatott.

De nemcsak az enyém. Mikor a fennkölt szónoklat véget ért, mint egy össze nem hangolt kórus, zúgott föl a növendékek hasa. Mintha egymástól fertőzést kaptunk volna, megállíthatatlanul hangzott a belőlünk kiinduló morajlás, és a tiszteletes se tehetett ellene semmit, mert az osztályt betöltötte a hang, a nem túl hangos, de erőteljes kifejezése az éhségnek. Felsőleges morajlás volt, az élet követelte a jussát, s nem tudtunk neki ellenállni.

König lenyűgözve hallgatott, majd azt mondta, hogy álljunk sorba. Azt hittük, vacsorára visz bennünket idő előtt, de nem nyitatta ki az ajtót, hanem elővett a zsebéből egy tábla svájci csokoládét, s azt mondta, hogy abból mindenki kap egy kis szopni valót. Pontosan így mondta: egy kis szopni való. Az ügyeletes kezébe adta, mire fölbuzdult az osztály, majdnem nekirohantunk a kezének, de egy intésre sorba álltunk, és türelmesen vártuk a piciny kockát, amennyi egy-egynek jutott.

Míg a soromra vártam, arra gondoltam, hogy már tudom, honnan van Könignek kerek pocakja, de azt hiszem, túl gyorsan és túl felületesen ítéltem róla. Nem lehetett önző, hiszen egész életét nekünk szentelte.

A svájciak küldték a ruházatunkat is, s a csomagokban valószínűleg volt egy kis cukorka, egy kis csokoládé is mutatóban.

Életemben akkor ettem először svájci csokoládét, mondhatom, az íze örök életemre a nyelvemen maradt.

Jó ideig hallgattunk Balos története után, aztán Messzike megszólalt.

Gyerünk, gyerekek, mert ránk hajnalodik. Mondta. Csak azt válogassátok, amit előre megbeszéltünk.

Mindhárman kaptunk egy-egy öltönyt. Balos kabátot is húzott, nekem meg méretre választottak ingeket, alsóneműt, cipőt. Szabályos csomagokat készítettünk magunknak, és csak fél kettő volt, mikor Messzike óvatosan bezárta maga mögött az áruház ajtaját.

Balos kuncogott.

Ezek nem is fogják tudni, hogy vendégeik voltak. Mondta.

Messzike köpött egyet.

A vásárlók többet lopnak nappal, mint mi éjszaka. Mondta. A kereskedőket meg ne féltsd. Elszámolják ők ezt kamatostul.

Olyan elegáns ruhát választottak nekem, hogy az egész osztály irigykedett rám. Jó ideig el voltam látva inggel, trikóval, pizsamával.

Évekkel később emlékeztettem rá Messzikét, milyen ügyesen ment be az áruházba.

Igen. Mondta. Balos vett rá, mindenáron föl akart téged öltöztetni. Nagyon sajnált, hogy olyan rongyosan jártál.

Sose gondoltam volna, hogy Balos törődött velem. Hirtelen úgy éreztem, mintha egy kis szelet csokoládé csúszott volna a nyelvemre. El is határoztam, hogy okvetlenül küldök be neki csomagot a dutyiba. Hadd lássa, hogy én is gondolok rá.

De aztán valahogy megfeledeztem az egészről.

„AHOL NEVEMET . . .”

B Ö N D Ö R P Á L

Negyvenhat éve hogy inkognitó
vagyok itt. Az országban ahol élek
a hivatal nem ismeri az ö-hangot
betűt. Nincsen irat olyan
ahol nevémet helyesen írták volna le.

Az így kifecamított vezetékneveimmel
egy irodalmi hős
a világirodalom legnagyobb szélhámosának
lettem a névrokona.

Ezzel – azt hiszem – nem szűnik
meg köztünk a hasonlóság:
az elmúlt majdnem öt évtized alatt
el kellett nekem is követnem
egyet s mást.

De tettem róla
hogy könnyen leleplezzenek –
tíz könyv címe fölött olvashatják
hibátlanul leírt nevémet.

Lelepleznek? Felfedeznek?
Hiúság vására! –
én csak arra vágyom
hogy olykor olyan mondatokat is
sikerüljön megfogalmaznom
melyekkel meggyőzhetném önmagam
hogy még élek.

Hogy még élek. De nem akárhol
és nem akármilyen nevet viselve.

REGINA

SZATHMÁRI ISTVÁN

Kesslernét lánykorában szigorúan nevelték. Az apja módos ember volt. Ménes, föld, cselédek. Nyaranta a családot levitte a tengerre, a gyerekek fürödtek, ő az árnyékos teraszon üldögélt elegáns szabású fehér öltönyében, krémszínű, könnyű kalappal a fején. A feleség, terebélyes asszonyság, Reginát szerette a legjobban, a későbbi Kesslernét, de nem szabadott kimutatnia. Tilos volt. A férje akarta így. A kislány nyafogott, affektált. Szigorú légy vele, így a férfi, ne engedj. Néha, hogy jó példával járjon elől, a fenekére csapott. Úgy mérsékelten, de azért hátrározottan élvezte. Keményítsd meg a szíved, mondogatta annak idején a férfi apja, csak így lehetsz úriember. Megfogadta. Gyakorolta. Most nyár van. Újabb szivarra gyújt a teraszon. Ma este elutazik. A gyorsal. Reginát maga elé parancsolja. Jó legyél, hallgass anyádra. De az asszonyhoz is intézi a szavait. Az lehajtja a fejét. Ő is jó lesz. Mert ő úgy akarja. A férfi ritkán nyúlt a nőhöz. A lovakat szerette és a hosszú, unalmas délutánokat a lugasban. Télen utazgatott. És a szikrázó havat figyelte. A többi gyerekével elnézőbb volt. Maga sem tudta, hogy miért.

Egyik télen szánkózni vitte Reginát. Hideg, csikorgó idő volt. Már feljöttek a csillagok. A bakon ő ült, hátul, mint parányi gömb, a kislány. A lovak közé csapott. És kurjongatott. A lány félni kezdett. Vacogni. Legszívesebben leugrott, legurult volna a rohanó estébe. Az apa megállás nélkül verte a lovakat. A hó, mint valami vakító, fehér hullám csapott az arcába. Apa, éget, mar, kiabálta volna, de tudta, tajtékozó apjához nem érnek el a szavak. A férfi arca zászlópiros lett, vastag bajuszára, szemöldökére ráfagyott a hó. Már ordított, káromkodott. Amikor hátrafordult, Regina már nem volt észnél. A szája habzott. Mit köpkö-

död itt ki nekem a havat, kiáltott rá többször is a férfi, de már ő is látta, több ez, jóval több.

Regina ezt nem tudta elfelejteni. Még Kesslerné korában sem. Éjszaka-ként fel-felriadt arra, hogy fullad, és hogy jön ki a savanyú hab a szájából, ömlik ki a párnára, a pokrócra, már-már az egész szoba fehér, szortyogó masszában úszik. A szánkózás után hetekig az ágyat nyomta. Érzékeny, nagyon érzékeny a kisasszony, mondta az apja ott előtte, így harmadik személyben róla. És ez fáj. Talán jobban, mint az ezer tühegyből álló, hideg hó, mely az arcába csapott, mint a jeges szél fenn a családi szánkón.

Regina hamar érett. Először csak itt-ott domborodott, később már igazi nő lett. És szégyenlős. Rejtegette volna mindazt, amit a természettől kapott. Még az anyja előtt is. Miért vagy olyan sápadt? így az asszony, sokat tanultam, nehéz a levegő, rossz a fény, volt a válasz. Az apa nem értette. A titkolózást. A sugdolózást. Főleg az egy évvel idősebb nővérrel. Az enyém vagy, mondogatta, nekem tartozol. Mivel, apa? kérdezte egyszer Regina, mert azért nem utálta az apját, jobb szíve volt, megértőbb, és még később se, amikor a férfi már-már elviselhetetlenné vált, a lányait molesztálta, zaklatta, és ivott, arra kényszerítve mindenkit, az egész családot, hogy nézzék, hogyan csúszik le az a temérdek bor a torkán, a már felnőttkorban lévő fia lázadni próbált, de felpofozta, és ő hallgatott, égő, lángoló arccal, mivel? rivallt rá a lányra, és szikrákat hányt az amúgy savós szem, majd föl-röhögött, tudom én azt, tudom én azt, és csak úgy rázta a nevetés. Az anya nem szólt. Egész életében hallgatott. Pedig ő akarta, hogy a férfi elvegye. Szaladt utána. Vitatkozott a szüleivel. Napokig nem evett. Így zsarolta ki az esküvőt. A férfi akkor még csendes, hallgatag ember volt. Csak utána, csak utána vált ilyenné. Milyenné, tette fel néha a kérdést az asszony, vadállat, igen, ő vadállat. Maga is meglepődött ezen. A bátorságán. De hangosan ki nem mondta volna. Félt, mint valami babonás. És persze attól is, hogy a férfi kihallgatja, megbosszulja. Megtorolja.

Regina a 16. születésnapján egy fiúval sétált az utcán. Az apja épp szembe jött velük. Megállt. Bevárta őket. A nyúlánk, pattanásos fiút egy intéssel elzavarta. A lány égett. És forrt benne a düh. Haza! Egykettő! ordított az apa. Megragadta a karját, majd lökdödni kezdte. Fursán néztek rájuk. Ha most nem gyűlölöm meg őt, akkor soha, gondolta Regina. De nem tudta. Egészen nem. Otthon az apa rádobta a sezlontra. Mit csinált! ordította, mit! ki? apa, ki? az a mamlasz, az a suhanc, az a gazember, vele ülök a padban, elég, tajtékozott a férfi, elég, vetközz, parancsolta, hogy lássam, hogy lássam a nyomokat, gyerünk, üvöltötte, mire vársz.

Regina ekkor már tudta, hogy elmegy innen. Azt ugyan még nem, hogy hogyan, miképpen, de világossá vált, maradás nincsen.

Az egyik barátnőjétől kapta az újságot, amelyben a hirdetés volt. Kiment az udvarra. Majd még tovább. Oda, ahol a szőlő kezdődött. Az apja nemrég vette meg a mellettük fekvő területet. Ősz volt. Rozsdamarta, rőt szőlőlevelek lebegtek a szélben. És mindenütt a homok szaga. A távolban fekete madárraj, mint valami sötétet libbenő zászló. Leült a kispadra, kike-reste az őt érintő sorokat. Lányok kellene. Táncolni. Keletre. Egy szőke, hosszú hajú nő nevetett rá a szöveg melletti képről. Regina nézte a szabályos arcot, a szemet, a fehér fogakat. Furcsa érzések motoszkáltak benne. Szeretett volna nevetni, sírni, örülni. Újból érezte a homok szagát. Sötétedett. Messziről kurjongatásokat hozott a szél.

Regina ment. Itt hagyott mindent. A magába roskadt anyát, a hűledező, vicsorgó apát, a lángoló arcú fivért, a menyasszony nővért. Ment, és senki se tarthatta vissza. Hiába jött az apa a rendőrökkel. Késő volt. Már mindenre az. És úgy gondolt vissza rájuk, mint egy szép, harmonikus családra. Csak nem mindig sikerült neki. Pedig fontos volt számára ez a kép. Sokszor elővette. És nézegette lelki szemeivel.

Levitték a híres kikötőbe. Útlevelet kapott. Hajóra szálltak. Olyan kedvesen bántak vele. Semmit sem kellett csinálnia. Minden készen várta. Már ismerte a tengert. Mégis furcsa volt. Ő n á l l ó a n állni a korlátnál, és nézni a hullámokat. A sirályok hófehér testét. És néha a delfineket is. Táncolni tanították a fedélzeten. A többi lánnyal együtt. Fiatalok voltak, kövérek, soványak, szépek és kevésbé azok. De mind nevetett, viháncolt. Habár ez a könnyedség erőltetettnek tűnt Reginának, ez a lebegés, és így is volt, mert azért vallottak egymásnak a kajütökben, mindegyikük menekül valami elől, egyesek úgy szöktek, vagy szöktették őket, de most itt vannak, és azért sejtették, mi vár rájuk. Valóban így volt? Sejtette Regina is, de azt nem, és a többiek sem, ami tényleg csak az övék lesz majd ott.

A hajukat szőkére festették. Szinte vakított a fejük. Lenge ruhákba öltöztették őket. Különös. Persze, hogy az. Regina félni kezdett. Ugyan mitől, ugratták a többiek. Én még szűz vagyok, nyöszörögte. Nem sokáig, röhögték felé.

Hajnaltól érkeztek a kikötőbe. Pára, bűz és mocskok. Sárga szemű arabusok bámulták a szokatlan társaságot. Regina tudta, egyhamar nem térhet vissza. De hát nem ezért jött. Mégis jól esett elővenni a képet, és bámulni rá. Hamis ez is, hamis, mint minden, a szomj, a kék, az éhség, a szeretet, állapította meg jóval később, de akkor már nem volt mit levonna belőle.

Szétválasztották őket. Három lánnyal egy teraszos szobába került. Majdnem szembe a minarettel. És egyedül sehova se mehettek. Enniük kellett. Sokat. Érezni kezdték a bezártságot. Az áporodott, fülledt együttlétet. A falak örökös tompaságát, a piszkos ablak már-már elviselhetetlen csendjét. A lányok aludtak vagy mostak. Regina nem tudott mit csinálni. Alkonyatkor kiment a tetőre. Nézte a hatalmas város gőzölgő testét. A lapos épületeket, a szűk utcácskákat, a túlkölő, fekete limuzinokat, a nyüzsgő embe-
reket, a piacot, a bazárt, a csatangoló állatokat. Talán érezte, talán nem, övé lesz minden. Akárhogyan is volt, félt és remegett.

És csak vártak, szinte már időtlen idők óta.

Majd eljöttek értük. Egy piszkos, de hát itt minden az, mondogatta Regina, csak úgy magának, mulatóba vitték őket. A padló fűrészpórral volt beszórva, a pódiumon egy roncs zongora állt, a plafonhoz szerelve óriási ventilátor szelte a levegőt a terem közepén. Vékony, papucsos fiúk szaladgáltak le-föl, meghatározhatatlan színű ruhában, kezükben tálca, rajta csészék, poharak. Egy görnyedt hátú, kopasz férfi lépett a zongorához. Hurkujait megfuttatta a billentyűkön. Nyögni kezdett a hangszer, majd rázkódni, és valami dallam is kisodródott onnan, vagy inkább sziszegésféle. Nargilékat vittek az apró asztalokhoz, és megjelentek a lenge ruhás lányok, azon a csikorgó, szeméttel teli emelvényen, és kezdődött a tánc, a műsor. Regina nézte, és a három lány is, és magukat látták már ott fenn, saját kezüket, lábukat, mellüket, majd később a meztelen hasat, az ágyéket, igen, hisz tudták, de mégis különös, különös volt.

Regina már nem szégyenlős, így győzögette magát, Regina szabad, és azt csinál, amit akar. Remegő lábakkal lépett a pódiumra, a szíve kalapált, mégis jó volt, megállta a helyét. Megtapsolták, füttyültek is hozzá, másnap, harmadnap már ismerték, tudták, hogy ki. És persze, hogy le kellett feküdnie azokkal a potrohos, olajos szemű alakokkal, virágot kapott meg kölnivizet, csak úgy szuszogtak rajta, némelyiküknek még a nyála is kifröccsent a nagy igyekezetben. Pénzt a gazdától kapott. Nem sokat, de félre is tehetett belőle.

Új lányok érkeztek. Beszélgettek. Hülyültek. Új férfiak érintették a testét. Regina kezdett szórakozott lenni. Nehezen jutottak el hozzá a dolgok. Kéreg nőtt rajtam, valami páncél. Olyan semmis vízben leledzett. És már majdnem minden mindegy volt. A kelés, a tánc, a csevely, a hasak, az ágyék dörgölődése. Már sétálhatott egyedül is az utcán, a sötét sikátorokban, a lármás, forrongó tömegben, de mintha valami vízfüggöny mögül nézne mindent. Itt van, de mégis oly messze, messze.

A német tengerész megdőbbent, amikor látta. A szemei, a szemei egészen fehérek. A teste kigömbölyödött. Már hurkák is rezegtek a ha-

sán. Ez kellett. Ez muszáj volt. Arany fülbevalókat hordott, gyöngyökkel kirakott karpereceket. A bokáját ezüstpánt ékesítette. Regina ragyogott, fénylett a bűdös, férfiakkal teli lukban. És lassan, nagyon lassan indult el benne a szomorúság. De még nem definiált semmit. Ehhez évekre volt szüksége.

A matróz nagyon berúgott, amikor ott táncolt előtte. Másnap már mennie kellett. Egy év múlva tért vissza. Első útja a leubjba vezetett. Regina szeme újból megdöbbenetette. De már nem annyira. És újból ivott. Félig részegen lépett a lányhoz. De a lány csak arabokkal feküdt le. Ez a szabály. Így szabad. A tetovált karú és mellű férfi nem ismerte a lehetetlent. Húsz éve hajózott a nyílt tengeren. Fogai rozsdavörösek voltak, arca cserzett, akár valami dörzspapír. A távoli kikötők kocsmáinak ismerője, az ízek, szagok, lábak és ágyékok kedvelője szerelmes lett. Kegyetlenül. Pedig nem is ismerte ezt az érzést. És mégis, most biztos volt benne, mint erős testében, hogy ez az. És Regina mégse engedte őt magához. A matróz máskor ölt, verekedett volna. Most úgy ment vissza az asztalához, mint egy beteg állat. De nem adta fel. Nem Reginára volt mérges. Az arabot kell elintéznie. Regina egy hét múlva már a tengerész szállás tenyerében ringott. Mit tehetett?

A matróz nevetett. Ezek a fölszakadó, kifakadó hangok Reginát hálálra rémisztették. Tiszta percei lettek. És mély, vérző sebek, ott belül.

Ha eszébe jutott az otthon, nem tudta, mire is gondoljon. Mintha nem is létezett volna. És igaza is volt. Mikor évekkal később hazament, egy üres, idegen házat látott. A család elköltözött. A szívéből is. Végérvényesen.

Pedig mennyit sírt az anyja. Felejtsd el, így az apa, megérdemli, igen. A testvérei mentek el előbb. Majd utánuk a szülők.

A szőlőt mesélem el neked, mondta a tengerésznek. A tőkék, a fák, a homok illatát. És az csak hallgatta boldogan. Kátrányszínű ujjai nyugodtak voltak. Majd újból hajóra szállt. És évek múltak el. Regina maradt. Az arabok is. A szoba is. A hely is. A zenész is. A tengerész, akit Kesslernek hívtak, nem felejtette el a lányt, aki már e g é s z e n aszszony lett. Már-már mamának szólították az újonnan odakerült lányok. És táncolt, rázta magát, a mind jobban megkapaszkodó hájat, mert ez kellett, így kellett, tudta, világos volt. A matróz, ha bírta, visszatért. Ajándékokat hozott, selymet, brokátot, aranyat. Az idő rajta is vándorolt. Az arca összeugrott, csak csont és bőr, és semmi, semmi hús. Ópiumról mesélt, távoli eksztázisokról.

És akkor elvette Reginát. Megünnepelték. Ott voltak a matróztársai is. Regina szívott a pipából. Már semmi se lepte meg. Utána táncolt,

ahogy szokott. Rázta az aranytallérokkal díszített hasát, hatalmas kebleit, szemérme vörösen nyílt az örjögő vendégsereg előtt.

A férfi, aki most már a férje volt, nem sokra rá, ágnak esett. Valami titokzatos kór támadta meg, döntötte le, mint valami bokszolót. Alig evett, lélegzett, majd meghalt. Ott temették el. Abban a városban, amelyet Regina már annyira ismert, és annyi mindent kívánhatott tőle. De most nem. Fáradt volt. Hazamegyek, mondta, már nem bánthatnak engem. Egy hét múlva otthon volt. Persze, hogy föltűnést keltett furcsa ruháival, hajával. De megszokták itt is. Mi más tehetek. Megvette a szőlőt. A családi ház már másé volt. Itt építkezett. Szerényen, mértékkel, és ha tűzött a nap, meghempergett a szőke homokban, vagy kiült a kút kávjára, és nézte önmagát, remegő, szőke haját, kövér karjait a lenti víz tükrében, és mind többször és többször érezte a vágyat, hogy lebukjék a mohás falak mentén, örökre, úgy, hogy azért legyen ideje megtapintani az avított téglák nyugtató hűvösét. De jött az ősz, majd a tél, a víz megbőrösödött, nem volt már mit nézni és miért.

A környék magányosai lassan odaszoktak. Regina csapra verte a hordót. Ha elfogyott a gyöngyöző, homoki bor, a szomszédoktól vett. Nyáron a teraszon ültek vagy a huzatos szobában, télen a jól fűtött nappaliban az ódon bútorok közt, melyeket a ház asszonya egyenként vásárolt meg, még a szülei székeiből is sikerült egy párat megszereznie. Itták a bort, és beszélgettek. Regina fehér szemével ült a főhelyen, ahonnan mindent látni lehetett. De ő semmit sem látott. Halvány zúgás vette körül, és valami nejlonszerű függöny, mondogatta néha, csak úgy magának. Azonban fel-felrázták, mert kellett a bor, vagy a tuskó a tűzre, volt, hogy vacsorát is adott, és még mosolygott is hozzá. De ha már elfogyott minden, és künn csak a sötét honolt, szemei lángra kaptak. A korhelyek tudták, mi következik. Regina a komódhoz ment. Kihúzta az újságpapírossal bélelt fiókokat, és a megbarnult, csipkés szegélyű fényképeket az asztalra dobta. És utána csak állt a szekrény előtt. A férfiak egymás kezéből kapták ki a képeket. Az arcuk éveket fiatalodott. Mindig így történt. Látták Regina fiatal derekát, erős bokáit, az átlátszó bugyogót. Az arabok sóvárgó tekintetét. Ezt akarjuk! Igen. Regina megoldotta a kötényt, félretolta a padot, egy pillantást vetett a pattogó tűzre vagy a nyitott ablakra, de úgy, hogy nem azt látta, hanem a távoli ország lebuját, hallotta a zavaros, szortyogós zenét, a lármát, és vetközni kezdett, lassan, komótosan. A citromsárga fényben előkerült a comb, a remegő has, a fonnyadt, de még így is hatalmas emlő, a bokros, szétfutó szemérem, és Regina úgy nyúlt el a keleti, mintás szőnyegen, hogy csak nagyon finoman rázta a visszafojtott zokogás.

KŐ ÉS VIRÁG

GYÖRFFY ZOLTÁN

ELŐJÁTÉK

A minden egy rózsa most

S minden közelítő lépésre
Újabb tövist hullat el

Nem álmodik vágyakról
Mélyen a szemedbe néz

Nincs szüksége töviseire

Szirmaival illatával kecses
Bájával kábít el
Lépést lépés után

A minden egy rózsa most
Ott vagy itt

A szemeidben

SZERETKEZÉS

Amint halvány mosollyal
Arcán ölébe vonja

Rálehel és befonja indáival
Karjai közt kevésből lesz minden

Egyszerű szürke senki-köve
Immáron fénybe mártva

Csillan fel

Ez már több puszta játéknál

A virág magába zárta őt
Kő és virág

Körülöttük a fény

VÉGTELEN CSEND

Virágokkal körbefont kő
Rózsába nyíló csend

Vonások mentén évek
Évek mentén életek

Sziclából kő és kőből kavics

A percenkénti elmúlás
Riadt szemei

A tengerparti homokban hevernek

Egymást ölelve
Önmagukat féltve

Virágokkal körbefont kövek
És kövekből kavicsok
Homályt illatozó virágok

KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK

ÚGY FÁJ AZ ÉLET

B O R I I M R E

1925 tavaszán jelent meg a szabadkai Minerva kiadásában az *Úgy fáj az élet* – Szenteleky Kornél háború utáni második kötete. Formailag tárcacikkeinek gyűjteménye, művészi igény tekintetében pedig prózaversszerű szövegeinek sorozata. Azokból az írásokból válogatta, amelyeknek igen erős lírai zengésük volt. Ilyeneket közölt már *A Hétkben* is, s mint jeleztük, ezeket folytatta a *Bács-megyei Naplóban*, nagyjából az 1920-as évek első felében, és ebből a szempontból úgy tetszik, az *Úgy fáj az élet* megkomponálásával egy műfajjal való intenzív barátkozásának a korszakát zárta le. *A Hétkben* a tárcarovatban jelentek meg azok az írásai, amelyeket az *Úgy fáj az élet* szövegei közé felvett, a *Bács-megyei Naplóban* is „vonal alatt” jelentek meg újraközölt és frissen keletkezett írásai, illetve a Hírek fejcím alatt. S valóban az itt megjelent Szenteleky-szövegek után olvasható a hír, hogy földigénylők küldöttsége járt az agrárhivatalban (*Október*), hogy a román királyi pár átutazott „Szuboticán” (*Az éjszakán keresztül*), illetve hogy a szabadkai Magyar Párt ülést tartott (*Karnevál*). A való világ kisebb-nagyobb horderejű eseményei ellenpontozzák tehát szüntelenül Szenteleky Kornél lírai érzésvilágának érzelmrészleteit, általában pedig magyarázzák, egyúttal pedig háttérüket is szolgáltatják.

Amikor megkomponálta kötetét, legfőképpen műfaji kérdések és minősítések foglalkoztatták. Ilyen természetű az *Ó, drága olvasóm* című bevezetője, s ilyenként alkalmi írás; ezzel rokon a *Szendergés a tegnapi váncosán* című emlékezése írói kezdeteiről *A Hétkben*, s az *Önarckép* című zárószövege.

A műfaj kérdésével, úgy tetszik, nem ok nélkül foglalkozott, mert tudta, írásait az értelmezéssel mintegy meg kell nemesítenie, a szabályos újságműfajból kiemelve olyan jellegzetességeket kell hangsúlyoznia, amelyek az eredendően szépirodalmi szövegeket minősítik, és csak ritkán kölcsönöznek patinát az újságtárca műfajának. Bevezetőjének második mondatában már ezt hajtja végre, amikor így beszél: „Összegyűjtöttem néhány foszló, fakuló alanyi írást, valahogy ki szeretném tolni a megsemmisülés határnapját, át szeretném mente-

ni ezt a néhány hangulat-virágot az újságpapír enyészetéből egy könyvnek hosszabb, békésebb életébe.” Azután védi újságműfaját, mondván, hogy ezek „nem nemes forgácsai egy művész műhelyének” – ezek érzéskifejezések mindenekelőtt. Legpontosabb, amikor „szerénytelen alanyi költészet tisztességes poétikai formák nélkül”, mert az ő szövegeiben „rímtelen, s elnyúlt dallamok” szólnak, és sorolja írásainak érzelmi-jelentésbeli részleteit: „Panaszok, sóhajok, ámulások, vágyak, rajongások, nyöszörgések, elkábulások, csüggedések, álmok, emlékezések, meglátások, hazugságok, dalok, jajok, tűnődések, mámorok, hívések, várások, lázadások, elfáradások, mindigcsak érzések, és érzések és érzések.”

Mindenekfelett romantikus érzések, amelyeknek védelmére kel a *Szendergések a tegnap vánkosán* című emlékprózájában, amelyben *A Hét* szerkesztőségében tett bemutatkozó látogatását, és Kiss Józseffel való találkozását beszéli el:

„– A romantikusok direkt az idegeimre mennek – ásít a fiatal Baudelaire. – Az ember már émelygést kap ettől a sok cukros biedermeiertől, ettől a kuglóf-és zeneóra-romantikától.

A szöke ifjú elpirult. Nem tartotta ugyan romantikusnak magát, mégis tudta, hogy ez főleg neki szólt. Szerette volna megmagyarázni, hogy ő nem hódolója a polgári érzélgősségnek, csupán nyelvezete lágyabb és gondosabb, de ezt csak a felületes szemlélő ítélnéti kuglóf-romantikának. Ő lélekben, vágyban, gondolatban forradalmár, Rousseauért és Saint-Simonért rajong és Proudhon mondatát tartja a legnagyobb igazságnak.”

A műfaj kérdése után az ápolta, s tegyük hozzá, impresszionista költői nyelv művés voltának a kérdésében foglalt állást, hogy azután a mű- és életélvező, a „szomjas, kevély hedonista” önarcképét készítse el kötete utolsó, *Önarckép* című írásában.

Egy „fájvirág”, méghozzá dekadens fáj- és vágyvirág narcisztikuma jelenik meg ebben a Szenteleky-kötetben tömény és a magyar irodalomban páratlan egységben és harmóniában. Erről vall, ahogyan a lírai tartalmak kifejezésére alkalmatlan újságműfajt átformálja, kidolgozza, ahogyan esztétikai-érzelmi problémájává avatja és esztétikummal telíti, ahogyan emlékből (gyerekkorából) és benyomásaiból (utazásaiból) felépíti fájó és vágyó lírai énjét. Kritikusai elé megy, amikor közli, ő „azt is tudja, hogy nem újhangú költő, sem rendszert alkotó filozófus”, de „papírra veti lelke szeszélyes állapotait, ahogy azt belső szükségesség parancsolja”. Feltűnő, hogy aránylag ritkán viszi a líraivá tett tárcaformáját az elbeszélés irányába, de gyakrabban a kardalformára emlékeztető mondó alakzatok irányába tereli – az én- és te-közlések révén. Nem elbeszélőni akart, hanem vallani és megidézni, az epikus veretű epizódok is emléktalajt jelentenek az érző számára, hogy az érzelmek éterébe dobhassa fel magát. Megelégszik ilyenkor is a benyomás tenyérszerű területével, amelyet a hangulattengerek vesznek körül.

Hangulat és bölcselkedés találkozik össze ebben a lírai világban, és ott a „korán elhunyt, fanyar francia poeta”, Jules Laforgue a Vergiliusa. Az ő nyo-

mán érzi ő is, „gyógyíthatatlanul szomorúnak érzi az életet, és idézett Laforgue-sor: Oh, la vie est trop triste, incurablement triste!” – mondja – jeligeje is lehetne könyvének. Nem véletlen nyilván Szenteleky vonzódása a francia költő „bánatos búcsúzkodós verseihez”. Szívesen olvastatta és fordította például *Az első éjjel* címűt 1926-ban, és e vonzalommal nem követte író társait, de beszélt róla Szini Gyula már 1905-ben és Szabó Dezső a *Nyugaton* 1911-ben. Szabó Dezső Laforgue-tanulmányában az éppen érettségizett Szenteleky ön-maga arcképe-re ismerhetett. „Ennél a szelíd, majdnem feltűnően udvarias fiatal-embérenél – írta – minden belül történik.” Ott van az egyik idézetben a Szenteleky kedvelte Laforgue-sor is teljesebben annak az információ-nak kíséretében, hogy a francia költő első versei egyikében található. Régies szóal-akok használatához is bátorítást meríthetett, a vers libre ideál-ja pedig kétségte-lenül a szeme előtt volt ahogyan Szabó Dezső tanulmánya erről a formáról beszélt: „A vers libre mintegy közép forma a szabályos vers és a poéme en prose közt. Princi-piuma: csakis ritmus, csakis zeneiség. Új instrumentum, mellyel a hangulat minden mozzanatát követni lehet s a verset formájában teljesen egyénivé teszi.” Kosztolányi Dezső a *Modern költők* című antológiájában méltatta és idézte hozzá Rémy de Gourmont véleményét, és nyilván inspirálta is a Pesten tanulóéveit élő Szentelekyt Kosztolányi fordításában a *Vidéki hold* két sora:

*A messze tájak! kincses esték!
Megöl itt a vidékiesség!*

Hogy a chimerát is emlegeti a *Rossz társaságban* című írásában, azt mutatja, képvilágát is a dekadens világlátványból építi fel, emlékezve Flaubert kisregényére, a *Szent Antal megkísértésére*, amelyet 1919-ben méltatott *A Hérb*-ben. Itt jegyezhetjük meg, nem véletlen az sem, hogy Leopardi-vers soraiból kerül ki két mottója is az egy Ady-idézet ellenében. Laforgue hatását ez azonban nem gyengíti, hiszen Laforgue-ot a századvégi dekadencia lexikonai-ban tekintélyes hely illeti meg, a szenté és a vértanúé! A ráció-nak és az anyagelvűségnek á-dáz tagadó-ja volt, aki azt hirdette, hogy a „szépség mind a bizarrság”! Schopenhauer tanítványa volt ő is, akárcsak Szenteleky évtizedekkel később, és szabad-versformájával egy Eliot előtt törte az utat, s bátorította Szentelekyt is, amikor a tarcát szabad prózaverssé transzformálta.

Közvetlenül a Laforgue-idézet-hez fűzi tehát a maga „filozófiai” vallomását az édes pesszimizmus-ról: „Filozófiai nyelven azt mondhatnám, hogy Schopenhauer szavait hiszem, aki azt mondta, hogy a fájdalom a való, a pozitívum, míg az öröm csak negatív érzés: a fájdalom hiánya. Ez a borús világszemlélet fonja át ezeket a különböző írásokat, mint ványadt anyai karok a pityergős gyermeket.”

Többször is emlegeti Schopenhauert, a *40°* című lázbeszédében az ő felfogása szerint a „démoni akaratot” szólaltatja meg.

Varázsszava az *Élet* – erről beszél kötetének a címe is, amely az *Aquarel Lacroma szigetéről* című 1922-es írásának csattanójaként fogalmazódott meg

az „olyan furcsán, olyan fonákul fáj az élet” gondolatának módosított-lecgyeszerűsített változataként. A háború alatt keletkezett írásaiban az életélmény nincsen még előtérben: inkább az idő múlásának a gondolata hordja méhében ennek az eszméjét. Abban például, hogy „milyen hamar elmúlik minden” (*Halott húsvétok*), vagy a mulandóságnak, a „soha vissza nem térésnek ólmos érzése” foglalkoztatja (*Souvenir d'aout*), illetve hogy „ősz van” (*Őszi este*), hiszen később tudatosodik az életjelentőségű 1914 júliusa dátum is a be nem teljesíthető ígéretek és elvárások fordulópontjaként (*Hajókázás a tegnap tengerén*). Mert ami 1914 nyara előtt történt, és ami volt, azután arra valóban „azzal a facsaródó fájdalommal néz, mint szeretett halott koporsója után, melyre súlyos, sárga göröngyöket dobnak a különböző sírásók” (*Souvenir d'aout*). Valójában az ugyancsak 1918-as *Nottornó*ban szólal meg az élmény, amely majd a háború után válik Szentelcky Kornél lírai érzékenységében uralkodóvá. Abban állítja: „Szunnyad, horkol az élet.” Életfelfogásként az Idő, s vele kapcsolatban a melankolikus „Ó” indulatszó, mely életsóhajként hagyja el az ajkát, a jelzete ennek. Ennek stilisztikai szerepét is érzékelni kell, hiszen alig van írása ebben a kötetben, amelyben fel ne hangzana legalább egy „Ó” a Laforgue-idézet „Oh”-jának visszhangjaként.

Igen részletesen a *Bogdánka halálára* című szövegében fejti ki tételeit és axiómáit az Életről. „Az élet rácáfol az elméletekre, a hívésekre, rajongásokra, a csatákat egymás után veszítjük el, sőt magunk is elhullunk ebben a sírvós, hatalmas, végtelen harcban” – állítja. Axiómája pedig életre szóló tapasztalatait sűríti egy mondatba: „Az élet kötelesség, és a halál rothadás.” Ebben az orvos, aki halálra ítélt beteg is, summázza nemcsak múltbeli tapasztalatait, de jövőbeli kilátásait is. Csak imaginárius síkokon lehet az Élethez férközni, s így is csak a vágy lehetőségeinek felhasználásával, ahogyan a *Szeretnék szántani* végsoraiban megírta, tobzódva a főnévi igenevek kétértelműségeiben: „Vergődésben, ájult ölelésben hintázni és elfáradni, lebegni a kába, kacagós, odaadó éjszakában, vidáman dobogó szívecskére hajtani a fejemet és amikor a hajnal rózsás sóhaja beszökik az ablakon, feltérni a hunyorgató atlakfödőket és szétpattant karral, sikolyos örömmel egyszer, ó, csak egyetlen egyszer eképpen szeretnék kiáltani: – Enyém az élet! Enyém az élet!”

Az Élet-képzet különösen az 1924-es párizsi útirajzaiban van jelen intenzíven, s abban a lázbeszédben, amit a *40°* című írásában rögzít. Párizs az ő élményvilágában irodalmi hagyományként és érzelmi örökségként is az Élet földje. Párizsban az „élet fiai élnek az életet”, s őket látva kiált fel: „Ó, milyen szép itt az élet még ebben a ráncos, rosszkedvű estében is, a nagy gondolatok, nagy érzések és nagy gyönyörök városában. . . Tavasz és ünnepnap itt az élet.” S tovább: „Ebben a báva, bús estében feltáruul előttem az élet, mintha titkos, fekete ajtók nyílnának fel, amelyek távlatában káprázatos kincsek tündökölnének. Az élet!” (*Párizsi este*) A másik párizsi írásában azt látja, hogy az „élet . . . goromba lépésekkel törtét tovább”, míg a lírai Én ott áll „elárvultan, elámulatlan a Place de l'Operán”! Negyvenfokos lázban látja a filozófiai élettanokat,

emlegetve Kantot, a szenzualistákat, Schopenhauert, s arra a végkövetkeztésre jut, hogy „Semmi remény”. Mert: „Az élet kurta és ostoba. A halál kegyetlen és kellemetlen.” Ebben az élménykörben szemlélődve válik érthetővé, hogy a karneváli örömtől kéri a „mosolyt, mimózá, mámort – életet”. És csak a hamvazószerdát megelőző „virágos” kedden kiálthatja háromszor is, hogy „Éljen az élet!”

Kitetszik az is az *Úgy fáj az élet* szövegeiből, hogy Szenteleky romantikus l-l-kisége nem az életnek és álomnak az azonosításán dolgozott, és hogy az az Én, amely beszél, nem az álmok álmodója helyzetét kívánta meg. Pedig többek között Kiss József versvilága is ezt az élményt énekelte ki. Szentelekyt nem az élet álom metaforája ihlette és éltette, hanem az élet a múlt, s mint láttuk, az élet a Párizs-képzetbe sűrűsödött életvitel. Harmadikként pedig az élet elmúlás metafora tűnik fel ezekben a szövegekben.

A legtermékenyebbnek és leginkább kedveltnek a „lehunyom a szememet és messze járok” dal- és elbeszélőhelyzete tetszik. A megidéző költő majdnem minden írásban jelen van: amikor a történelmi és művészeti múltról beszél, illetve a maga századvégi gyerekkorát „hívja elő” ismeretet vagy élményt várva az olvasó szeme elé. Az elvagyódás sajátos formáját teremti meg, és igaza volt Kállay Miklósnak, amikor 1933-ban ennek a Szenteleky-kötetnek a magyar irodalomban „egészen külön helyet kér”. Az a megidéző mód, amely Szenteleky szövegeiben munkál, másoknál – kezdve Asbóth Jánossal Babits Mihályon át – epizodikus értékű, míg nála központi jelentőségű. Mert ő is vallhatta Darvady Zoltánnal, Asbóth János regényhőisével együtt, „miért, hogy rosszkor és rossz helyen születtem”, és máris átadhatta magát a képzelet megidéző játékaiknak, elég volt a gondolat, nevezetesen, hogy „miért nem vagyok egyike azoknak. . .”, amit a Szenteleky-szövegek úgy mondanak, hogy „Ó, milyen jó lenne. . .” – és máris beindulhatott a „mozi”, amikor mint írta, a „történelem közelebb jó, a képzelet elevebb lesz”. Vannak természetesen inkább képzelgéseknek minősülő vágyképei is, mint amilyen a *Notturnó*ban látható:

„Talán Antonius a nevem és egy nagyon régi, homokszagú, alexandriai éjszakában heverészek Egyiptom áspis-szemű királynője mellett, de az is meglehet, hogy középkori szerzetes vagyok, Bologna tornyai alatt kódorgok és cifra szonettek formálok agyamban. Esetleg Rómeónak hívnak és Veronában a Capuletti kertben settenkedek, arra várva, hogy felnyíljon az imádott hölgy ablaka. Az éjszakáknak nincsen koruk, nincs változó meg divatos köntösük, semmi sincs ebben a szelíd szendergésben, ami haladásra, évszámra, korhú díszletekre emlékeztetne, úszom a határozatlanságban, az örök vágyban, az illatos, könnyű magasságokban.”

Szereti a történelmi, a kosztümös felvonulásokat, hogy felkiálthasson: „Ó, milyen szép minden!” És kedveli a múlt őrizte „különös érzéseket”, miközben gyönyörködik a kosztümökben és a vonzó életképekben, amelyek majd kései tanulmányaiban is üzennek még, Lacroma-Lokrum középkori levegőjét támasztja fel ott készült akvarelljében:

„Előlépnek szent Benedek rendjének mogorva arcú szerzetesei durva csuhában, kővér, írott kódexekkel, az egyik a rácsos ablak mögött tarka iniciálét rajzol az annaleszbe, a másik Vergiliuszt magyarázza néhány nemes, raguzái ifjúnak, a harmadik egy homályos cella mélyén Boccacciót olvassa félve, szomjasan, vérlüktetős képzelettel. Majd megjelenik oroszlánszívű Rikárd, mellén nagy fehér keresztel, a Szentföldről jó, ideges és rosszkedvű, bosszankodik a csélcsap zsoldosok és a kényelmetlen, hosszadalmas utazás miatt. Megjelenik Zsigmond magyar király is sápadtan és nyugtalan tekintettel. Bajazid szultán elől menekül, a csata csúnya vereséggel végződött és most menedéket meg oltalmat kér. Rosszul beszél latinul, de a szerzetesek azért megértik, udvariasak és részvevő arcot mutatnak, dupla pokrócot terítenek az ágyra, estére pedig sült hallal kedveskednek az idegen uralkodónak. Amott megint az egyik ösvényen Miksa, mexikói császár tekintélyes szakállú alakja bukkan fel. Fejét lehajtja, léptei fáradtak, elmélyed a síri csendben, a tökéletes ijesztő egyedüllétben. Talán Mexikóra gondol, új hazájára, új, idegen szokásokra és emberekre és fennhangon gyakorolja a nyúlós spanyol szavak kiejtését.”

Firenzét is így idézi meg: „A pompázó, véres és művészi múlt sóhajt és regél, mint tollas trovatore: a ghibelinek és guelfek sebzett homlokai, Lorenzo il Magnifico szélesvállú alakja, tivornyák és harangzúgások, bűnök és szépségek, a Beatricék és Lucretia Borgiák, a Francesca di Riminik és Mona Lisák megdalt, megszépült szerelmei, Dante, Boccaccio, Cimabue, Andrea del Sarto hatalmas, sajátos egyéniségei fájdalmas, kusza ámulásunkban olvadnak össze múlttá és történelemmé. . .” (*Elégia poros prózában*)

Ezt teremti meg Párizs ürügyén is:

„Megelevenednek történetek, hősök, regényalakok, forradalmi képek, fejedelmi pompák, fehérparókás kurtizánok, felhangzik Danton öblös baritonja és a guillotine szúrós szisszenése, jakobinusok kavarognak a Pont Neuf-on, majd a császár fehérhasú muskétásai masíroznak végig a boulevardon, a kommunisták pedig vörös zászlót húznak a Palais de Justice zászlórúdjára. És felbukkan Hugo Viktor, Balzac, Dumas, Zola Párizsa, a sok eszmeharc, a bájos poézis, az árucarnok-szagú naturalizmus és az örökös Párizs-rajongás” (uo.).

De ilyen képkockákat hív elő a farsangi felvonulás képzete és a 40° című szövegében a lázálma is.

A képzőművész Gulácsy Lajos életérzése jár itt Szenteleky előtt, aki az ikonográfiai örömök megtalálásában is példája lehetett. Rózsa Miklós az impresszionizmusról írott könyvében jellemzi Gulácsyt, és képein „valami elégiikus álmódzást, elragadtatást, lírai epekedést látott, az utókor pedig Németh Lajossal azt tartja, hogy Gulácsy zaklatott korával szemben a múltat, a középkort és a rokokót áhította. Kállay Miklós figyelte meg a Gulácsy-vonatkozásokat Szenteleky szövegein, amikor azt írta, hogy „töredezett, szaggatott vallo-mások ezek, egy ezoterikus festő végtelen vázlatai tulajdon lelki arcmásához”, és a Nakonxipan „révedt Gulácsyját” emlegette az *Úgy fáj az élet* képvilágával kapcsolatban.

Az elvágódást, amelynek nyomán világképei készültek, Ady erős ihlető hatása is tudatosította, és nem véletlenek az *Úgy fáj az életben* az Ady-jegyek sem. A koordinátákat az *Elégia poros prózában* című szövege mutatja, egyrészt Ady-mottójával az *Ének a porból* című versből, amely a porképzetet is indukálja, másrészt a zárórész gondolatvariációjával:

„Lehajtom fejemet, hogy senkise lássa arcom fájdalmas grimaszát, a por pedig csak hull, hantol, fullaszt, megfojt és csendes közönnyel eltemet, mint remegőfényű zsarátnokot, mely más tájon, más levegőben talán melegített és világitott volna.”

Ennek gondolati mélyén van *A Hortobágy poétája* című Ady-vers két sora:

*Minden más táján a világnak
Szent dalnok lett volna belőle.*

Tovább gyűrűzik az életérzés e változata az *Október* című szövegében: „Lágy fuvolahangok szökellnek át a hűvös homályon – hallom vagy álmodom, ki tudja és ki törődik vele? »Másutt szebb az élet, máshol várnak téged« – így csalogatnak, búsítanak a hangok és én megállok, mintha pihennem kellene a nagy teher alatt. Mert fonák, fájdalmas, elkésett és elhibázott életet viszek a vállamon, mint borzalmas Chimerát, egy balog, panaszos, eltévedt életet: az életemet.” Minden áttételnél szinte ünnepli Adyt és Párizst a *Párizsi este* című írásában: „»Párizsba beszökött az ősz . . .«” – írta valamikor egy szurokhajú poéta. Párizs hódoló, szomorú szerelmese, de milyen más ez a vers most itt a Szajna partján, mint otthon a Duna száraz, színtelen, szuszogó lapályán. Mennyivel színesebb, szebb és lelket markolóbb!”

Tovább lehet kísérni a múlt iránt érzett nosztalgiák nyomait a maga gyermek- és ifjúkorának a képeiben, amelyek ott vannak az *Úgy fáj az élet* szövegeiben. Gyerekkorának képeskönyvét alkotta meg írásainak epizódjaiban. Ezeknek egy része 1918-as keletkezésű: a György-napnak, az apa neve napjának részletes rajza a *Gesztenyevirágzásban*, a karácsonyá a *Vágylángok sivár karácsonyestben* címűben, a kisdíák alakjáé az *Őszi estvében*, a nagyfiúé a *Hajókázás a tegnap tengerén* és a *Souvenir d'aout* címűben. Az 1920-as években írott szövegek közül pedig a kisdíák jelenik meg a *Május 1.* címűben, erdélyi emlék a 40°-ban, az egyetemistára emlékezik a *Bogdánka halálára* címűben, s az egyetemista ül a kabaréban Ady-dalt hallani, a fiatal író pedig látni *A Hét szerkesztőségében* és Kiss József szobájában a *Szendergés a tegnap vánkosán* című írásában.

A személyesség patinája van ezeken az életrajzi ihletettségu szövegrészekben. Az elveszett éden képzetét dúsítják, egyúttal a múltó élet fényeit adják. „Talán fáj látni ezt az elnyúló, szenvedő életet, de fáj látni ezt a tétova kerिंगőzö tallózást is. Oly félve, oly gyáván hullanak ezek a sápadt, rothadó enyésztenben. Még ezek a céltalan, beteg levelek is borzadnak a megsemmisüléstől” (*Október*). Axiómaszerően írja le az ezt az érzést megragadó mondatot: „Mily hamar elmúlik minden” (*Halott húsvétok*).

Az „úgy fáj az élet” érzelmi teljessége most már csorbíthatlan, és igazzá válik Fekete Lajos 1929-es állítása, amikor azt bizonyítja, hogy Szenteleky a „szomorúság, a fájdalom költője”: „Igen, ezen életen a legtöbb színt a szomorúság, a legmélyebb horzsolást pedig a fájdalom hagyott. A zaklatott lelkű ember nem szomorúsága borong végig ennek a költőnek minden írott során s erősen bizakodó, az élet valósággyökereibe görcsösen ragaszkodó lélek lehet az, akit nem ragad magával ennek a költészetnek bágyasztó, terhes szépsége.” Példái az *Október*, a *Bogdánka halálára*, az *Alkonyhaldoklás*, a *Halott hűsvétok*, az *Őszi este*, ezek között az utolsó három „mély és szívszorító szomorúságokat csillogó” írás!

Érthető tehát, hogy pesszimista típusú impresszionista lírai széppróza alkotja Szenteleky Kornél e kötetét, amely Fekete Lajos szóhasználata szerint „költéményszerű próza”, s tele van „beteges finomságokkal”, „álmatag, andalító és hitetlen szépségekkel”, olvasva pedig őket „halálos gyönyörűségek bizonytalanságában érezzük magunkat”. A szimbolista-impresszionista ízlés, amely iránt rokonszenvét képzőművészeti írsaiban kimutatta, szépírói gyakorlatát is befolyásolta. Magatartás-megmutatásokban, még inkább pedig a képfestésben, az impresszionizmusra jellemző eszköztárban látható ez. Tobzódó színek, állandóan hangzó nyelvzene, dekadens hasonlatok az építőelemei Szenteleky lírai prózaalkotásainak.

A *Hét* írója is szeretete a színeket és a színekifejezésekkel együtt születő hasonlatokat, amelyeket azután még szinesztéziákkal dúst: „Kicsiny sziromból készült karácsonyfák üldögélnek az öreg vadgesztenyék ágain, némelyek sápadtak, sárgák, mint finom viaszfigurák, mások rózsaszínűek, mint a málnafagyalt” (*Gesztenyevirágzás*).

Vagy:

„Piros meg kék szálakból szövö sötétes ruháját az este, a fenyők már feketék, mint a mélységes harag, fehér hópalástjukon pedig acélkék árnyékok szenderegnek. A nap mögött narancsvörösre festődik az ég, mintha valahol, túl az íromba ormokon, hatalmas máglya égne” (*Vágylángok sivár karácsonyestben*).

Az ilyen típusú szövegrészetek szaporodnak el az 1920-as években. Így az *Ősz Fontainebleau-ban* címűben ez: „Citromsárgák, ájult zöldek, sápadt barnák, meleg rozsdaszínek, lázas vörösek, elbúsult lilák, szerénykedő szürkek, hamvas pirosak, rosszkedvű okkerek, bágyadt narancsszínek, panaszos bíbórok, komor, kegyetlen szépiák. Fák, fák, fák . . .”

Jellemzi is a színeit, így a zöldet:

„. . . Körüöllelnek a píneák, a pálmák, az olajfák változatos zöldjei. Ó, mennyi árnyalata és szeszélye van ennek a színnek! Itt csendes, nyájas, ott komoly, szinte szomorú, amott a kaktuszok és agávék levelein hamvas, hideg és zárkózott, a fügefák, az oleanderek, a babérok zöldje melegebb, lágyabb, hízelgőbb, a pálmalegyező pedig mosolygós, kacér és jókedvű” (*Aquarel Lacroma szigetéről*).

A századforduló színvonzalmainak körében mozog, amikor palettájára rakja a színeket. A zöld egyik uralkodó színe e kornak, s a természet leírásainál látszik nélkülözhetetlennek, amikor az élet vegetációjáról van szó, de hangulati hírértéke is nagy, egy érzelemskálával párhuzamosan. Szenteleky a már idézett jelzői mellett ismerte az ájult és a sápadt zöldet, a hahotázó és bágyadt sárgát, a rosszkedvű okkert, valamint az alélt és az acélos kéket.

Képzőművészeti ihletforrására mutat, amikor a tájkép művészettörténeti kontextusait írja meg egy felsorolásban: „Ősz van már Théodore Rousseau tölgyei, Dupré és Paál László remegő nyírfái között és Corot mélabús, ezüstös poézisa ködlik, gyöngyözik vizek és sziklák közül” (*Ősz Fontainebleau-ban*). Különben egy esztendő múltán, 1925 októberében az *Őszi emlékny* című írásában (ugyancsak a Hírek rovatban) megismétli e festőlistát a következőképpen: „Nem messze tőlünk festők ülnek és dolgoznak. Errefelé járt valamikor Théodore Rousseau, meg Millet, meg Corot, meg Paál László, meg Dupré, meg Sisley és mégis, mégis . . . hol vannak ők?”

Alliteráló szóegyüttesei a zeneiség eluralkodásának a jelei. Nem az ősi költészet vagy a népköltészet evokációja ez a rím kultusz nála, hanem artisztikus vívmányként a művéség dokumentálása. Főleg jelzők és állítmányok, tehát melléknevek és igék sorakozójából készülnek alliterációi. Kettős mellett a hármas alliterációk is igen gyakoriak az *Úgy fáj az élet* mondataiban. Íme egy csokra ezeknek: kínlódó kívánság; zengő zöld; lázas lüktetés; meleg, mámoros szív; a levelek tunya temetője; görnyedt gerinc; faggató fájdalom; lapos lejtő; fűszeres, fájdalmas levegő; pínéák, pálmák zöldje; finom, fáradt őszi hangulat; a víz puhán zúg, zenél; barmok bögnek a poros pusztán; koncleső kuvaszok. Gyakoriak a hármasok is: bú és béke bámul; dobjátok a mosolyt, mimózá, mámort; a Duna száraz, színtelen szuszogó lapálya; vészes, vágyterhes vergődő hang; szökkenős szatír szeretnék lenni; szívós, szűrős szárnkórók bámulnak. Vannak alliterációbokrai is; hínárok, haak, hullák, hulladékok; búsan, borzongva bámullak jó Bogdánka; oly félve, oly gyáván hullanak ezek a sápadt, sárga sóhajok a földre, a sárba, az avaros, rothadó enyészetbe; nem nézel vissza rám, nem ismer sz, talán észre sem veszed alázatos fáradtságomat, pedig te is lemaradsz majd szürke szerdák peremén; kínlódom, keresel és kudarcokban bukda csolsz . . . keserűen átkozod a nyúlós szürke napokat . . . Kezed üres marad, lelked keserű lesz; szállnak a madarak, tarka trópusi madarak, paradicsompirosak, acélkékek, hahotázó sárgák, smaragdzöldek.

Az *Úgy fáj az élet* szövegeit a hasonlatok hálózák be, és megkettőzik a világot a hasonlók felvonultatásával. Kedvelte a hasonlatokat mind 1918-ban, mind az 1920-as évek első felében. A hasonlítás karakterében elsősorban a hasonlóságoknak az ember fogalomköréből származó volta képez differenciát azzal, hogy amihez hasonlít, az az ember, igen gyakran fiú vagy lány: a gesztenye levelei mint gögös, díszes grófkisasszonyok; hedonista, mint a tunya herceg a reneszánszban; a tisztelendő úgy húzódozik, mint megriadt gyermek; a homály, mint öreg házibarád; úgy néz, mint bábész kisfiúcska; az alkony, mint

az öreg postás; úgy rejtőzik, mint búvókát játszó ravasz kisgyerek; a tenger, mint a forróvérű szerető; úgy megy, mint vak koldus; furulyázik, mint magányos hegyi pásztor; a fák, mint szakállas próféták; lehajtja fejét, mint fáradt bibliai vándor; mosolyog, mint torz keleti isten. Hangulattrögzítő szerepük a nagyobb szövegegységekben válik igazán érzékelhetővé: „A rácsoskapu csendje felsikoltott, mint megijesztett szolgálgó . . . Füsttel, hanggal, vidámsággal telik meg a szalón, az arcok kipirulnak, mint tűzcsókban fürdetett ünnepi sültetek, nyájas, aranysárga világosság és meleg meghittség úszik a szobában, míg kint sunyi köd, náthás nyirkosság mordul a távozóra, akárcsak barátságatlan komondor pókhálós udvarházakban. Olyan jó a szobában lenni és az öreg fákat, a nyirkorgós vaskutat, a korhadt hintát, a poshadt esővizes hordókat meg a bizonytalan őszi fájdalmakat kint hagyni a didergős sötétségben” (*Őszi este*).

Különösen az 1918-as írásai idején lelte kedvét a hasonlatalkotásban, impresszionizmusa is akkor volt delelőjén. Egyetlen írásában, a *Vágylángok sivár karácsonyestben* címűben találjuk például a következőket: „a gyertya lángja megtörik, mint viharban a remény mécsese; a hegyoldalon zúg a szél, mint balsorsot átkozó távoli tömeg; a gyertya olyan árván libeg, mint egy haldokló utolsó sóhaja; lépteim olyan könnyűek, mint a képzelet tipegése”. A *Hajókázás a tegnapi tengerén* címűben a „határvonal sejtése párába olvad fel, mint mesék fátyolos kárpitja, mint puha álmok szemhatára”, és „a tenger sötét, mint latin rege”. A *Souvenir d'aout* címűben „vigasztalan szürkeség omlik széjjel a völgyben, mint hervatag hölgy lelkében a hangtalan busongás”, és „oly korán látogatott el az este, a nedves enyvszínű sötétség, mintha fanyar, podagrás öregúr ágát készülne megvetni”, „türelemmel csorgott, kopogott le a víz a Nagyszálló lyukas ereszéről, mint kellemetlen beteg nyöszörgése”, valamint „hűvös, barátságatlan volt az idő, mint gyomorhajos nyugdíjas kedélye”. A *Halott húsvétok* címűben találjuk a „szüleink képesbibliáját forgatjuk, úgy olvassuk a Getsemáné kerti gyötrődést, Júdás árulását, Jézus elfogatását, Pilátus kézmosását, mint Hoffmann elbeszéléseit, melyet minden szombaton az iskola könyvtárából kértünk”, az „ének, beszéd és harangszó összezsibongott, mint zürzavaros bogárdöngés”, majd „bús, hízogó jácintszag nyújtózkodik a szalonban, mint édes semmittevés” hasonlatokat. A *Notturmo* címűben a „sikolyok, szenvedélyek és vergődések kótyagosan, idegesen szállnak az éjben, mint nyugtalan pillangók”; „hullócsillag karcolja végig az eget, mint ijesztő rikoltás, mint vízbe ugró öngyilkos sikolya”, és „meghalok, mint sápadt álom, melyre reggel már nem igen emlékeznek a felébredők”.

A jelzők és határozók természetesen állandó velejárói az *Úgy fáj az életben* érvényesülő stílusnak – dísztelenséget alig találunk mondataiban, és igen gyakran a halmozás válik jellemzővé, amely ugyancsak az impresszionista stílvilág törvényeiből következik, és felsorolásokban nyilatkozik meg. Ilyen mondatípusai az általánosak: „Tarka farsangi hangulatok hullanak a béklyós, gyáva napokra, és elmentél a farsangi zagvaságok között csúnyán, sietve, fájdalmasan” (*Bogdánka halálára*). Vagy: „Messze járok a kicsiny és sanda embe-

rektól, a bikaszeműektől, a sakálhangúaktól, a verébeszűektől” (*Október*). Vagy: „Itt nincs tettetés, nincs üres, megfagyott mosoly, nincsenek illedelmes formák és kopott, szokott szavak, itt van a lelke egyszerűen, csupaszon, véresen, vágva és vergődve” (*Nocturno*). Tombol a *Párizsi este* című szövegében: „Itt állok az estben, a Szajna partján és szinte szédülök a szép, a gyönyörű, a hatalmas, zűrös, zajos, bájos rengetegében. Ebben a báva, bús estében feltáruul előttem az élet, mintha titkos, fekete ajtók nyílnának fel, melyek távlatába káprázatos kincsek tündökölnének.”

A felsorolás is kedvelt kifejezési eljárása, legyen szó cselekvésekről vagy tárgyairól. A versszerűség benyomását is a felsorolásokban felsejlő ismétlődés ritmusa alkotó természeté kelti. Szép példáit lehet kiemelni felsorolásainak: „Ó, milyen szép is volt álmodozni, szállingózni, kergetőzni libbenő lepke módra, messze vágni, szivárványt bámulni és versenyt szaladni mámoros márciusok szellőjével” (*Az éjszakán keresztül*). Ugyanebből való a következő részlet is: „És csillog a babér, ujjong a rózsza, hősiess himnuszt játszik az orgona, a levegőben pedig kacagós nászt ülnek a hangok, illatok, gyönyörök . . . Csillog, ragyog, ujjong, vijjog, közeledik a megváltó fény, fellobognak a pirosnyelvű mámorlángok, tündököl a beteljesülés.” Képvilágot is minősít a *Csónak-út a Dunán* címűnek alábbi részlete: „Hínárok, halak, hullák, hulladékok. Hajóroncsok, sikolyok, földi kincsek, álmok, gyűrűk, nyakékek, kezek, koponyák, hun vagy gepida seregek, pöffedt hasak, tatár kardok, vasárnapi selyemcipellők, török lószerszámok, nyájas lánymosolyok, magyar buzogányok.” Jellemző, ahogyan a felsorolás nagy hullámain, sokszorososan bővített, illetve többszörösen összetett mondatait tő- vagy hiányos mondatok staccatója követi: „Ott mennek mind: a büszkék, a bódultak, a fesledező ajkak, a hályogos szemek, a remegő, rózsaszín mámorok, a hejehujás holnaphódítók. S épek. Fiatalok. Távoliak” (*Karnevál*). Van, amikor a tőmondatokkal kezdi, majd összetett mondatokkal folytatja a felsorolást: „Érthetetlen. Titokzatos. Boldogan érdekes. Érzem, amint arcomon végigsiklik a látcső hideg szeme; azután hirtelen leteszi a látcsövet és mélán, merengősen felnéz a mennyezetre” (*Intermezzo a párizsi Operában*).

Az *Úgy fáj az élet* képvilágának szélső pontjai is a dekadens, spleenes képzeletről vallanak. Zeneleírás az egyik sarkpont – Gounod *Faust* című operáját hallgatja a párizsi Operában: „A hegedűk finoman, szépségesen zokognak, az oboa puhán és halkán bűg, mint mélységes óceánok kagylója. Kába gyönyörök illatoznak, nyújtózkodnak a levegőben, mintha lehunyt szemmel hintáznánk hűvös magasságokban, mintha szállnánk, repülnénk puha, pihés szárnyakon végtelen varázsokban” (*Intermezzo a párizsi Operában*). A másik a pesti körbonctani intézetet festi: „Bent a bádog asztalokon otrombán nyúlnak el a hullák. Buták, bűzősek, türelmesek és unalmasak. A komolykodó latin szavak nászt ülnek a felnyitott belek rothadásos gázaival” (*Bogdánka halálára*).

Idézeteink kimutatják, hogy az ilyen stíluseszközök adják Szenteleky szövegeinek hangulat- és eseményfoltjait, s űtik a szövegek legtöbbszörére az impresz-

szionista pecsétet, egészen abban a felfogásban, ahogyan a magyar novellairodalom a XX. század első évtizedeiben az impresszionista novellaformát ki-munkálta, elsősorban a részletek kultuszával, a képek és hangok egyedural-mával, a hangulatnak és a reflexiónak a túlsúlyával más jellegzetességek elle-nében. A cselekmény teljesen a helyzetrajzok mögé szorul, a hagyományos formája pedig devalválódik. Alig történik valami is Szenteleky szövegeiben, s ami történik, alig bír jelentőséggel. Abból a lírai élethelyzetből, amelybe Szenteleky költői énje helyezkedik, más nem is következhet, ha a következő panaszát vesszük figyelembe: „Gyenge vagyok és egyedül vagyok és vonszolom magam tovább az izzadt, tespedt rónaságon, nyugós hétköznapiok, muja vi-gyorgások, apró tövisű bogáncsok között” (*Elégia poros prózában*). Érthető, hiszen a képzelgéseknek, vágymegfogalmazásoknak, álmodozásoknak nem szokott szilárd eseményváza lenni. Nincs az alábbi idézetnek sem: „Biztat, hí-vogat, ígéretet az a távoli, bársonyos, bíboros világ és én lihegve loholok feléje, mint didérgő őseMBER a tűz felé. Érzem, tudom, hogy ott várnak rám, ott sze-retnek engem, ott csodálnak engem, hogy ott megtalálom az értelmet, a kez-detet, a feleletet. Ott van a legféhérb arc, a legtüzesebb kéz, a legtündök-lőbb lélek” (*Az éjszakán keresztül*). Joggal nevezte maga Szenteleky ezeket az írásokat „hangulat-virágoknak”, amelyben az eseményt is a képzelet produ-kálja, a leírást ezért szorítja ki az evokáció, a megidézés, következképpen nincsen éles kontúr a lehatárolt érzés- és hangulatterületeken.

Hangulatban, műfajban, stílusban egységes kötetet komponált tehát Szenteleky Kornél 1925-ben – a magyar impresszionizmus talán legegységesebb lírai könyvét alkotta meg.

AZ ELBESZÉLŐ PRÓZASTÍLUS NYELVI ALAPJAI A XVI. SZÁZADI MAGYAR SZÉPPRÓZÁBAN CÍMŰ DOKTORI ÉRTEKEZÉS EXPOZÉJA

RAJSLI ILONA

1. Az a gondolat, hogy akár egy villanásnyira is felidézhetjük egy letűnt kor-szak szellemét, hogy hamisítatlan, eredeti színeiben magunk elé varázsolhatjuk egy régi kor valóságát – első pillanatra lenyűgöző, izgalmas, de főként kockázatos kihívásnak tűnik.

Azután barátkozni kezdünk a feladattá (netán rögeszmévé?) szelídült kihívás gondolatával, keresni kezdjük a felsejlő körvonalakat és átlókat, a csomópontokat és a táguló erővonalakat.

Jó ideig illetéktelen betolakodónak érezzük magunkat, míg a gyéren ránk maradt emlékek, iratok, faksimilék között kutatunk, az illető kor emberét keressük bennük, hogyan élt, hogyan gondolkodott, alkotott – vajon gondolt-e az utókorra. Önző módon üzenetet szeretnénk lebűvölni a megsárgult lapokról, mindenáron valamiféle virtuális kapcsolatot keresünk az eltűnt idők szellemével.

Meglehetősen hosszú idő után egyszer csak azon kapjuk magunkat, hogy ódon szavakat kezdünk használni, rég elfelejtett, testes képzőket illesztünk igéinkhez, s cikornyás latinizmusú mentséggé kanyarodik bocsánatkérésünk. Nos, ekkor megérkeztünk – visszafelé az időben.

Az én esetemben e képeztetbeli múltba utazás a mozgalmas, ellentmondásokkal terhelt XVI. századba tartott.

Ez a század történelmünknek kétségtelenül egyik legforrongóbb periódusa, sok tekintetben vészteljes és kritikus időszaka: csatazaj, lobogós várfokok, ahogyan az *Egri csillagok* panorámáiból emlékszünk, Buda elveszése, török világ. Az ország három részre szakad, anarchikus hatalmi vetélkedések tárgyává válik. A homogén vallás is végérvényesen kettészakad, s a lutheri reformok híveinek türelmetlen indulata jól tükrözi a történelmi helyzetet. Az ezerarcú reneszánsz vezető áramlatainak: a humanizmusnak és a reformációnak a kora ez; az ellentmondások és összefüggések időszaka, de az, ami előrevisz: az emberközpontság, az anyanyelv felfedezése. Ekkor talál ugyanis jó alapot a hu-

manista szellem az anyanyelv művelésére, a lingua vulgaris rangjának emelésére, ekkor jut el az írott magyar nyelv a mind szélesebb rétegekhez (nagy részét a könyvnyomtatás révén), s a magyar írásbeliség nagyfokú terjedése tapasztalható, s e szükségszerű előzmények után ebben a periódusban kezdi meg önálló (megtorpanásoktól sem mentes) életét a nyelvjárások fölé rétegződő egységsülő irodalmi nyelv.

Más megközelítésben a széppróza megizmosodásának az időszaka is ez. Előzményeiként az egészen korai szövegelemekre át a kódexeknek számtalan olyan szöveghelyét sorolhatnánk, amelyek az igényes széppróza felé mutatnak, és a világi elbeszélés útjait is egyengetik; így a *Példák-könyvének* exemplumai az anekdotikus elbeszélés kifejlődését, a látomások műfajának pokol-víziói Heltai, Bornemisza ördöghistóriáit vetítik előre, Barlám és Jozafát legendájával a keretes elbeszélés szerkezete jelenik meg. De van előzménye az elbeszéléscsírakat, eseménytöredékeket hordozó Bornemisza-prédikációnak is, hiszen a Karthauzi Névtelen is így próbálja szemléletessé tenni az elvont vallásos témát.

A gyönyörködtetés tudatos szándéka, a fordulatosság és a hangulatos leírás, a motiváltság és a közlésmód jellemzői ekkor válnak a szépprózai igény sajátosságává.

1.1. Amikor jó néhány évvel ezelőtt foglalkoztatni kezdett egy ilyen kora századi szinkrón kép megrajzolásának a gondolata, a munka folyamán felvetődő nehézségeket, akadályokat még csak nem is sejtettem.

A feladat körvonalazása során több olyan tényező- és jelenségcsoportnak a témához való viszonyítását, majd egymásra vetítését kellett elvégezni, amelyek több aspektusukban – érzésem szerint – magukban véve sincsenek megnyugtatóan tisztázva.

A kiinduláskor tehát ez jelentette a legnagyobb gondot: hogyan lehet összeegyeztetni eltérő vizsgálati ágak fogalmait, jelenségeit, sőt mi több, komplementárisan használhatóvá tenni különféle diszciplínák módszereit, eljárásait, hiszen a téma egyaránt felveti az *elbeszélő prózastílus* általános érvényű problematikáját, majd a figyelem koncentrációját a *XVI. századi széppróza* sajátosságaira, ugyanakkor az átfogó jellegű *nyelvtörténeti vizsgálatok* elveit, módszereit és a *XVI. századi nyelv állapotának* a körvonalazását is.

Irodalomtudományi, irodalomtörténeti és nyelvészeti tényeket, adatokat és megközelítési szempontokat kellett kiinduláskor úgy összeegyeztetni, hogy a felsorolt tényezőcsoportok egymásra vetítésével nyert posztulátumállomány és a segítségével összeálló szövegkorpusz a nyelv felől megközelíthetővé váljon, valamint a nyelvtörténet módszereivel feltárhatóak legyenek sajátosságai, eszköztára, építkezésének eljárásai.

A magyar irodalmi nyelv fejlődését vizsgáló szakirodalmi művek, monográfiák sorát szemlélve azt tapasztaljuk, hogy közülük kevés elemzés tűzte ki céljával, hogy komplex képet kíséreljen megrajzolni egy adott kor meghatározott belső nyelvtípusáról.

A XVI. századdal foglalkozó nyelvészeti szakmunkák egyik része a diakronia eszközeit felhasználva elemtörténeti jellegű, ilyen pl. Berrár Jolánnak a hasonlító mondatokat áttekintő tanulmánya, amelyben a XV–XVI. századi szövegekre összpontosítja figyelmét; másik része jellegzetes módon egy-egy kiszemelt író nyelvét, nyelvhasználatát elemzi néhány kiragadott szempontból, mint amilyen Károly Sándor vázlatja Bornemisza nyelvi sajátosságairól. De-me László a korabeli misszilisek normaalkotó hatását kutatja, Papp László ugyanezt a literátusok tevékenységét vizsgálva közelíti meg, Molnár József a könyvnyomtatásnak az irodalmi nyelvre tett hatását úgyszintén hangtani jelenségeken mutatja be.

A kiinduláskor tehát nyilvánvaló volt, hogy a XVI. század nyelvállapotát nem mérték még fel átfogó jelleggel, vm. az elbeszélő prózastílus felől közelítő vizsgálódás is hiánynak számít.

2. A módszer kiválasztása sem nélkülözhetette a tematikából eredő körültekintő, szelektív hozzáállást. Főleg akkor, ha – Nemeskürty István szavaival – nemcsak megszámozni vagy leltározni kívántuk a „téglatát”, hanem építeni akartunk velük.

A széppróza fejlődésének minden szakasza, így az általunk vizsgált történeti szinkron kép megrajzolása is más-más metodológiájú megközelítést igényel.

Már a munka kezdetén egyértelmű volt, hogy az a nyelvtörténeti elemzésekben klasszikusnak, „bejáródottnak” számító módszer, amely az adott régebbi korszak adatait a mai állapotokhoz viszonyítva mérlegeli, itt nem vezethet eredményhez.

Esetünkben a nyelvi elemzés egy többfázisú feltárási folyamattal indult. Néhány alapvető hipotézis körvonalazása után megkezdődhetett az induktív adatgyűjtés, melynek első munkafázisaként a szövegekben „fel kellett oldani” a régi nyelv grammatikai eszköztárát, a faksimile kiadásoknál pedig a korszak helyesírási körülményei is többletfeladatot jelentettek. A mai modern prózaszövegek nyelvi elemzéséhez viszonyítva ez az „alapozó” munkafolyamat többletnek tűnik, ám fontosságát éppen alapteremtő funkciója miatt kell hangsúlyozni. Az első szövegolvasás nagyfokú precizitást igényel, amit a modern szövegkiadások egész sorába bekerült és hagyományozódott téves olvasatok, elferdített jelentések bizonyítanak. Szemléletes példa erre a jelenségre a Magyar Remekírók sorozatában Heltai fabuláinak átírása, a helyesírás korszerűsítése, melynek során a ’nyomorult, védtelen ember’ értelmű *chórtz* helyett a *csósz* szót használják.

A forrásanalízissel párhuzamosan állandó kontinuitásban folyt annak a szelektív szempontrendszernek a kialakítása, amely a hagyományos hangtan–szótan–alaktan–mondattan felépítésű nyelvi megközelítés helyett a téma hangsúlyos specifikumának – az elbeszélő prózastílus determinációnak felel meg, s alapvető összefüggéseket fed fel, pl. milyen nyelvi eszközök voltak adva a korabeli prózastílus konstituálódásához, hogyan és mit teremtettek ebből a korírástudói.

A szövegvizsgálattal összefüggésben folyó elméleti alapozás során kikristályosodott egy jelenségcsoport megléte a szövegekben: frazeológiai jelleg, élőnyelviség, képszerűség, fordításból eredő jellegzetességek, hangzás-ritmuszeneiség, tipikus lexikai vonások, szinonímia, a közlésmód jellemzői. Ezek az általános vonások mint az elbeszélő prózastílus *releváns jegyei* meg tudták határozni a további forráskutatást.

E releváns sajtáságok a következő műfaji csoportokból álltak össze: fabula, keretes elbeszélés, szólás- és trufagyűjtemény, prózai história, prédikációs-könyv, krónika, emlékirat, értekezés-vitairat, regényes önéletrajz, enkomium, hőstörténet-paródia.

A felsorolt műfaji tagolódású szövegtörzsekben kiemelt műfaji és nyelvhasználati jegyek heterogén jellegű vizsgálódási aspektusegyüttesként is felfoghatók, különösnek tűnő együtt jelentkezésüket a feladat minél alaposabb ábrázolása indokolja.

2.1. A dolgozat szerkezetét is a releváns jegyek szerinti fejezetek határozták meg. A *frazeológiai jelleg*et feldolgozó rész terjedelmét és példagazdagságát a nagy mennyiségű céduलाanyag fontossági és gyakorisági szempontú rendszerezése, értékelése támasztja alá.

A XVI. század különösen kedvezett a proverbiumkincs használatának, de feltárásának is, hiszen a humanista szellemiség egyik fontos ismérve éppen a szentenciáismeret volt.

A korabeli elbeszélő prózanyelv hatalmas frazeológiai készletét csak vázlatosan, kivonatosan mutathattam be. E fejezet gerincét egy relatíve tág műfaji tipológia képezi, amely magába foglalja a nyelvi kötöttségű vonzatokat éppúgy, mint a korabeli szállóigéket, wellerizmusokat stb. Eközben természetesen akadtak terminológiai nehézségek is; pl. a közkeletű, szabadon alkalmazott frazeológiai egységek egyik típusa az *analitikus szerkezet* megnevezést kapta, ami az adott frazematípus kifejező-kifejtő mechanizmusát jelzi. Különösen tanulságos volt, milyen óriási gyakoriságúak e szerkezetek a *tesz, vesz* operátorigék mellett; pl. *kötést tesz* 'megegyezik valakivel'; *zsákmányt tesz* 'zsákmányol'; *sebet vesz* 'megsebesül'; *szívet vesz* 'megbátorodik'.

Ki kell emelni, hogy a tipológiai áttekintést kiegészítő strukturális elemzéskor, a frazémák textusának, kontextusának, szövegtörzsetének vizsgálatakor, vm. a szemantikai, szemiotikai s nem utolsósorban a nyelvi-alaki jellemvonások ábrázolásakor a régi, nyelvi anyagban is érvényesíthetők azok a modern frazeológiai nézetek, hogy az állandósult elemeket a szűkebb-tágabb kontextusban is keresni kell.

Az epikus történetek felé mutató proverbiumok között akadtak olyanok is, amelyek azáltal váltak kordokumentum értékűvé, hogy ritka szokást, hagyományt őriztek meg – még ha csak egy utalás, célzás erejéig is. Pl. Bornemisznál olvassuk: . . . *a ki az soldot fel veszi, es a kinek Zászloia alá irattyá magat, az mellett tartozic vitezkedni, ha kedig onnet el szeknec, Gatyat vonnac nyakaba*

ÖK 50. Ezen a szöveghelyen a pellengérré állítás ún. búnszimbólumának egy mind ez ideig felfedezetlen példáját találjuk szólásba rögzülve.

2.2. „A nyelvről alkotott fogalom a XVI. században nem elvont. A nyelv egyenlő a beszéddel.” – írja Szende Aladár. Így vezethetjük be a korszak nyelvének és irodalmának egyaránt fontos vonását: az *élnyelviséget*. Szabó Zoltán a periódus egyik stílusirányzatát éppen e sajátságáról nevezi el népies, élnyelvi stílusnak.

Ez az a prózanyelvi jelleg, amely révén közel kerülünk a XVI. századi ember lelkéhez; az indulatszók, a hangutánzók és hangulatfestők érzelmeiről, indulatairól tanúskodnak; hallani véljük a korabeli beszélt nyelv szavait, fordulatait, kiszólásait; az ismétlés, a halmozás típusai a gondolatok spontán lejegyzésére utalnak, a rövid mondatokból, egyszerű szerkezetekből való építkezésben pedig a logikus, az érthetőségre törekvő gondolkodásmód érhető tetten, főleg a korabeli társalgási nyelvhez közel álló prédikáció-műfajban.

2.3. A *képszerűség, képi ábrázolás* megnevezéssel egy eléggé összetett, több szempontból is vizsgálható jelenségcsoportot kíséreltem meg összefoglalni. E korai század képi kifejezőmódjának, az írói tudatosságnak, a képek eredetiségének kérdésében mai szemmel nyilvánvalóan nehéz állást foglalni.

A XVI. századi elbeszélő széppróza képszerűségének legmarkánsabb eleme a rendkívül gazdag kifejezőkészletű hasonlatrendszer. Alaki, szerkezeti, szintaktikai, tartalmi, jelentéstani vizsgálata során megfigyelhetjük, hogy e korszakban igen gyakoriak a terjedelmes hasonlatkomplexumok. Pl. Bornemisza egyik prédikációjában az emberi telhetetlenséget 17 soron át 10 különböző hasonlóval – mégpedig a korabeli antropomorfikus látásmódnak megfelelően az emberi magatartást a tipikus állatfajok felsorakoztatásával szemlélteti.

Vannak képek, amelyek felbukkannak mind a hasonlatokban, mind pedig a metaforáknál. Ilyen ismétlődő kép a bibliai *só*, az *ördög rostája*, a *tengeri szélvész* motívuma. E kiragadott példák azt mutatják, hogy a képi ábrázolás ekkor előforduló típusait csakis egymással összefüggésben, együttesen érdemes szemlélni.

A jelzőrendszernek ilyen fogalmi körben történő elhelyezése, feldolgozása érthető módon szokatlannak tűnhet, az egy műfajstíluson belül betöltött stilisztikai szerepét illetően dilemmáimat a dolgozatban is jeleztem. A vállalt feladat szempontjából nem vezetne eredményhez, ha kizárólag mondattani kategóriaként kezelnénk, elsíkkadnának más fontos vonatkozások, mint a jelentéstörténeti érték, a kor ízlésében betöltött hely, a képszerűség stb.

Igyekeztem azokat a jelzősajátosságokat megragadni, amelyek tipikusnak számítanak a kor elbeszélő prózájában, ugyanakkor jól képviselik azt a másságot is, amelyet a ma olvasója számára jelentenek. Elég csak az *ebszem* vagy a *farkasnevetés* jelzős szoros szó szerkezet gazdag jelentéstörténetére gondolnunk, illetve azokra a metaforikus jelzőkre (pl. *tompa válasz*, *penészes szó*), amelyeknek asszociációs újdonságát a késői befogadó nehezen tudja megítélni.

A képi ábrázolás eszközeit a kor írói eltérő arányban alkalmazzák. Bornemisza Péter *Ördögi kísértetek* c. műve, vm. Magyar István vitairata rendkívül sok hasonlatot tartalmaz, de ami ennél sajtáságosabb, Heltai a *Dialógushoz* viszonyítva a krónika műfajból szinte számúzi a hasonlat stílusesszközt.

A párhuzamos szövegrészek (pl. a fabulák) összehasonlító vizsgálatai is felfedtek, illetve alátámasztottak – olykor szembeállítottak – egyéni stílusjegyeket: Heltai részletező, halmozó, sok jelzőt, szinonimát, dialógust és frazémát alkalmazó stílusa, strukturált fabulafelépítése, az azonosulás, a beleélés magas foka némileg szembeállítható Pesti Gábor tömör, ellentétekben és idézési formákban gazdag; ugyanakkor szintelenebb s a szerkesztésben az eredetihez ragaszkodó szövegépítésével, nyelvhasználatával s higgadt, a distanciát megtartó elbeszélő modorával.

Érdekességként említjük, hogy az adatok nagy részében Pesti egyetlen jelzőjének Heltainál átlagban négy jelző felel meg.

2.4. A vizsgált korszak műveire nagymértékben rányomja bélyegét a *fordításjelleg*. Az idegen nyelvű mintától való elrugaszkodás mértéke, az eredetiség jellege a társadalom és a kor igényein túl az írói egyéniség függvénye is. Eszerint megkülönböztethető a szöveghű elven és az adaptáláson alapuló fordítás, ez utóbbival él Heltai, Bornemisza is, akiknél gyakori a reminiscencia szintű átdolgozás. „Mindkettőjükre érvényes Móricz Zsigmond megállapítása: Bornemisza Péter a fordítást másképp gondolta, mint ahogy ma csináljuk. Eszébe sem jutott, hogy az eredeti görög szöveget adja, s az elmúlt görög világot hozza a nézők szeme elé. Úgy fogta fel a dolgot, hogy az, ami a görögöknél megtörtént, megtörténhetett volna a világ bármely népénél . . . Ő tehát magyarul, magyarán gondolta végig a dolgot . . .” (Szabó Ede: *A műfordítás*. Budapest, 1968. 209.)

2.5. Az V. fejezetben feldolgozott releváns prózajegy – a *zeneiség*, a *hangzás* – vizsgálata nem tartozik kifejezetten a hagyományos nyelvi elemzés körébe, ám ez a jelleg a korabeli prózában, főként az elsődlegesen hallgatóságnak szánt, egyéni beleélést feltételező műfajoknál olyan mértékben jelen van, hogy előfordulási típusainak áttekintése elkerülhetetlennek tűnt.

A figura etymológicák változatosságán, a különféle ismétlés- és halmozástípusokon, alliterációs sorokon túl felfigyelhetünk a tágabb kontextusban érvényesülő szövegszimmetriákra, a ritmikai kohézió érvényesülésére is. Íme egy ellentétező értelmű, tökéletes szimmetriájú példabeszéd-idézet Heltai *Dialógus*ából: *Mikor erőtlen vagyoc, érch, Teft szerént accor vagyoc erds, érch, Lélec szerént.*

2.6. A XVI. századi irodalmi nyelv *szókincsének* markáns vonásai közül szólni kell az ikerszóalkotási tendenciáról, mely sok játékos hangulatú, expresszív erejű szóalakot hozott nyelvünkbe; pl. *csonkabonka*, *encsembencsem*; továbbá nyomon lehet követni egy-egy poláris összetétel éppen ekkortájt lejátszódó szintaktikai rögződését pl. *hébe-hóba*, *nyakra-főre*, *hanyatt-homlok* stb.

A szótörténeti vizsgálatok hálás kutatási területnek bizonyultak, noha rend-

szerint valamilyen más irányú elemzés kiegészítő eljárásaként került rájuk sor. Így jutottam hozzá tíz-egynéhány szónak a TESz-ben megállapított első előfordulást korrigáló adatához; pl. a *szatíra* szavunknál ez az időbeli korrekció több mint 170 év.

Úgyszintén érdekesnek tartom azokat az adatokat, amelyeket egyáltalán nem vettek fel a történeti-etimológiai szótárak; pl. *anatomizál* 'boncol', *asszonyiálkodik* 'elasszonyosodik', *megligetel* 'megritkít' stb.

2.7. A régi nyelv *szinonimagazdagságát* kizárólag több szempontú, a paradigmaticus és kombinációs reláción egyaránt működő elemzési eljárással lehet átfogni, úgy, hogy a szinonimakezelés korabeli eszmei megítélését, művelődési hátterét is szem előtt kell tartani.

A szinonimatípusok elkülönítése, meghatározása számos elméleti problémát vetett fel; ilyen pl. az értelmezői funkción alapuló szinonímia kérdése, a performatív jelleg szerepe a szinonimikában stb.

Az ún. mezővizsgálattal nyert szinonimacsoportok anyagát, tematikai csoportosítását kísérletnek, vázlatnak szántam, egyébként ez a munkamódszer mélyen igazolja Károly Sándor azon megállapítását, amellyel elveti a tematikai csoportok tudományos vizsgálatának öncélúságvádját.

A szinonimagyűjtéssel rendkívül értékes anyag halmozódott fel, elég ha csak a pszichikai momentumok ábrázolását említem; itt nagymértékben tovább él a kódexirodalom gyakorlata, hogy a *lélek*, a *szív* és az *elme* központi fogalmak köré csoportosulnak a kifejezések.

A szinonimák elemzésekor – valamint más fontos jegyek vizsgálatánál is – természetsszerűleg kevés figyelmet fordítottam az adott jelenség hiányára, pedig a kor prózájának számos beidegződött fordulata, ismétlődő formulája, monoton idéző kifejezesc van. Ennek ellenére a szinonimavizsgálat a további kimunkálás perspektíváit jelzi, melyet műfaji-prozódiai korlátok nélkül – megítélésem szerint – még több eredménnyel lehetne kutatni.

2.8. Az elbeszélő prózastílust alkotó nyelvi anyag releváns vonásainak áttekintése után a *közlésmód jellemzőit* számba véve jutunk legközelebb magához a prózastílushoz.

A szövegekben nem tűnik el az elbeszélő, gyakran beleavatkozik az események leírásának menetébe, szubjektív elemeket sző a történetbe. Mindennek okát a kor tipikus közlési funkcióinak az érvényesítésében kell keresni: az író a mondanivaló hitelességét kívánja alátámasztani, befolyásolja olvasóinak a „lőtt dolgok” iránti realitásérzékét, véleményt nyilvánít vagy merészen (mintegy profetikus szerepvállalással) hatni próbál az olvasóközönségre.

Szorosan ide tartozik a humor, a gúny és az ironia nyelvi eszközeinek a felmérése, konkretizálása is. Heltai „kárörvendő” hangját például hagyomány-szerűen ismétli a szakirodalom; a Krónika áttanulmányozása után módunk van a heltaiai hangnem többféle árnyalatát megragadni: a finom gúny nyelvi eszközeitől egészen a gyalázkodástól sem mentes durva kiszólásokig.

Az epikus közlés alapvető formáinak nyelvi megvalósulását tekintve ki-

emelhetjük Heltai élénkítő jellegű dialóguskezelését, melyre az egyenes idézés a jellemző.

A leírások tárgyi vonatkozása, gyakorisága nagymértékben függ a műfaj, a tematika, vm. az írói egyéniség tényezőitől. Ez utóbbi tekintetében némi különbözőség kimutatható a korszak két nagy írójának leírásalkalmazásában is. Heltai élvezettel, gonddal színezi a környezetet, krónikájának színtereit. Részletes leírásokat találunk a királyi palotáról, Mátyás király táboráról, a hadsereg felállításáról stb. Vele szemben Bornemisza többet időz a belső tér kimunkálásán, a lélek tájai számára fontosabbak, a lelki folyamatok, vívódások felszínre hozása. Ezeknek az alaptörekvéseknek felel meg a leírás nyelvi felépítése is.

3. Összegezve az eddig vázolt nyelvi eszközök prózastílusbeli működését, a fellelt nyelvi adatok sokszínűségükkel, új összefüggéseik feltárásával – megítélesem szerint – kiválóan igazolják azt a feltevést, miszerint ez a század jelentős periódus a széppróza fejlődésének folyamatában.

Újvidék, 1993. június 11.

ZARÁNDOKLAT

HERCEG JÁNOS

Szekszárdon átutazva számtalanszor szerettem volna elmenni Babits Mihály szülőházához, amely most múzeum. Nem is tudom, miért nem tudtam máig se megtenni ezt a kis zárandokutat. Volt úgy, hogy sietni kellett, sürgettek, akikkel utaztam, egyszer-kétszer el is tévedtünk a váratlan terelőutakon, egyszer meg a szőlőhegyre vittek fel ottani barátaim, mert az őszi ködben már messziről kékllett a kadarka a tókéék között. És azért ez is zárandokút volt. Mert mikor felszakadtak a felhők, és eloszlott a köd, s már eluntuk magunkat a présházban, az őszi cefre illatában, kiálltunk az ajtóba, onnan mutatták azt a pincét, amely rég a másé, de amely elé oda lehetett képzelni a *Halálfi*ai dörmögő Döméjét, s az álmatag RácZ Nellít, ahogy összehúzza magán a hárászkendőt a hűvös szelek elől, meg a szigorú Cenci nénit a puttonyosokkal zsörtölődve fáradhatatlanul.

Babits szerette ezt a hegyet, emlékeiben sokszor visszatért ide. Szerette a nagy bogójú kadarkát és tüzes, de mégis andalító borát, amelynek eredetét Rapaics Rajmund, a magyar flóra európai híru tudósa magyarázta az élettől lassan már búcsúzó Babits Mihálynak. A költő saját származásán is eltűnődhett a tudós könyve nyomán, s a Szkadar mellől északra felhúzódó parasztoakat követve, akik a török elől menekülve igyekeztek az új hazába magukkal hozni, amit csak lehetett, így a szőlővesszőt is.

De erről már én beszéltem nálam jóval fiatalabb barátainknak. Az ő diákkorukban Babits könyvei nemigen voltak már forgalomban, s a férfievek se hozták nagyon közel hozzájuk a költőt. Ehelyett öregembereket emlegettek, akik még bejáratosak voltak abba a pincébe, s a kadarkáról – amelyet viszont nálunk, Baranyában csak „hazai”-nak hívnak, amin ugyancsak eltűnődhet az ember – több és ízesebb történetet tudtak, mint a nagy híru tudós.

Mire mindennek a végére értünk, menni kellett, nem maradhat idő a Babits-múzeumra. Úgy jártam most is, mint első utamon Szekszárdon át. Egész közel voltam ahhoz a kanyargós utcához és a régi emeletes házhoz, amelynek a fényképét is láttam valahol, mégse jutottam el.

De az én első utam, most látom, kárpótolt ezért a könnyelmű mulasztásért.

Mert megint elkeveredtünk valamilyen terelőúton, s Bonyhádnál vendéglátóm hirtelen azt kérdezte tőlem:

– Ne szaladjunk be Grábócra, megnézni a szerb kolostort?

Akkor én ugyanis a magyarországi délszlávok helyzetéről szerettem volna írni, mint oly sok év előtt fiatalon, mikor a Pest környéki szerbektől küldtem hosszú és érzelmes tudósításokat az újvidéki *Dannak*. Most is az a tévhit fűtött, hogy nemzetiségi kérdésben őszinte és közvetlen megértést csak nemzetiségi embertől lehet várni. Elmentem Kátolyba, a híres szövethetesi faluba, amelynek népe kétszáz éven át a pécsi káptalan birtokán talált napszámosi vékony kenyeret, hogy aztán mint téesszalu csakugyan a mesebeli jólét állapotába emelkedjék. Beszéltem az időnként még sokác képviselőben járt Gajic Pelával, az elnökasszonnyal, aki csak a hivatalában volt divatosan öltöző dáma, s aki épp Lenintől készült vizsgáznivaló pártfőiskolán, jártam Pécsváradon, ahol sokác volt a párttitkár, egy nagyon rokonszenves, fiatal kőműves; meglátogattam a pécsi délszláv iskolát és internátust, s ki tudja, hol nem voltam még. Mit felelhettem volna egy ilyen kérdésre? Persze, hogy elmentünk Grábócra!

Bár ne mentünk volna, gondoltam később, oly elszomorító volt ez a látogatás. Már maga a mindössze ötszáz lelket számláló falu is, ahol azt hiszem, nem is tudott már senki szerbül. De hát hogy is kerültek Tolnába, amelyet egy időben Schwäbische Türkeiként emlegettek?

Erre nézve már Aleksije atya adott felvilágosítást. A kolostor egyetlen lakója, aki az első világháború után jött ide, mikor még társai voltak, halk szavú, alázatos kalugyerek, akik az egyház földjét művelték, aztán a templom védszentjének, Mihály arkangyalnak ünnepén a messziről jött zarándokokkal együtt énekelték az ősi ószláv zsoltárokat. A mi látogatásunk idején már rég egyedül élt Aleksije atya. A négyszáz éves kolostort őrizte, amelyet csak Rákóczi forradalma alatt hagytak el pár évre a kalugyerek. Mikor elcsendesedett a harci zaj, s eltűnt a szívekből a gyűlölet, a szekszárdi bencés apát visszahívta őket Šišatovacra, ahol ideiglenesen meghúzódtak. Hát azóta éltek itt megint zavartalan békességben.

– Hagytak valami földet most is, a szocializmusban? Miből tartják fenn a kolostort?

– Vannak jó emberek – mondta halkan, fehér szakállán elterült mosollyal Aleksije atya. – Isten nem hagyott el minket.

Többes számban beszélt, miközben jól tudtuk, hogy hívei kihaltak, vagy talán vallást és nyelvet cseréltek, mint amikor megszűnik egy nép. Persze, a kolostor műemlék, védelem alatt áll, az állam gondoskodik róla. De ki végzi az alantasabb egyházi teendőket? A zsidóknál tíz férfi kell az istentisztelethez. Talán itt is akad valaki, aki visszafelel a kórusról, talán egyes alkalmakkor itt is megjelenik valamilyen diakónus, sekrestyés, daszkál, ahogy ők a harangozót hívják, még abból az időből, amikor harang híján egy deszkát kellett megütni, hogy elinduljanak a hívek a templom felé.

– Magam vagyok! Egyedül szolgálom Istent! – mondta változatlanul mosolyogva Aleksije atya, s én legszívesebben sarkon fordultam és elmenekültem volna a siralomnak ebből a vigasztalan völgyéből. Mert egyrészt idegesített ez az emberfeletti, sztoikus nyugalom, másrészt irigyeltem a hitéért, a meggyőződéséért, amelyből oly kevés maradt ebben a rohanó, tülekedő világban.

S ahogy ott álltunk egymással szemben, mintha csakugyan valamilyen völgyben merült volna el a templom és a kolostor velünk együtt. Mert távolabb már derülni kezdett, a nap is bujkálni látszott az oszladozó felhők mögött, csupán itt terült el vastagon és súlyosan a köd, mindent belepve. Nem is mondhattam mást búcsúzóul, csak annyit:

– Dobro zdravlje!

– Istennek ajánlom! – felelte magyarul, s akkor vettem észre, hogy folyton kitért a szerb szavak elől, s amit mondott, magyarul mondta. Talán már ő is elfelejtette az anyanyelvét? És ez mégsem akadályozta meg abban, hogy egész életét feltegye a fogadalmára. És holtáig kitartsón a helyén.

Napokig tartó utazásomról, amikor szó szerint bejártam Tolnát és Baranyát, nem jelent meg sehol egy sor sem. Mert mint oly sokszor, akkor se volt elég elmenni a helyszínre, és megírni a látottakat. Persze, óvatos politikai megfontolásból kéziratban maradt az erről szóló munkám.

Aleksije atya nem is szerepelt a kéziratban. Izgalmasabb dolgokat írtam, s ő maga csak nagy sokára jutott eszembe megint, amikor a haláláról olvastam. Hogy a szekszárdi kórházban halt meg hetvenhét éves korában, mert ő maga is arról a vidékről való volt.

A családi nevén Babitsnak hívták, mint a költőt.

IRODALMI MÚZEUM

BECSKEREKIEK

NÉMETH FERENC

DR. MARA JENŐ (EUGEN MAYER)
(1888–1931)

Mayer Rudolfnak, az ismert becskerei újságírónak, szerkesztőnek s a Pleitz-cég társtulajdonosának volt a fia. Családi nevét később Marára változtatta. 1888-ban született Nagybecskereken. Gimnáziumi tanulmányait is ott végezte 1906-ban. Ezt követően Budapesten jogot tanult, s a doktorátus megszerzése után visszatért szülővárosába, ahol tevékenyen részt vett a művelődési és irodalmi életben.

1917 júniusában Somfai János leköszönése után került a *Torontál* szerkesztői székébe, s ezt a posztot töltötte be haláláig. Kortársai szerint ő volt a lap „jólélkü, gyöngéd szívű szerkesztője”. Megbecsült újságíró volt, a Magyar Közművelődési Egyesület vezetőségi tagja, a Pleitz-nyomda társtulajdonosa (dr. Brájjer Lajossal együtt), továbbá a Nagybecskereki Takarékpénztár s a Bánsági Központi Hitelszövetkezet felügyelő bizottságának a tagja. Ahogyan Brájjer írta róla, „ritka ember volt abban az értelemben is, hogy közéleti szereplésében semmiféle anyagi érdek nem vezette”. A becskerei írók, újságírók jó embernek, kiváló szerkesztőnek ismerték, és igen becsülték.

Viszonylag rövid pályafutása alatt a *Torontál* (később: *Híradó*) felelős szerkesztőjeként sok érdekes és figyelemre méltó cikket írt a lapba.

Váratlanul hunyt el, férfikora teljében, tüdőbetegségben, 1931. december 16-án, maga után hagyva feleségét és két fiát. A Magyar Közművelődési Egyesület nevében dr. Várady Imre, a magyar újságírók képviselőjeként dr. Nagy Ödön, a szerb újságírók előtt pedig Milan Jevtić búcsúzott el tőle.

London, W. C.
14–16 Montagne Street
Russel Square. 1909. VIII. 3.

Kedves Todos,

azt a hihetetlen komizságot, hogy közel félesztendeje nem irtam tisztességes levelet, jóvátennem már nem lehet. A bocsánatodat akarom hát kiérdekelni legalább. Hozzáfogok a levélíráshoz s Te fogod megítélni a végén, megbocsátasz-e, vagy nem. Hosszu levelet akarok írni, olyan hosszú, hogy szinte nem is levél lesz, amire a végére érek. De úgy érzem, hogy ennyivel legalább tartozom. Ha úgy a tizedik oldal táján ráuntál az olvasásra, dobd félre nyugodtan, nem vesztesz vele sokat, – ha végig olvasod – s ha még tán kis érdeklődés is – meglesz, amit várok ettől az írásomtól.

Hogy miről fogok írni, jó Ég a megmondhatója. Hisz annyi mindenről írhatnék, hogy a lelkemre mondom, alig tudok hol hozzáfogni. No de gyerünk in medias res. Kezdődjék a dolog.

Bizony nehezen, nagyon nehezen hagytam oda Párist. Az a rövid 4-5 hónap, amit a falai közt éltem bolondjává tett egészen. A legszebb, leragyogóbb napjait éltem végig odaát az életemnek. Úgyhogy mikor oda kellett hagynom, szinte vérzett belé a szívem. Fájt ott hagynom a várost, azt a sok csodaszépet, amit láttam, ami közt hónapokig éltem; nehezen váltam el az emberektől, akik oly kedvesek, oly szépek odaát a francia fővárosban. S Párisból átjöttem ide Londonba. Az első napok oly nehezek, oly nagyon nehezek voltak! Hisz a különbség a két ország közt rettenetes. Egészen más világ ez, mint amaz. És sokban ép az ellenkezője. A város külsejében teszem, az utcák, a fák, a levegő színeiben. És az emberek is mennyire másak! Mennyire másak mint az én kedves franciáim. Az első időben szinte borzongtam az angoloktól. Most, hogy egy ideje itt vagyok már közöttük, megszoktam őket, csudálom, bámulom sokszor a nagy képességüket, de – megszeretni nem fogom őket soha. Mert épen a franciákat szeretem. Aki pedig a francia lelket egyszer megismerte, a szépségeit megtalálta, – annak öröké idegen marad az angolé. De furcsa, biztos vagyok benne, hogy ha hosszabb ideig – 2-3 esztendeig – itt élnék ebben a londoni környezetben, úgy beleélném magam, hogy megesküdnék rá, ez a világ legjobb életmódja. S talán tényleg a legjobb. Mert a legjőzanabb, az bizonyos. S ha a józant jónak veszem, akkor igazán a legjobb. De hát nem olyan szép, messziről nem olyan szép, mint a másik. Már pedig neked is, nekem is inkább kell a szép, mint a jó. Szépen, nevetve, vigan, örülve az apró kis örömöknek, fenéig kiélvezve minden kiélvezhetőt, így éli végig az életét a francia. Ez a nép itten pedig ijjesztően józan, okos, számító, előrelátó, hideg, fagyos, a nevetése, az öröme olyan furcsán erőltetett. Olyan idegenül hangzó, nem, nem, nem ez kell nekem, nem ezt keresem. A másik világ az én világom, a franciákat szeretem, ezek az emberek idegenek az én lelkemnek. –

Mért legelőkön fű kövér. Igaza van Babits Mihálynak. Mért legelőkön fű kövér. A fű kövér, és ijjesztően zöld. Bántóan, fájón, vadul zöld. Persze nem

itt Londonban, de künn a Themse partján, a countryban. A Themse széles, nyugodtan folyó víz, a két partján sok, sok széles pázsit, a pázsit mögött erdő, az erdő szélén ház. Egy ház, aztán pázsit, erdő és megint egy ház. Pázsit, erdő, ház. Mindig ugyanaz. A pázsit ugyanolyan színű, az erdőben ugyanazok a fák, a ház szakasztott olyan mint a másik, mint a harmadik, negyedik. Brr, brr, brrrr. – Milyen más a francia payssage. Először is nem olyan pufók képű, a vértől sugárzó, piros orcájú parasztleány, aki a sok egészségtől majd szétszattan. Dehogysis olyan. Halvány arcú, bágyadt nézésű, elfinomult courtesane inkább, akinek az arcán pirosító, meg rizpor van. De a parfumje Roger. Gallet-tól való, s sokkal jobb illatú a szénaszagnál. – A francia színek gyönyörűen letompított, szürkével vegyített, lehetetlen finomságú színek. A szürke teszi őket olyan finommá, a szürke ami benne van a fák zöldjében, a víz, a levegő kékjében, a házak piros fedelében, mindenütt, mindenütt. S ami szép, finom, bágyadt – beteggé teszi a fájó egészséget. Olyan ez mint amikor egy sugárzó-szépségű asszony finom szövésű fátyolt köt a szeme elé, hogy még igézőbb legyen a szépsége. A szürke szín ez a finom szövésű fátyol, a sugárzó-szépségű asszony pedig a francia payssage, a párisi Luxembourg kert, a Bois de Boulogne, vagy akár a nagy boulevardok, ha akarod. Csak akkor lehet igaz örömmel élvezni az impresszionista piktorok, egy Pissarro, egy Monet, de kiváltképpen a Sisley képeit, ha rájött az ember a francia levegőnek erre a csodálatos varázsára. Különösen a Sisley Alfréd képei beszélnek sokat erről csodálatos varázshatalomról. Ez a Sisley valahogyan olyan színekkel dolgozik, amilyenek nem fordulnak elő egy más piktor palettáján se. A félszínek mesterének szeretném mondani őt. Mert a színei igazán sohase kékek, zöldek, sárgák vagy pirosak, hanem egy félhanggal, egy finom szürke árnyalattal mindig letompítottak. Ez az a piktor, aki sohase játszik dur akkordokban, akinek az ujjá alól mindig moll akkordok csendülnek ki. Most is a szemem előtt látom még a Luxembourg muzeumban levő egyik csudás képét. Szajna, hosszan, messzire elnyultan; a parton egy sor fa, egy remek szép fasor; a vízen egy csónak, a fák közt egy ház – ezerszer megfestett kép. Igen ám de nem ezekkel a színekkel megfestett kép. Ezen a képen elragadó az a bizonyos sokat emlegetett kékes-szürke finom szövésű fátyol a ragyogó szépségű asszony szemei előtt. –

És ha már színekről beszélünk, akkor okvetlen kell írjak valamit a legutolsó Claude Monet kiállításáról. Arról, ami májusban volt Párisban Durand-Ruelnél, az impresszionista piktorok műkereskedőjénél. – Mielőtt ezt a kiállítást láttam volna nagyon dühös voltam az öreg Monetra. Dühös voltam rá, hogy nem halt meg 10-15 évvel azelőtt. Haragudtam rá, hogy nem ment el a másvilágra a pajtásaival olyan sorrendben, mint ahogy elötűntek. Mert nem szerettem az utolsó esztendőben pingált képeit. Azt mondtam magamban róla: nini ez a vén kutya, ez megérte az impresszionista piktura diadalát, ez megérte, hogy mindenfelé ünnepeljék, mint az egyedüli élő a sok nagyok közül, – elbizakodott és most tessék miféle giccseket csinál. Igaz, hogy az öreg sok komisz képet festett az utóbbi időben, de most valahogyan megint magára talált. Megszólalt benne megint az igazi, a nagy Claude Monet, az újító, a színek, a

színakkordok rajongója. S csinált egy olyan kiállítást, hogy az embernek látván ezt a kollekción elszorult a szíve örömeiben s nem tudott szóhoz jutni a csodálattól. Én tehát egy marha vagyok. Kár lett volna, ha meghal Claude Monet. – Na igen, ez a kiállítás. *Nymphéas. Series des paysages de l'eau*-nak nevezte. Volt vagy 35-40 kép. Mind egytől egyig ugyanaz a tárgy. Víz, a vizen bimbózó, félig kinyitlt és egész pompájukban ragyogó vizirózsák, a víz partján zöld, messze hátul a víz felett kis fahíd. – *Voilà tout*. Ez a kép azután meg volt festve mindenféle elképzelhető hangulatban. Reggeli, déli, esti világitásban, őszi, tavaszi, nyári időben, esőben, napsütésben; minden elképzelhető helyzetekből: előlről nézve, felhozva az egész a szemvonal magasságába, felülről, a magasból rálátva a víz tükrére a legcsudásabb különféleségben. – Az egész kép csupa víz, a levegő, az ég a fák mind csak a vízben visszatükröződve jelennek meg. De ezek a színek elképzelhetetlenül pompásak. Hangulatosak, oly hatalmasan hangulatosak, hogy lehetetlen eltéveszék a hatásukat. Szinharmónia, csudás, gyönyörű szinharmónia minden. Nem is szinharmónia, inkább szinszinfónia. Olyan mint a Beethoven kilencedikje. De mégse egészen olyan, mert nem nehéz, nem hatalmas művészet, csak kimondhatatlanul gazdag hangulat-művészet. Soha, soha nem láttam még ilyen gyönyörű pirkadást, vagy estét, ilyen remek hajnali meg alkonyati színeket. Nincs is ilyen szép talán a természetben. Talán csak a Claude Monet lehetetlen finomlátású szeme látja ilyen szépnek, ilyen pompázónak ezeket a színeket, amik mellett más halandó tán úgy elmehetne, hogy meg se érezze őket. Vagy pedig a giverny-i kertben (itt lakik Monet) igazán ilyen szép a természet? Ha igen, akkor tündéerkert, akkor paradicsom; ha nem akkor pedig milyen jó, hogy van ember, aki ilyennek látja, lefesti, nekem lefesti, hogy én is lássam ezt a sok csodát, hogy az én szemem is örüljön a látásán. Kitűnő érzés volt ezek előtt a képek előtt állani. –

Ez volt az egyik legnagyobb művészeti szenzáció, amit átéltem. Ennél csak az az érzésem volt nagyobb, ami akkor fogott el, amikor először kerültem Puviss de Chavannes képei elé. A Pantheonban volt, most is emlékszem rá, a Szt Genoviève életét ábrázoló két nagy kép előtt. Hogy mit éreztem akkor, azt leírni nem tudom. Nem tudom leírni először, mert tényleg olyan érzés volt, ami leírhatatlan, amit csak érezni lehet, de elmondani nem; de meg régen is volt már, 4-5 hónapja; de legfőképpen azért, mert így csak egyszer éreztem, az első alkalomkor. Mikor másodszer néztem, már egészen másként láttam mindent. És minél többet néztem, annál inkább változott a látásom. Fejlődött talán inkább, mint csak változott egyszerűen. Mert amikor kezdtem érteni, amikor az érzés mellé mind több és több értelmi elem került, az élvezetem, a gyönyöröm egyszerre megduplázódott. Nagyobb lett, megkétszereződött, de már nem volt olyan tiszta, olyan igaz öröm mint legelőször. Amikor, anélkül, hogy tudtam volna miért, hogy minek csupa gyönyörűség érzés töltött el belülről s ezt az igazi, szűzi örömet, ezt az ösztönszerű, primitív, ősrömet nem zavarta még egyetlen tisztázó, rendező, magyarázó gondolat se. Hisz Te értesz engem ugye, hogy mit akarok mondani. Olyan nehéz az ilyen tisztán érzéseket írásba tenni. Különösen, ha olyan kevesek valakinek az erői hozzá, mint az enyéme. – Ha-

zafelé utaztomban sok Puvis képet fogok még látni Amiensban. Úgy fogom megszerkeszteni az utamat, hogy Amienst minden esetre utba ejtsem. Az amiensi muzeumban nagy csomó Puvis freskó van. Nagyon szépek lehetnek. Eddig persze csak reprodukcióból ismerem őket, no meg néhány tanulmányt, meg vázlatot láttam már Párisban is ezekről a képekről. Vederemo.

Innen különben aug. 20-ika táján indulok alighanem 8-10 napra átmegek a francia tengerpartra Trouvilleba, néhány párisi ismerősöm van odaát, azokkal szeretnék egy pár szép napot tölteni mielőtt visszamegyek a nagy puszta hazájába. Ki tudja, mikor jövök újra errefelé. Bucsut akarok venni még egyszer a francia földtől. Most azután kétféle kombinációról gondolkozom. Az egyik Belgium–Hollandia–Németországon keresztül vezetne haza; a másik pedig a Svájccon keresztül. Az első úgy szól, hogy Trouville–Amiens–Bruxelles–Brügge–Ostende–Bruxelles–Auvers–La Haye–Scheweningen–Amsterdam–Cöln–Báls–München–Wien–Budapest; a másik pedig Trouville–Amiens–Paris–Báls – 4-5 nap valami svájci helyen – München. Wien. Budapest. – Nem tudom még hogy leszek. Ha az öreg hajlandó financirozni az első számú tervezetet, akkor arrafelé, ha nem akkor a Svájccon keresztül jövök. Minden körülmények közt azonban otthon vagyok szept. 15-ike táján. 15-ike a legkésőbbi terminus. Tehát auf's baldige Wiedersehen! Remélem otthon leszel még akkortájt. –

Ejnye, ejnye de kizökkentem a témából. Az impresszionista pikturáról írtam, meg a Puvis művészetéről; s a ma festészetéről akartam mondani még egy keveset. És egyszerre magamról kezdtem el beszélni. Nohát folytatom most, ahol elhagytam.

A ma pikturájával valahogyan nagy baj van. Nem tudom igazam van-e, de nekem minden érzésem azt mondja s érezni rettenetesen érzem a magam igazát, hogy zsákutcába került a ma festésze. Zsákutcába ahonnan nincs kiút. Nincs kiút másfelé, mintha megint előmászunk a sötétből a széles, fényesen kivilágított, jól megépített útra s akkor onnan újra kezdjük. Nem azt akarom ezzel mondani, hogy csak a már letaposott utakon járjunk. Dehogyan, innen kereshet utat magának mindenki a saját feje szerint. Ha meg egészen egyedül akar menni, azt is megteheti, törjön magának utat a rengetegbe, de azt elvárom tőle, hogy fejjel ne menjen neki egy óriási sziklafalnak. Márpedig a mai, a legújabb francia piktörök ezt teszik. Picasso, Van Dongen, Henry Matisse és társaik. Zsákutcába kerültek. Zsákutcába amelynek a végén egy óriási, a felhőkig nyúló, magas sziklafal van s nem akarnak visszajönni az utcasarokra, hanem a fejükkel döngetik a sziklafalat. És fenéül kemény a koponyájuk, annyi bizonyos, hogy eddig még be nem tört. Pedig előbb-utóbb betörik, bizonyos. Döngethetik a sziklafalat itéletnapig, így nem lehet felkerülni a hegytetőre, csak ha megkerüli az ember a hegyet. De ők nem kerülik meg, csak verik a fejüket a falba. Döngetik a falat s közbe ordítanak. Tahitii csatakiáltásokat hallatnak. Parturiunt montes et nascitur ridiculus mus. Mert hiszen ők sohase voltak Tahitiban. És talán ez a legnagyobb hibájuk. Nem voltak Tahitiban és mindig Tahitiról beszélnek. És Gauguinra hivatkoznak. Hogy ő is így beszélt. Pedig dehogya. Az ő beszéde egy kulturától megcsömörlött ember kétségbe-

esett ordítása volt, aki itthagyt mindent az öreg Európában, pénzt, asszonyt, dicsőséget és lement Tahitiba, mert égető napfényre vágyott. Neki nem volt elég a meleg, langyos napsugár, forró, perzselő hőség kellett neki, magát a napot kereste és az egyszerű, romlatlan, primitív embert. És lement Tahitiba. – Ezek meg a Montmartre-on laknak, abszintot isznak, amerikai cipőkben járnak s amikor finom francia napsütést kellene festeniök Tahitit pingálnak, amikor párisi nőt akarnak vászonra tenni, vad maláji állat-ember kerül ki az ecsetjük alól. Mert semmi mást nem tanultak el a nagy piktoroktól mint a manierjait. És van is bennük iszonyú sok Gauguinból, Cézanneból meg Van Gogh-ból, de hát nem Gauguinek, nem Cézanneok, meg nem Van Goghok ők. Manieros művészet a ma művészete. Pedig ők éppen az eredetiségükre a legbüszkébbek. És épenséggel nem eredetiek. Mert az csak nem eredetiség egy nagy szellemnek az eszméit, a felfogását ad abszurdum vinni. Ők pedig ezt teszik. – Itt van a legfényesebb példa a komplementár színek elméletében. Az új művészetnek tényleg egyik legnagyobb diadala hogy erre rájöttek. De mit csinál Matisse? Ad abszurdum viszi az egészet és azt mondja, zöld szín nincs is magában véve, ha zöldet festek, melléje kell tennem mindig a pirosat, ha pirosat, melléje keli tennem mindig a zöldet stb. Így kerülnek azután ki az olyan csendéletek ahol a zöld levelek zöldek meg pirosak, a sárga almák sárgák és kékek. Így lesznek olyan portrék ahol az ember fekete bajusza, fekete haja ultramarin színű lesz stb. stb. – Pedig milyen óriásiak a Cézanne féle portrék, ahol először jelenik meg ez a kékes, lilás árnyalat az arcban. Vagy milyen hatalmasak az ő csendéletei, teszem fel. – De jön pld. Picasso, a nagy forma ember, aki mindenütt csak formát lát. És megfest egy női portrét, ahol az arc csupa háromszög-ből meg romboidból van megkomponálva. Az orr egy egyenlő szárú háromszög, a két szem két romboid, a száj egy trapezoid juj, juj. És erre van ember, aki azt mondja, hogy művészet. No süssék meg a tudományukat. A művészetnek egy kevéssé talán csak szépnek is kell lenni. Vagy legalábbis nem szabad, hogy fájdalmat okozzon a látása. Ezt nézve pedig igazán fizikai fájdalmat érzel. Nem, ez nem lehet művészet. Ez zsákutca. Errefelé nem lehet tovább. Vissza kell jönni a sarokra s vagy tovább építeni a megkezdett utat, vagy pedig új utat törni a rengetegben, de ezt az új utat azután jól alá kell alapozni, hogy legyen mibe kapaszkodni, legyen mire építeni a küzdelemben. S becsületes, tisztességes fegyverekkel küzdeni. Az igaz látás, a saját magam érzésének, a tudásnak a fegyverével. Ne pedig mérgezett nyilakkal lövöldözni, vagy pedig, ami még rosszabb az elesett hullákat kifosztogatni s az elrablott kincsekkel kérkedni. –

aug. 5.

Öregem eddig irtam tegnapelőtt. Azóta nem tudtam időt szakítani, hogy befejezzem. Most megint hozzáülhetek. De most hogy végignézttem, látom ám, hogy már rengeteget irtam össze. Talán nem is folytatom tovább, inkább csak egy kurta véget kanyarítok hozzája. Mert különben olyan kinézése lesz a dolognak, mintha bizony boszut akarnék állani rajtad valamiért. – Nem azért nem írok hát többet, mert nincs miről, hisz ha csak az volna a baj, akkor elír-

hatnék napok hosszát megállás nélkül, hanem – sajnállak Téged. Igyhát Isten
Veled, ha van időd meg kedved írj egy pár sort, nagyon megörülnék neki.
Igaz szeretettel öllelek

Jenőd

DR. GYENES VIKTOR
(1880–1941)

„Mennyit jelentett számomra ez a nagyszerű ember!” – ilyen elragadtatással nyilatkozott B. Szabó György dr. Gyenes Viktorról, a jóhiszemű, segítőkész, sovány, műértő zsidó ügyvédéről, aki jelentős szerepet töltött be B. Szabó becskerekai indulásának éveiben. S ebben a mondatban benne volt minden: a hála, a köszönet, az elragadtatás s a megbecsülés is. B. Szabó évek múltán is tisztelettel emlegette, s egyik írásával le is róttá írta iránta érzett háláját. Úgy tűnik, hogy a magányos zsidó ügyvéd biztató szavai voltak az első biztos lelki fogódzók, amibe a tehetséges, fiatal Szabó György Becskereken megkapaszkodott. Első ifjúkori képzőművészeti próbálkozásai, művészeti elrugaszkodásai is dr. Gyenes pártfogásával, helyeslésével történtek. Később, a fontos, sorsdöntő kérdésekben is mindig kikérte és méltányolta véleményét.

„Felettünk az emeleten, egy jómódú agglegény ügyvéd lakott.

Egész kezdeti fejlődésemet végigkísérte, évek hosszú során át támogatott. Anyagilag is.

Gyönyörű könyvtára, ritka művészettörténeti szakkönyvei voltak. Minden rajzomat bemutattam neki. Kiváló műértő volt. Alapos és kíméletlen kritikus, aki a dicsérettel nagyon óvatosan bánt.

Igazi európeér volt.

Segítségével megismertem a modern művészetet. Sok könyvét elolvastam. (. . .)
Mennyit jelentett számomra ez a nagyszerű ember!

Amikor egyszer a legjobb fiatalkori munkáimat mutattam neki – tiszta színekben csillogó temperák voltak, bátran megfestett új ízű munkák –, sokáig, hallgatagon, csendben nézte a képeket. Hosszú tízpercek múltak el, hallgatagon. – Hagyd itt ezeket a képeket – kért meg végül. Később jelentős összeget adott képeimért” – vallotta dr. Gyenes Viktorról Séta bölcsőhelyem körül című önéletrajzi vonatkozású írásában B. Szabó György. Ifjúkori mecénása, a műértő és művészeti kérdésekben igen járatos szomszéd, Szabó György ifjúkori becskerekai évei alatt nemcsak hogy felismerte tehetségét, hanem hathatósan támogatta is annak kibontakozását.

Ki is volt valójában dr. Gyenes Viktor? Écskán született 1880. február 29-én. Apja Braun Lipót écskai zsidó terménykereskedő, anyja Singer Berta, akik az akkori nagy gyermekhalandóság miatt adták neki a Viktor nevet, mert ezzel túlélését vélték biztosítottnak.

Alig hároméves volt, amikor családja Écskáról beköltözött Becskerekre, a nagyobb kereseti lehetőséget és jobb megélhetést kínáló megyeszékhelyre.

Viktor is ott végezte iskoláit, majd később jogi pályára lépett. Visszatérve, a Bega-parti városban ügyvédi irodát nyitott. Sovány, nyúlánk fiatalember volt, fiziognómiája miatt a katonai szolgálat alól is felmentették. Nem is volt igazán arra való: művészlélek volt, aki rajongott a képzőművészetért. Főutcai lakásán tekintélyes szakkönyvtárat gyűjtött össze, falait műfzléssel válogatott festmények, képek díszítették. Ebbe a művészeti „tárházba” nyert bebocsátást a fiatal Szabó György. Sokat jelentő pártfogást, biztatást kapott ott a rokon lelkű, magányos európeertől, a „jómódú agglegény ügyvédőtől”.

Braun Viktor családi nevét csakhamar Gyenesre változtatta. A város művelődési életébe is tevékenyen bekapcsolódott. Todor Manojlovićyal barátkozott, Huszár Sándort pártfogolta, Borsodiék köréhez tartozott, s a „becskereki érettségizőt”, a nála valamivel fiatalabb Fülep Lajost is barátjának mondhatta!

Az ügyvédi teendőkön túl tevékenysége jobbra az ifjú tehetségek pártfogásában és jótékony támogatásában merülhetett ki. Megtörtént azonban, hogy tollat ragadott, ha volt rá ihlete. Így a *Torontálban* hosszú, meleg hangú méltatást írt 1919. november 9-én barátja, Borsodi Lajos *Fenség* című kötetéről. Erről az egyfelvonásosról szóló írása is kiváló műveltségéről, tájékozottságáról, olvasottságáról tanúskodik.

A két háború között sovány, csontos alakja fel-feltűnt a Bega-parti város művelődési rendezvényein, irodalmi estjein.

1941 februárjában a filozófiára iratkozott. B. Szabó György még tőle kért tanácsot, vele tárgyalta meg a sorsdöntő kérdést, érdemes lenne-e neki átiratkozni a műépítészetre: „Dr. Gyenessel megtárgyaltam ezt az ügyemet, ő is nagyon helyesli elhatározásomat, és megígérte, hogy mindenben támogatni fog” – írta levelében egyik barátjának.

1941-ben, sajnos, ő sem kerülhette el a becskerekai zsidók zömének sorsát.

Az áprilisi összeomlás után, 1941 nyarán láthatta Szabó György utoljára életben megbecsült jóakaróját. Zágrábból tért haza, s felkereste lakásán dr. Gyenest. Az ajtó előtt akkor már fegyveres őr állt. Ezt a szomorú, utolsó találkozást B. Szabó György így írja le: „Feje nullás géppel kopaszra nyírva. Halkan beszélünk. Biztatom a szökésre. Felajánlom segítségemet. A tiszai réteken rokonom van. Afcsempésszük. Fáradtan legyint. Éveket öregedett. Könyveit, képeit nézi . . .”

Később már csak a zsidó temető hullakamrájában láthatta kiterített, agyonkínzott testét.

Gyenest előbb a Dusán cár utca végén felállított lágerbe zárták, több száz más becskerekai zsidóval együtt. Ott, a különben is gyenge fizikumú ügyvédet embertelenül megkínnozták. Naponta folytak a kivégzések, kínzások. Sokan, akik nem bírták tovább, saját kezükkel vetettek véget életüknek. Gyenes sokáig kibírta. Végül egy reggel úgy találták felakasztva. A véreskező hóhérok az öngyilkosság látszatát akarták kelteni ezzel. Pedig jól tudjuk: nem önkézőleg vetett véget életének. A levéltári források szerint egy bizonyos Straf nevű őr dicselkedett később, hogy személyesen akasztotta fel . . .

A zsidó temetőben B. Szabó György alig ismert rá: „Nyakán összehurkolt, fekete cipőfűző. A nyak környéke azonban nem volt kék. A kiszűrődő hírek

arról szóltak, hogy részeg német katonák és sváb rendőrök orgiáztak a lágerben, és halálra kínoztak néhány zsidót.

Őt is agyonverték.

Sovány, csontos teste megnyúlt, szemhéja félig zárva.”

Jóval később, 1962 októberében Fülep Lajos levélben érdeklődött Todor Manojlovićnál néhány „szegény”, régi, közös barát sorsáról, többek között az övéről is: „Gyenes Viktorról azt hallottam, 44-ben valakik agyonlőtték. Igaz?” – kérdezte a tévesen tájékozott Fülep.

Dr. Gyenest elsöpörte a második világháború, az esztelen öldöklés és faji gyűlölet áldozata lett megannyi más becskerekzi zsidóval együtt.

Sírját ma már hiába keressük. A becskerekzi zsidó temető helyét egy gyárudvar pázsítja takarja. Így csak gondolatban róhatjuk le kegyeletünket sírja előtt! Nemlétező sírkövére pedig feljegyezhetnénk Huszár Sándor (1935-ben) hozzá intézett versének idekívánczó első két szakaszát: „Az elveszített éveket / nem lehet visszahozni, / bár kéne már a rémeket / halálra ostorozni. // Ó, mennyi hős hullt oktalan / egy rossz kálváriára / és mennyi tett vált hontalan, / mert nem lett győztes ára.”

Dr. Gyenes Viktor (Balázs G. Árpád rajza, 1927)

LEVÉL AZ ADY TÁRSASÁGRÓL MILKÓ IZIDORNAK

V. Bečkerek, 1926. XII. 15.

Igen tisztelt Uram!

A bečkereki Ady Társaság, amely a modern magyar művészet és tudományok ápolásáért alakult 1927 januárjában éri el alakulásának ötödik évét.

Ezt a jubiláris napot nagyobb fénnel akarjuk megülni. Ki akarjuk emelni a többi napok közül azzal, hogy igyekszünk összegyűjteni egy előadás keretébe, egy napra azokat, akik itt a Vajdaságban a magyar szó művészetét, muzsikáját képviselik. Akiket talán társadalmi, felekezeti, politikai kérdések – sajnos – elválasztanak egymástól, ezen a napon találkozhassanak egy közös kérdésben a művészet szeretetében.

Bečkerek város közönsége, amely mindig élén áll minden művészi törekvés támogatásának szeretettel és örömmel fogja Önt várni.

A jubiláris matinét vasárnap, január hó 9-én délelőtt 11-órakor tartanók meg. Lakásról, ellátásról és egy teljes harmadosztályú vasúti jegyről gondoskodik a társaság. Sajnos, nagyobb anyagi áldozatra a jelen pillanatban nem vagyunk képesek. Reméljük azonban, hogy méltányolja kulturális törekvésünket és megtisztel bennünket azzal, hogy eljön.

Kérem, minél gyorsabban méltóztassék bejelenteni részvételét és egyúttal előadásának a címét, hogy a műsort végleg összeállíthassuk.

Szíves mihamarábbi válaszát kérve vagyok

őszinte tisztelő híve
Juhász Ferenc
A „Torontál” szerkesztője
Vel. Bečkerek

VÉLEMÉNY

PÁLYA- ÉS (VAGY?) JELLEMKÉP HERCEG JÁNOSRÓL

Toldi Éva: *Herceg János*. Forum, Újvidék, 1993

Sajátos jelenségre figyelhetünk fel a hazai magyar irodalomtörténetírók, kritikusok, monográfiászerzők, esszéisták stb. gyakorlatában: az időbelileg hozzájuk jóval közelebb álló, akár kortársnak is tekinthető alkotóinkról szívesebben és előbb rajzolják meg a „teljesség igényével” készült portrékat és monografikus pályaképeket, mint az életművüket már lezárt írókról s költőkről. Ács Károly vagy Fehér Ferenc költészetéről már jó egymásfél évtizede kimerítő és sokoldalú, monografikusan koncipiált értekezések láttak napvilágot, Szentelekyről vagy Szirmairól azonban még ma sem. A Herceg Jánosról írt monográfia is csak napjainkban, jóllehet órá aligha hivatkozhatunk analógiás példaként, hisz ő mindannyiunk nagy meglepedésére napjaink szellemi életének, irodalmi ízlésünk és tudatunk alakításának-építésének ma is egyik legaktívabb tényezője.

A fent említett jelenség okait kutatva magától adódik az a magyarázat, hogy alkotóink „testközelisége” szinte kínálja a föltételeket a közvetlen, hitelesnek tudott elsődleges forrásokból táplálkozó monografikus eljáráshoz, az emberi és művészi arckép olyan megmintázásához, amely valóságos, élő modellre támaszkodva rögzíti a karakterisztikus vonásokat, keveset törődve másféle (pl. írásos, tényszerű, objektív, dokumentáción alapuló) forrásokkal és értesülésekkel. Toldi Éva Herceg Jánosról írt monográfiájára is jellemző ez a módszertani eljárás: az író életrajza, közéleti szereplésének a tényei, a társadalmi ember a maga természetes dimenzióiban és valós arányaiiban mintegy csak jelzésszerűen, de maguk a biográfiai adatok is csak az író vallomásaiból s emlékezéseiből kiszűrve kapnak helyet a munkában, mert szerzőnk az írói életrajz tényeit afféle evidenciaként kezeli, s így az opus értelmezésében legfeljebb csak hivatkozik rájuk. Bizonyos, hogy ilyen módon jószerével elkerülhetőnek látszik ugyan a pedáns, sablonos, betűmerekv, fényképszerű ábrázolás, s a monográfus nagyobb figyelmet fordíthat az irodalmi alkotás művészi és esztétikai komponenseire, az olyan elemekre, amelyek egyáltalán indokolttá teszik az emberi megnyilatkozás irodalmi formáit. A művészportrét emiatt aztán közelebb érezzük az oldottabb esszééhez (ami maga is inkább művészi produkció), mint a monográfiához, amire az előbbivel szemben a források feltárása, az életmű egészének a rekonstruálása, a dokumentáció minél teljesebb felkutatása, begyűjtése s rendszerbe állítása a jellemző. Az így rendezett anyag szolgál alapul aztán a műalkotással kapcsolatos esztétikai, társadalmi, művészi, filozófiai stb. gondolat tartalmak, törekvések, irányzatok elemzéséhez. Csak egyetlen példát említünk a könyv esszé felé hajló (értsd: az alkotást meghatározó, legalább is befolyásoló ún. „külső” tényezővel keveset törődő) módszertani eljárás il-

lusztrálására. Az olvasó újszólván semmit sem tud meg a *Gogoland* megjelenésével kapcsolatos időbeli „lappangás” okairól, körülményeiről s mindarról, ami nyilván nem lehet közömbös a mű értelmezésére nézve sem. Az az érzésünk, hogy a szerző erre mint afféle aprólékos, mellékesnek tartott filológiai vagy kevésbé megbecsült irodalomtörténetész-feladatra tekint. Másrészt az is igaz, hogy ezek földerítése mitsem változtatna Herceg regényének mint esztétikai ténynek a minőségén, értékén, jelentőségén, illetve ezek megállapítását nem befolyásolhatná, viszont nem közömbös (persze megint csak az irodalomtörténet, de nem az esszéírás számára) azoknak az irodalmi élettel összefüggő, emberi és társadalmi viszonyoknak a megértésére nézve, amelyek között az író alkotott, s amelyekről igen jelentős kötetek beszélnek, olyan művek, amelyeket egyébként a monográfia is kiemelt fontosságúnak tart. Toldi Éva a *Gogoland* szövegváltozatairól is beszél a könyvében, s megállapítja, hogy annak első változatát a *Magyar Szó* 1977. I. 16-ától XI. 20-áig közölte folytatásokban, Herceg Vasárnapi levelek című cikksorozatának a keretében, illetve annak részeként, majd pedig hogy ennek a satirikus-bíráló szövegnek „1992-ben némileg átdolgozott változata jelent meg kötet formájában”. Újra azt kell mondanunk: az esszéista itt megint a monográfia- és az irodalomtörténetíró fölé kerekedik, mert míg előbbi (az esszéista) minőségében valóban indokolt, hogy nem látja szükségesnek a részletekre kitérni, addig utóbbi (a monográfia-írói) szerepében már nagyon is fontos lenne megvizsgálni, hogy az átdolgozás milyen mérvű és jellegű; esztétikai, nyelvi netán eszmei indítékokból vagy az író belátásának eredményeképpen történt-e, kinek az intervenciójára vagy tanácsára stb. Mindezeknek a felderítése messze meghaladta volna az önmagáért való filologizálást vagy a fenntartásokkal kezelt irodalomtörténeti jellegű munkát, mert fontos tanulságokkal gyarapíthatta volna ismereteinket a vajdasági magyar szellemi-irodalmi élet utóbbi két évtizedéről.

Az eddig elmondottakból az is következik, hogy az esszészerű feldolgozás inkább a jelenhez fordul, a mai olvasó problémavilágához áll közelebb. Ennek viszont az a következménye, hogy az irodalmunk iránt érdeklődő utókor már nem találja meg benne az alapvető s meghatározó élettényeket, s kénytelen a szekunder történelmi anyagra, a szemtanú vagy a kortárs véleményére hagyatkozni. Nem lesz érthető számára az összefüggések rendszere, ki lesz szolgáltatva a torzító kettős tükröztetés veszélyének, mert nemcsak a Mű és az Alkotó a függvénye saját korának, hanem ugyanígy az értelmezőjük is.

Szükségesnek látszik ezzel összefüggésben az írói alkotás ún. műközpontú interpretációjának a kérdésére is kitérni: megismerhető, megfogalmazható-e az alkotás lényege és az alkotó egyénisége magából az alkotásból? Adhat-e feleletet a vele kapcsolatos minden kérdésünkre? – Kétségtelen, hogy az írói portré megalkotásához maga a műalkotás szolgáltatja a legfontosabb elemeket, de csupán erre támaszkodni az úgynevezett külső komponensek mellőzéseével alapjában az író önszemléletének a rekonstruálásához vezet. Ha a monográfus pusztán a mű anyagából kísérel meg kialakítani a jellemképet, mulhatatlanul arra kényszerül, hogy az író individualitásának határai által bekerített térségben mozogjon, amelyre kellenek nincsenek ablakai a világra. Bizonyos, hogy e módszerrel élve az egyéniség rendkívül gazdagon árnyalt, plasztikus és színes képével ismertethet meg bennünket (a sokszor emlegetett Thomas Mann-i akvárium-technika!), de az élet- és környezetrajzi tények kellő kontrollja híján egyszersmind szubjektív és voluntarisztikus portréval is, mint pl. az ilyen típusú monográfiák klasszikus példája, Friedrich Gundolf Goethe szellemi világáról írt nagyhatású munkája, amely Thienemann Tivadar megítélése szerint a német költőfejedelmet „légüres térben lebegő, időtlen jelenség”-nek ábrázolja („... önmagából ki-fejlődő autonóm organizmus, amely csak az önmaga növekedésének benső törvényszerűségét követi, minden külsőt)... (a maga individualitásának kifejezőjévé változtat”).

Nem kétséges, hogy az ilyen elveken nyugvó monográfia az író jellemképét s egyénisége mikrovilágát a legkisebb részletre figyelő gondossággal festheti, de nehezen fogadható el egyszersmind a társadalmilag, kulturálisan, sajátos viszonyok által meghatározott, nemzeti(ségi) létezésében különleges megítélést igénylő irodalom szellemiségének ábrázolási elveként, ennek következtében az irodalomtörténetírás principiumaként sem. Ezzel a körülménnyel számolnia kell a monográfiáírónak is, legalábbis nagyobb mértékben figyelembe kell vennie az irodalom (s nemcsak az író) életét, világgképét, szemléleti sajátosságait befolyásoló-szabályozó objektív tényezők szerepét. (Hadd hívjuk fel a figyelmet e helyen a monográfiáírás egy másféle gyakorlatára, az irodalomtörténész saját korábbi monográfiáiból leszűrt tapasztalatára, amire a most készülő s folyamatos közlést ígérő Szenteleky-monográfia lehet a példa. Az irodalomtörténész Bori Imre vonja le benne a tanulmányokat saját korábbi monográfiáiból a komplex módszerre nézve: nemcsak családátörténeti szálakat nyomoz, származásrendet vizsgál, ősök után kutat, iskolai, gyermek- és ifjúkori emlékeket idéz, hanem Szenteleky biográfiájának még ennél is messzebbre tekintő bemutatásához kér további információkat, adatokat és más dokumentumokat olvasóitól.)

Toldi Éva azonban – s ezt nem minősítésnek szánjuk – nem irodalomtörténész, s nem táplál különösebb ambíciókat az úgynevezett kortörténeti monográfia írása iránt sem. Herceg belső írói pályaképének az alakulása érdeklí elsősorban, ennek a folyamatát akarja ábrázolni, s ezt a feladatot magas szakmai szinten, egyes fejezetekben mintaszerűen oldja meg. A „külső” világ, a társadalomkép, a történelmi mozgás csak oly mértékben van jelen a munkában, amennyiben az az írói pályaképre döntő hatást gyakorol, de nem tartja feladatának a szélesebb háttérrel felvázolását. Az irodalomtörténeti elveken alapuló monográfia minden bizonnyal jóval szélesebb tabló formájában mutatná be pl. az aktivizmussal általában az avantgárd írói mozgalmakat, amelyek Herceget is megérintették; részletkebe hatoló leírást adna a két világháború közti jugoszláviai magyar sajtóviszonyokról, az egyes szerkesztőcségek körül kialakult csoportosulásokról, a „táborokról”, s bizonyára földerítene Herceg vissza-visszatérő témáinak, novella- és regényalakjainak genézisét, ezek modelljeit és megfelelőit a magyar és az európai irodalomban, mint ahogyan tüzetesebben megvizsgálná pesti három esztendejének életrajzi mozzanatait, eszméi, művészi, közéleti s egyéb vonatkozásainak esetleges későbbi nyomait is az opusban. Ez a személyiségfejlődésre koncentrált szemlélet olykor azonban túl ösztövérenek látszik, szubjektívizáló előadásformája és szűkszavúsága már-már veszélyezteti a jelenségek megértését, de magát a környezet–alkotó–mű–értelmező–befogadó kommunikációs lánc funkcionálását is. Különösen azok a pályaszakaszok szorulóan elmélyültebb háttérrel, értekező módorú, analitikus, konkrétumokra alapozott bemutatásra, amelyeknek ma már nincs fedezetük a köztudatban, tehát nem maguktól értetődőek, s mint ilyenek nem szerves tartozékai a nyilvánvaló ismeretekből összeálló szellemi közvagyonnak. Úgy véljük pl., hogy még az irodalomértő, de a vajdasági magyar szellemi élet sajátos viszonyai között kellően tájékozott szakember sem könnyen tud eligazodni az egykori „regionalizmus-program” nemzetiségi-kisebbségi ballasztjaival terhes kérdésszövevényében, amelyre azonban szerzőnk nem egész száz sort szentelt a könyvében. Igaz, hogy ehhez a problémához még többször is visszatér, mindannyiszor, ahányszor maga Herceg is, de már csak hivatkozásképpen a már tárgyalt kérdésre.

A mondottak ellenére mégis többszörösen szerencsés körülménynek kell tartanunk, hogy irodalmunk doyenjének életművét egy fiatal nemzedékhez tartozó kutató igyekszik feltárni, mégpedig a monográfia legfontosabb belső műfaji követelményének megfelelően, ami elsősorban a sokoldalú feldolgozást, a teljesség iránti követelmény figyelembe vételét, a tudományos objektivitás tiszteletben tartását jelenti. Már a monográfia írójának az életkora is eredendően bizonyos helyzeti előnyt biztosít a számára:

– a tanulmányban bemutatott és elemzett korszak nagy része oly messze esik tőle, hogy az már eleve szavatolja a „történelmi” (értsd: tárgyilagos, tényisztelő, elfogulatlan, lényegre tekintő) megközelítést, mivel nem kötik hozzá nosztalgikus emlékszállak, érzelmi tényezők, a „hősök” iránt akaratlanul is kifejezésre jutó kegyelet, ami az élményidéz-ő, emlékiratszerű visszapillantások és történelmi áttekintések sajátja;

– a két-háromszoros emberöltőnyi nemzedéki differencia az író és a róla szóló monográfia szerzője között nemcsak korkülönbséget jelent, hanem differenciáltságot, azaz különbözőséget is egyúttal. Herceg alkotói javakorának irodalomszemlélete, az egykori vajdasági magyar irodalom funkciója, annak stílusirányai, esztétikája, nemzeti–szociális–eszmei komponensei és sok egyéb összetevője a monográfiaíró számára ma már semmiképpen nem világnézeti credót vagy ideológiai hitelveket képviselnek, hanem azok a földolgozás szempontjából csupán külső szemlélettel s objektíve megközelíthető szubsztanciális elemei a korabeli irodalomnak, ezért ma már valóban az eszmei hordalékanyagtól megtisztult tudományos érdeklődés elsőrendű tárgyát képezik.

A fentebbiek természetesen csak afféle premisszái a Max Dessoir által számon tartott irodalomtudományi (filológiai, poétikai, pszichológiai, nemzeti, esztétikai, társadalmi, eszmei, etikai, ontológiai, morális, humánus, történelmi, kulturális, jogi, politikai, pedagógiai, vallási, ismeretelméleti, genetikai, élettani stb.) aspektusok érvényesítésének, amelyeknek a többsége képviselőt kapott Toldi Éva vizsgálataiban, s amelyekre valóban szükség is van e mind mennyiségi, mind minőségi tekintetben imponzán, egész múltunkkal, jelenünkkel, létezésünkkel nagy felületen érintkező írói opus értelmezéséhez. Noha, mint arra fentebb rámutattunk, helyel-közzel hézagok, elnagyolt vagy felületesen megmunkált fejezetek, fehér foltok is fel-feltűnnek az anyag kidolgozásában, mégis a tanulmányból egyértelműen és határozott vonásokkal bontakoznak ki Herceg János írói jelentőségének valóságos kontúrjai, szellemi térségeinket betöltő alakja. Erre pedig önismeretünk elmélyítése végett igen nagy szükségünk van. Azt mondhatnánk ugyanis, hogy a Herceg-életmű gondolati tartalmainak és humánus üzeneteinek alaposabb megismerése (amihez munkájával Toldi Éva mindmáig talán a legnagyobb mértékben járult hozzá) egy kicsit a jugoszláviai magyar irodalom – a megnevezés variálható! – fejlődési tendenciáinak, önmagáról való tudatának, erővonalainak, állomásainak, problémavilágának a megismerését is jelenti. Ezúttal azonban nem Herceg életműve előtti főhajtás a célunk, hanem inkább az, hogy rámutassunk arra a gyarapodásra, amit ez a vele foglalkozó könyv jelent szaktudományunkban, különösen annak újabban észlelt riasztó tüneteit véve figyelembe. Napjainkban tehát, amikor az egyetlen nézőpontra zsugorított, szélsőséges elveknek kiszolgáltatott „irodalomtörténetek” ülik triumfusukat ország-sót országokszerte. Szerzőnk Herceget nem programokat meghirdető vezérként, ideológusként vagy prófétaként mutatja be (amire persze az életmű sem nyújt lehetőséget), hanem alkotásainak humánus tartalmait, művészi elemeit s esztétikumát tudatosítva, amelyek a fentebb felsorolt „aspektusok” szerinti értékelés alapjául szolgálhatnak. A fejlődésrajz szemléletesen mutat rá a fiatal Herceg esendőségére az ideológiák iránt (pl. az író folyóiratának, az *IKSz*-nek a megjelenése körüli időkben), majd arra, hogy kiábrándulások közepette érlelődő egyéniségében mindinkább eluralkodik az embert s az életet filozofikusan szemlélő író magatartása, bölcs és érett világfelfogása. Toldi Éva munkájának legrokonszenvesebb vonása talán éppen az, hogy e lélektani folyamat bemutatása során nem az eszmék mélyvizeit járja, értelmezéséhez nem a történelem, a világnézetek vagy a politika súlyos érveit veszi támaszul, hanem ellenkezőleg: az élet parányelemeiből építkező írói mutatja be, hangsúlyozván, hogy Herceg világlátásának s íróművészetének a nyitja a „mikrorealizmus” sajátos alkalmazásában rejlik. Példák sorával láttatja, hogy az apró tárgyi megfigyelések, az alakrajz bagatellnek látszó vonásai, a korhangulatot felidéz

megszóltatás- vagy köszönésformák, egy-egy táj, épület, ruhadarab, akár csak egy megterített asztal leírása is teljes emberi világot s történelmi légkört képes revelálni, egy kor-szak tudat- és eszmevilágának, élet- és gondolkodásformáinak esszenciális tartalmait fölfedni, minden művésztől idegen elmélkedés vagy nagyralátó eszme-futtatás nélkül, a történelem nehézütegeinek mellőzésével is. Lehet, hogy ellentmondónak látszik, mégis megkockáztatjuk azt a felfogásunkat, hogy ez az írói látásmód és ábrázolásforma teszi lehetővé a *Gogoland* esztétikumának maradéktalan megvalósulását is, ti. a fantasztikum közegében járó regény szatírájának, iróniájának, bíráló társadalomfilozófiájának az ereje épp e kisrealista eszközök révén jut kifejezésre. Másutt már alkalmunk volt bővebben kifejteni nézetünket erről, ezúttal csak annyit, hogy a regény gondolati-intellektuális tartalma a képszerű, érzéki, realista rétegen keresztül válik felfoghatóvá. A sok szövegpéllda közül, amellyel Herceg mikrorealizmusának sajátosságait világítja meg, a könyv egy-két olyan szövegrészt kívánjuk bemutatni, amelyek a Herceg János-i próza stílusképzésének mögöttes területeire irányítja az elemzés fénycsóvját, egyben pedig kétségtelen bizonyítéka Toldi Éva kifinomult esztétikai érzékének és stílus iránti fogékonyságának, amelyek révén felismeri az írói képalkotás mélyebb értelmét, a stílusalakítás valóságos intencióit s funkcióját. Még riportjaiban is megfigyelhető ez a stíluszándék, mondja szerzőnk, majd így folytatja:

„A bácskai lelkület érdekli akkor is, amikor Dorozslórlól ír szociográfiai igényű nagyriportot. Megint csak embereket meséltet, de úgy, hogy a legközönségesebb disznótoros ebéd leírása is világnézetet képes tükrözni. Az író elbeszélő fegyvertárának minden szépségét megcsillogtatja ebben a szövegben, s a tájleírás és mikrorealista elemek az idill közvetítőjévé lesznek: »A varjak lustán és feketén felszállnak, kis időre belevesznek a borús égbe, ködbe, szemerkélő esőbe, aztán leereszkednek megint, és ott gubbasztanak fázósan a szalonnás rögökön, a szántásban. Idebenn sistereg a pecsenye zsírja, mivel a nagymama egy csöpp vizet öntött hozzá, s egy villával megfordította a piros kakast, úgyhogy a hátára került, és most segélykérően nyújtogatta füzetben elmetszett combjait.«”

SZELI István

VITA

A SZAVAHIHETŐSÉG PRÓBÁJA

Mák Ferenc fals pátozzsal vádbeszédet mondott-írt a debreceni *Alföld* című folyóirat 1993. augusztusi számában a Korforduló című ankét során Hol legsötétebb a sötétség címmel az Újvidéki Egyetem Magyar Tanszéke oktatói-nevelői munkája, abban pedig a XX. századi magyar irodalom oktatása ellen. Mák Ferenc az 1970-es években volt a Tanszék hallgatója, s ugyanott a magisztériumi (posztgraduális) képzésben is részt vett. Modernség-ellenességének megnyilatkozásaival kár lenne perbe szállni, de szavahihetőségét néhány tény felsorakoztatásával vizsgálat tárgyává tesszük.

1.

„Számunkra, hallgatók számára bármilyen felhőtlennek tűnt is a kisebbségi magyarság egyetemi tanszékének munkája, az azért feltűnt, hogy a könyvtárunk húszezer kötete ellenére is igencsak szegényes volt. Mi ugyanis szerbül voltunk kénytelenek elolvasni oly jelentős világirodalmi műveket, mint Thomas Hardy *Egy tiszta nő* című regénye, vagy Diderot bölcséleti műve, a Rameau unokaöccse. De szerb nyelven olvastuk a francia egyszisztencializmus nagy műveit, Sartre tanulmányait, Camus erősen vitatott műveit is . . .”

A Tanszék szemináriumi könyvtárának katalógusa szerint Thomas Hardy: *Egy tiszta nő* című regénye a H-8654 jelzetet viseli és a leltárkönyv szerint 1964. február 12-én került a könyvtár állományába (Thomas Hardy: *Egy tiszta nő*. Ford. Szabó L. Az utószót írta Kéry L. – Budapest, Európa Könyvkiadó, 1963. str. 479. 8°. Milliók könyve.) A Diderot-szöveg 1961. március 24-e óta olvasható a könyvtárban (Diderot: *Mindenmindegy Jakab meg a gazdája*. Rameau unokaöccse. Ford. Bartócz I. A bevezető tanulmányt írta Lakits P. – Budapest, Európa Könyvkiadó, 1960. str. 29+352+1. sl., 8°. A világirodalom klasszikusai.) Ugyancsak jelezni lehet, hogy Sartre: *A szavak* című könyvének jelzete H-13377. A könyv második kiadása ez, 1967. augusztus 16-án került a könyvtár állományába. Camus: *A pestis* és *A bukás* című regénye a Világkönyvtár című sorozatban olvasható, jelzete H-7693, míg a könyvtárban található *A pestis* bukaresti kiadása is a H-11819-es jelzettel. MELLÉKESEN: Sem a Diderot-, sem a Hardy-mű nincs a kötelezően elolvasandó munkák listáján.

2.

„Boldoggá tett volna, s a kellő időben avatott volna felnőtté, ha valamelyik tanárom kezembe adja Kosztolányi Dezső könyveit. S ha segít megelni az Ábécé a nyelvről és a lélekről című tanulmányában megfogalmazott lényegét . . . És kellett volna a Babitsművek, a Halálfiak, a Széchenyi Istvánról írt A legnagyobb magyar című tanulmány, és kellett volna, igen kellett volna a magyarságtudatot legtisztább formában őrző emigránsok művei, a Márai-regények és naplók, a Cs. Szabó László esszéi, a Kovács Imre írások és a Szabó Zoltán tanulmányok. . .”

Az Újvidéki Egyetem Bölcsészettudományi Karának Magyar Nyelvi és Irodalmi Tanzeke 1972-ben adta ki tantervét és programját. Ebben a XX. század magyar irodalmának története tanulmányozásához az alábbi irodalomjegyzék tartozott:

Olvasmányok:

Papp Dániel: Muzsika az éjszakában; Gozdu Elek: Kő; Csáth Géza: A varázsló halála; Török Gyula: Porban; Cholnoky Viktor: Tammu; *Babits Mihály: Gólyakalifa; Babits Mihály: Halálfiak; Kosztolányi Dezső: Aranysárkány; Kosztolányi Dezső: Édes Anna; Kosztolányi Dezső: Esti Kornél*; Kaffka Margit: Színek és évek; Kaffka Margit: Állomások; Móricz Zsigmond: Sárarany; Móricz Zsigmond: Tündérkert; Móricz Zsigmond: A boldog ember; Móricz Zsigmond: Életem regénye; Krúdy Gyula: Szindbád-novellák; Krúdy Gyula: Aranykéz-utcai szép napok; Krúdy Gyula: A vörös postakocsi; Füst Milán: Drámák; Füst Milán: Feleségem története; Füst Milán: Advent; Kassák Lajos: Egy ember élete; Kassák Lajos: Misilló királysága; Kassák Lajos: A ló meghal, a madarak kirepülnek; Remenyik Zsigmond: Sarjadó fű; Pap Károly: Azarel; Veres Péter: Gyepsor; Veres Péter: Szárszó; Veres Péter: Számadás; Illyés Gyula: Puszták népe; Illyés Gyula: Koratavas; Illyés Gyula: Hunok Párizsban; Illyés Gyula: Drámák; Déry Tibor: Kéthangú kiáltás; Déry Tibor: Befejezetlen mondat; Déry Tibor: Kiközösítő; Déry Tibor: Ítélet nincs; Déry Tibor: Képzelt riport egy amerikai popfesztiválról; Tamási Áron: Novellák; Tamási Áron: Ábel a rengetegben; Tamási Áron: Jégtörő Mátyás; Szentkuthy Miklós: Prae; Féja Géza: Viharsarok; *Kovács Imre: Néma forradalom*; Erdei Ferenc: Futóhomok; Kodolányi János: Süllyedő világ; Kodolányi János: Baranyai utazás; Kodolányi János: Boldog Margit; Németh László: Utolsó kísérlet; Németh László: Gyász; Németh László: Szerettem az igazságot; Szabó Pál: Talpalatnyi föld; Ottlik Géza: Iskola a határon; Mándy Iván: Egyérintő; Mándy Iván: Előadók, társszerzők; Sánta Ferenc: Hús óra.

3.

„Ady Istent-vállaló magyarsága a katedrán komisz perlekedésnek minősült . . .”

Az 1972-es tanterv a következő Ady-irodalomba tartozó könyvet sorol fel olvasásra:

„Horváth János: Ady Endre és az új magyar líra. Budapest, 1910; Dóczy-Földessy: Ady-Múzeum I–II. Budapest, 1924; Bölöni György: Az igazi Ady. Budapest, 1966; Földessy Gyula: Ady minden titkai. Budapest, 1962; Hatvány Lajos: Ady I–II. Budapest, 1959; Hegedűs Nándor: Ady Endre nagyváradi napjai. Budapest, 1957; Hegedűs Nándor: Ady Endre Nagyváradon. Budapest, 1956; Kovalovszky Miklós: Emlékezések Ady Endréről I. Budapest, 1961; Varga József: Ady Endre. Budapest, 1966; Vatai László: Az Isten szörnyetege. Washington, 1963; Schweitzer Pál: Ember az embertelenségben. Budapest, 1969; Vezér Erzsébet: Ady Endre. Budapest, 1969; Király István: Ady Endre I–II. Budapest, 1970.”

Hardy, Thomas

H-8654

Thomas Hardy. Egy tiszta nő. Ford. Szabó
L. Az utószót írta Kéry L. - Bpest, Európa
Könyvkiadó, 1963. Str. 479, 8°

Milliók könyve

Diderot, Denis

H-5114

Diderot. Mindenmindegy Jakab meg a gaz-
dája. Rameau unokaöccse. Ford. Bartócz I. A.
bevezető tanulmányt írta Lakits P. - Bpest,
Európa Könyvkiadó, 1960. Str. 29+352+1 sl., 8°

A világirodalom klasszikusai

4.

„S Illyés Gyula műve, a Puszták népe, a Párizst-járt kamasz szürrealista látomásának magyar földből fakadt hajtása volt, s még véletlenül sem a magyar parasztság történelmi sorsának Werbőczy óta alig változó tragédiájának remekműve . . .”

Mák Ferenc 1980-ban adta be szemináriumi dolgozatát a XX. századi magyar irodalom történetéből Ideológiai kérdések a Puszták népében címmel 22 oldalon. A dolgozat a következő mottóval kezdődik: „. . . a költészet nem arra való, hogy elámissd a népet, vagy akár magad . . . Illyés Gyula”. S a következő fejezetekre oszlik: A népies irodalom; „Nem a történelem eseményeit mondom el, csak a lélekét”; A Puszták népe, mint központi mű. Jegyzeteiben a következő írásokra hivatkozott: Bori Imre: Irodalmi szociográfia–szépirodalom. Újvidék, 1965; Berkovits György: Változatok szociográfiára. Valóság, 1975. 5.; Révai József: Marxizmus és népiesség. Budapest, 1946; Béládi Miklós: A „népi” írók mozgalma. Érintkezési pontok. Budapest, 1974; Lukács György: A népi irodalom múltja és jelene. Új magyar kultúráért. Budapest, 1948; Lukács György: Népi író a mérlegen. Budapest, 1946; Lackó Miklós: A nemzedéki tömörülésről és a szakadásról. Válságok-választások. Budapest, 1975; Illyés Gyula: Visszapillantás. Hajszálygökörek. Budapest, 1971; Illyés Gyula: Magyarok. Itt élned kell I. Budapest, 1970; Kovács Imre: Néma forradalom. é. n. (1937); Erdei Ferenc: Futóhomok. é. n.; Lukács György: Irodalom és demokrácia I. Budapest, 1948; Béládi Miklós: Illyés Gyula. A magyar irodalom története VI. Budapest, 1965; Illyés Gyula: Puszták népe. Nyugat kiadás 1936; Gara László: Az ismeretlen Illyés. Washington, 1965; Schöpflin Aladár: Nyugat, 1933. október; Illyés Gyula: Móricz Zsigmond. Ingyen lakoma. I. Lukács György: Írástudók felelőssége; Babits Mihály: Puszták népe. Nyugat, 1936. I.; Bálint György: Benyomások a „Puszták népéről”. A toronyőr visszapillant. I. Budapest, 1966; Kodolányi János: Puszták népe. Szív és pohár. Budapest, 1977; Veres Péter: A puszták népe. Ember és írás. Budapest, 1941; Illyés Gyula: Koratavasz. Budapest, 1972.

Olvassunk bele ebbe a szemináriumi dolgozatba néhány bekezdés erejéig legalább. A „Nem a történelem eseményeit mondom el, csak a lélekét” című fejezetben találjuk:

„Illyés Gyulára az eddigiek során már több alkalommal is hivatkoztunk. Tettük ezt részben azért, mert osztozunk Béládi Miklós véleményével, miszerint Illyés a »mozgalom legélesebb elméjű gondolkodója«, részben azért, mert tévedései és tévelygései a népies mozgalom jellegzetes botlásai, életműve pedig a legbiztosabb kiindulópont a tévelygések nyomankövetésekor. Tegyük nyomban hozzá, nemcsak »élelméjű« gondolkodó, de ő a népies mozgalom legképzettebb ideológusa is. A falukatatók közül egyedül ő járt Nyugaton, belekóstolt az akkor haladó európai művészeti és szellemi mozgalmakba, évekig a szürrealizmus híve, költészete úgyszólván ennek az irányzatnak a jegyében érlelődött. Egyedül ő került kapcsolatba a munkásmozgalommal és – ahogy Lackó Miklós fogalmazta meg az 1933-as eseményekre utalva – olyan útkereső volt, aki a korszak általános viszontagságai közepette különösen közelről és közvetlenül élte át a baloldali vereségének hatásait, s hazai és nemzetközi válságproblémáit«. Illyés Gyula pályája tehát erényeivel és fogyatékoságaival egyetemben a legtanulságosabb, s legtöbb adatot szolgáltató kérdésünk vizsgálatakor.

Béládi Miklós törvényszerűséget lát Illyés párizsi útjában: »Ki kell szakadnia otthonról, megjárnia Európát, valóságban és képletesen, hogy létrejöhessen az az irodalmi szintézis, amely Illyés művének benső sajátosága és értékmérője.« Hogy az észrevétel mennyire találó, azt maga Illyés igazolta a Puszták népében. Gara László ugyanakkor rámutat a szürrealizmus és a »súlyosan földszagú« téma szintézisére, mely már ekkor, a párizsi tar-

tőzkodása idején létrejött. Ugyancsak ő emlegeti az 1926-ban, a hazafelé jövet Bécsben megálló Illyés és Lukács vitáját, melyben az ambíciókkal teli fiatalember itthoni terveiről beszél. Ezek szerint »futurista versekkel kíván szólni az éhező magyar parasztokhoz«.

Láthatjuk, ekkor még megvan minden feltétele annak, hogy az európai látókörű Illyés pártatlanul, a tiszta elkötelezettség szellemében közeledjen a magyar kérdéshez. Szemléletének uralkodó jegye Párizs frissessége és az az internacionalizmus, melyet a Szajna partján szfvott magába.”

5.

Mák Ferenc két zárhelyi dolgozatot írt. Mind a kettőnek a főcíme Egy író a századvégen. Az elsőben, a sikertelenben, Török Gyuláról, a másodikban Justh Zsigmondról írt. Itt írta fel mottónak: „»Modernnek kell lenni mindenestül. . .« Rimbaud.” Posztgraduális tanulmányai során a Szövegolvasás című tárgy keretében (vezette Bori Imre) Krúdy Gyula Mohács című regényének értelmezési kísérlete címen írt dolgozatot.

6.

Nincs módomban itt Újvidéken megszerezni a magyar tanszékek akkori programját (Budapest, Debrecen, Szeged, Pozsony, Kolozsvár), hogy kinyomozzuk, akkor hol kellett olvasni Cs. Szabó László esszéit, Kovács Imre írásait, Szabó Zoltán tanulmányait, illetve Márai Sándor vagy Bánffy Miklós regényét.

Újvidéken, 1993. szeptember 12-én

BORI Imre

KRITIKAI SZEMLE

K Ö N Y V E K

„METRONÓMSZIGOR”?

Sinkovits Péter: *Határsáv*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1993

Felemás érzéssel teszi le az olvasó Sinkovits Péter legújabb verseskötetét. Nemcsak amiatt, mert – harmadik kötete lévén – letisztultabb, határozottabb, kifinomultabb versbeszédet vár szerzőjétől, hanem amiatt is, mert a kötet teljes vershozadékát ellentétes erők feszítik. Az ellentét azonban nem a költő és a világ közötti diszharmonia vonalán szikrázik fel. Pontosabban: *nem szikrázik fel*; a *Határsáv* költeményei, miként a *Megérkezések* című versben áll, inkább az „elvermelt indulatok egykedvű megidézése”-t, mintsem a világ (világunk, a lírai én világának) lírai megfogalmazását nyújtják. E költészet máig a lírával vívja kitartó csatáját. A nagy kezdőbetűs költészettel. Felemássága, a benne felfedhető ellentétes erők is ebből adódnak: egyrészt létünkre, mai tragikus jelenünkre utaló megdöbbentő megnyilatkozásokra bukkanunk a versek szövegében, másrészt azt tapasztaljuk, valami lehúzza e szövegrészeket. Szöveget olvasunk, de nem költészetet, verset, de nem lírát. A *Határsáv* költeményei beindulnak, tartanak és lezárulnak anélkül, hogy a vers felizzana. Verssorai helyenként valóban jelenünkbe, létünkbe hasítanak, de mindezt elnyeli a kontextus erőtlen, lomha hömpölygése s a költő túlzott kívül maradása. Hiányérzete támad az olvasónak: lenne bár a vers s költője szenvedélyesebb, indulatosabb vagy akár rezignáltabb, bölcsen belenyugvóbb. Forróbb vagy jegesebb.

Sinkovits Péter majd két évtizedes költői pályája az állóvíz képzetét kelti. Az állóvíz, amelybe a költő egykoron belelépett, de sem kilépni belőle, sem alámerülni benne nem tud. Nem csoda hát, hogy az előző kötetére vonatkoztatott kritikusai megfigyelések máig érvényeseknek tűnnek: „az is bizonyosnak látszik (. . .) – írja Hornyik Miklós 1984-ben a *Mélyrepülés* versei kapcsán –, hogy Sinkovits Péter hét esztendő múltán is csak félüton van – nem a vajdasági Parnasszus, hanem a költészet felé. (. . .) Legfontosabbnak látszó közlendőit ma is áttételesen vagy épp csak tételesen fogalmazza meg, tartózkodó személyességgel, megfontolt óvatossággal.” S bár a kritikus az „óvatos”, „félíg megírt” verseket egy pillanatra felmenti azzal az indokkal, hogy költőjük „legalább szavahihetően óvatos”, útravalóul mégis megjegyzi: „csupán arra kellene ügyelnie, hogy versírás közben ne spóroljon a lelkével”. Vajda Gábor ugyanabban az évben ugyanarról a verseskötetről szólva „szentelen, indulattalan világlélmény”-ről beszél: „az élményanyag sivárságát” rója fel, mondván, hogy „a mesterember görcsös erőfeszítéseit dominánsnak érezzük az igazi költői szenvedéllyel szemben”.

A *Határsáv* költeményeit olvasva úgy tűnik, e költészet a rá következő kilenc év múltán sem mozdult el holtpontjáról. Már a kötet beköszöntő verse a semlegesség benyomását kelti. A *Szófejtő évszakok* cikluscím alá sorolt versekben fel-feldereng néhány jelenünkre vonatkoztatott tragikus, drámai szöveg – ám valóban szövegszerűen: „A kötődés szálai vezetnek vagy folytatnak?” „Hát hol élünk mi?” – kérdezi a költő a *Védőállás nélkül* című versben. Egy-egy pillanatra érzékeny líraisága is jelt ad magáról ugyanitt („Látomás-ringató meleg felhő-selymek / között zuhanunk”), ám mindezt elnyeli valamiféle szenttelen modorosság, a töltelékiszavak tömege, s a vers egyes szövegrészei több versszaknyi érítés erejéig a lírán innen levegőtlen közegben maradnak. Pl.: „Mi hát a dolgunk? / Teremteni múltat, / fedélt adni a reménynek? // Nem azért botlunk meg olykor, / hogy aztán térdén járjunk.”

Ennyi üresjárat után már közömbös számunkra, „hogyan születik a szó”, s „van-e más bizonyosság / annyi év után . . .” A *Megérkezések*ben a költemény magaslati pontját érzékelteti a józan, rezignált kijelentés („megvettem lábam / alattam talán / a sírom is lehetne”), az asszociációs készség („vidám lakomák / szédülés-bárony varázsa / lepergő tükörben”), de a vers elerőtlenedését a versvégi sajátos szórend által kiváltott feszesség sem mentheti meg.

A versanyagból kiszivárog ugyan egy felismerhető, megnevezhető reflexiósor, amely a költő világról szerzett benyomásait rögzíti (céltalanság, védtelenség, némaság, árvaság, magány), ám Sinkovits első kötetesekre valló küszködéssel fogalmazza meg vívódásának, bezártságának kimódolt szövegeit. Ilyeneket: „védtelenül a kopás / ellenesül a szándék” (*Létfajtó*); „kulcsos szemekkel (?) szóra bírod / ami rétegesült” (*Csatornalakók*); „karnyújtásnyira / a nevémondás” (*Közelítő*); „Most kitárulkozik / maga a keresett válasz” (*A palota egyik termében*) stb. Egyetlen költeményen belül a modorosságok, a mesterkétségek egész sora vonul végig: „pusztít-hátrálású / belül rikoztó / visszakozás”; „merülő-szó haza nélkül” (*Vállán a szélnek*). Közben a vers felerősödik-felhígul, de a zárlat újra fölösleges szóhordaléktól terhes („a megszületett szó / néven hívja a továbbélőt / érő-védőt / a feledéstől”). A *Hívó* című versben a pontatlan és terjengős megfogalmazás a szöveg egészét elsodorja – nemcsak a líra, de a logika határvonala alá is: „szótagszám-kérlelően zúzóds-torlaszokon / átvágva mennél”; „létvigyázó hályog”; „a megtanult lehallkulás is elgördül / valamerre”. Az ilyen furcsa képzetársításokat még a legautomatikusabb verstechnika sem tenné indokolttá. S az olyan szókapcsolatokat sem, mint amilyenek pl. a „vak-parázsnyi év”, a „homok-porladó rejtekeink”, a „dobbantó ítélet”, a „le-térdelő álomhossza”, az „eljövéses odavártság”, a „semmitlen kövületeken” stb. Költői nyelvújítás? Ahhoz túlzottan fáradtának és mereveknék tűnnek.

Vannak persze e lírának szebb pillanatai is. A *Fényrepedés* című ciklusban a *Lazuló sánpárok* nem azt a látszatot kelti, hogy e költészet csupán „egymásra gondolt szavak” kusza szövedéke; helyenként elhitheti velünk a költő, hogy „szelíden édesülnek a folyók”, hogy a „széthajlított térben” „indulatok estelednek”, s vannak nem hibátlan, de elfogadható költői megnyilatkozásai (*Fényrepedés*, *Zsilipek*). A *Hűségmásolatok* című ciklusban az *Előhívás* végén a kötet valóban legszebb költői képe merül fel („s bekaparjuk lassan égő csillagainkat / a jeltelen lebegésbe”), az *Ünnepre való* című szonett hibáival együtt is elfogadható, de több költeményben kísért a túlírtág tünete (*Hiányisméltó*), a modorosság (a *Telefonhívás helyett* kezdősorai), még ha helyenként sikerül is „feljavítani” a verset.

Sinkovits Péter versformái között a rövidebb lélegzetű reflexiók a hibátlanabbak (*Stratégia*, *Szoktató*), a hosszabbakat óvatlan pillanatokban magával rántja a szóhordalék. Ilyen esetekben a költemények egyébként helyesen intonált kételei is semlegesülnek („mennyi mondd mennyi a vissza” a *Szótagolási alázatakeresőben*, a *Magunkhoz* zárószorai,

„de bejárhatók-e visszafelé az utak” a *Honvágyak*ban stb.). S mit kezdjen az olvasó ilyen megmerevített nyelvezetű versmondatonstrumokkal: „Hasított romokba ékelődő / gyökértapadású smaragdnövények felfelé / igyekezete rikolt a szellős magasba” (*Szellős abroncs*); „a / Népkert felől jól öltözött párok közeledtek / nincs-értelmű szárnyalással suhognak a könnyen / feladott éden visszahozhatatlansága felől” (*Hogy megéerts*)? Bábel ez a javából, miként a *Szellős abroncs*ban idézi a költőt, s az ugyanott említett „metronómszigor” hiánya kísért. Ezek után a költemény ironiába hajló befejezése sem tudja visszatéríteni a líra igazi pillanatát.

A *Mennyi a vissza s a Szóhonvágy* című ciklusok csendítik fel legintenzívebben a jelenünkre vonatkoztatott létkérdéseket. A *Szóhonvágy* három hosszú költeménye nemcsak az epikumban, hanem az emlékek, álmok s az ezekből eredő asszociációk „furcsa láz”-ában is megmártózik, pusztulásképeket sorakoztat fel, a „koffernyi menekvés-készenlétben” metaforában megfogalmazott létállapot üzen benne. Ezek a versek sem mentesek azonban a redundáns elemektől, amelyek végül gyengítik, elnyelik a domináns szólamokat.

A *Határsáv* költeményeit tartós képzeletbeli mérleg a költői élményanyag, az átéltség hiánya és a túlbujánzó szöveg, nehézkes, szögletes kifejezésmód között feszülő különbség következtében billen ki – e költészet kárára. Szavak tömkelege mögé rejtőzik a költő, s jó sok anyagot használ fel e paravánhoz.

Még reklámfogásként sem fogadhatjuk el a *Könyvvilág* júliusi számában megjelent minősítést, amely a kötet leendő olvasóinak letisztult lírai kifejezésmódot és versbeszédet ígér. Érzelmi többlet és átéltség után kiáltanak e versek, a versnyelvnek pedig bőven van levetkeznivalója. Csak ezek után szemlélhetjük a költővel egyetemben háborítatlanul, amint „szép hajók úsznak el csendesen”.

HARKAI VASS ÉVA

TRÉFA, IRÓNIA, FIKCIÓ

Grendel Lajos: *Az onirizmus tréfái*. Széphalom Könyvműhely, Budapest, 1993

Grendel Lajosnak első, *Az onirizmus tréfái* című elbeszélése – ott még számozatlanul – a *Bőröndök tartalma* (1987) novellái között jelent meg. Ennek a kötetnek az első írását Jorge Luis Borgesnek, *Az onirizmus tréfái* címűt René Magritte-nak ajánlotta a szerző. Az ajánlások nyilvánvalóan jelzik az elbeszélések, főként az 1987-es könyv irodalmi, stílus- és kompozíciós irányát. Ezt az irányt az *Egy ponyvaregény vége* című elbeszélés első mondatában fogalmazza meg Grendel: „Milyen szerencse, mondhatnám, hogy a valóság és fikció határán nincs útlevelellenőrzés, se vámvizsgálat.” A *Bőröndök tartalma* valóban él ezzel a szabadsággal: szabadon lépi át a valóság és a fikció határát és eközben (mint-ha) erősebben összpontosítana a fikcióra. A fikciót veszi igazán komolyan, nem a „valóságot”. Sőt a valóságból is csak azt, aminek helye lehet a fikcióban. Így nyit távlatot a fantasztikum felé. De nem merül alá a fantasztikumban; ironikus nyelvi gesztusokkal, „tréfával” tartja vissza az elbeszélést, mintha sajnálná a fikcióért beáldozott „valóságot”. Nem történik meg a *Bőröndök tartalma* elbeszéléseiben a fantasztikumba való átváltozás, még akkor sem, amikor – önreflexió formájában – „beleszól” az elbeszélésbe, miként *Az unokatestvér* címűben teszi, mondván, nem kell a történet helyszínét megnevezni, hiszen ahol nem szerepel az idő, ott nincs szükség a hely (a tér) megnevezésére sem.

Van tehát az 1987-ben kiadott kötet fantasztikum felé hajló elbeszéléseiben „hajlandóság” a valóságtól való elszakadásra, de csak annyiban, amennyiben ezt a fordulatot és átváltozást az elbeszélő „beleszólás” a történetbe valamilyen formában indokolhatja. Például a Pogány apokalipszisben, amely azzal az elbeszélői megjegyzéssel indul, hogy: „Ez egy egyszerű, ódivatú történet.” A fantasztikumtól (és a fikciótól?) való távolságtartás eszközei ezek a „közbeszólások”. Mintha a történet maga nem volna elég súlyos, elég „korszerű” ahhoz, hogy saját lábán is megálljon, ezért a szerzői megjegyzés, hogy ez éppen egy „egyszerű, ódivatú” történet, vagy hogy szerencsére „a valóság és fikció” határán nincs útlevéllenőrzés. Az önértelmező megjegyzések azonban nem csupán a történet hitelességét indokolják, leginkább a történetnek a fantasztikumba, az álomba torkolló menetét, hanem a formálásnak is nyilvánvaló eszközei. Formát teremtet Grendel azzal, hogy megjegyzéseivel „leírja” az elbeszélő beszédhelyzetét. Például a már említett Pogány apokalipszisben. Az elbeszélés formája a hagyományos levél. A levélben egy majdnem mikszáthos „ódivatú” történet arról, hogy a dúvadképű, medveorós úr hogyan köti lovához a temetőrt, aki a levél címzettjének az apja, és hogyan sétáltatja ebben a megalázó helyzetben végig a városon, azután pedig a szomszéd faluig, meg arról, hogy ugyanez a nagytörvényű úr hogyan váltja be halott feleségét a haláláért felelős sebészorvos feleségére, aki aztán megszereti az így „különcködő” férfit, és végül elégtételt vesz a címzett apján, megmérgezi, mert éppen ő súgta be, a meghurcolt kislemer, a nagytörvényűt a Gestapónak. Mielőtt bárki a meghökkent levélolvások közül megkérdézné, miféle „ódivatú” és miért „egyszerű” történet ez, belép a szerző, és leírja a temetőr fiának, éppen a helyi múzeum igazgatójának azt a különös délutánját, amikor az asszonytól, aki már külföldi akcentussal beszél, átvette a levelet. A fantasztikumba az elbeszélést úgy vezeti át, hogy nem tudni, hogyan került a levelet hozó asszony a múzeumba a záróra után, mintha szellemalakként a falakon át érkezett volna. Ebben ismerhető fel egyúttal a fikció és a valóság közötti határvonal ellenőrzés nélküli átlépése mint tartalomformáló elbeszélői eljárás. De ezzel válik az ódivatúnak bejelentett történet sejtelmessé, vibrálóvá, többértelművé is. Vagyis Grendel elbeszélései az önreflexiók, a „közbeszólások”, a távolságtartó nyelvi gesztusok, a formateremtő – gyakran ironikus – beszédhelyzetek leírásával jutnak el az onirizmusnak a szürrealizmus gyakorlatában kiköveztet útjára. Az onirizmus *A szürrealizmus enciklopédiája* szerint a pszichológusok számára „a zavaros állapotokkal (pl. az alkoholmérgezéssel) járó hallucinációk összességét jelenti”, míg a szürrealisták számára „az álom és az álmodozás, ábrándozás összességéeként, ahol a meghatározottan érzelmi töltésű képek nem engedelmessé válnak az ébrenlét, az éber állapot logikájának. Különléggessége még az észlelésen alapuló képet is az álmok világába utalhatja”. Egyetlen, az ébrenlét logikáját nem követő fordulattal játssza át Grendel a valóságot a fantasztikumba, mondjuk a *Még innen* című elbeszélésben azzal, hogy az elbeszélő nem látogatja meg régi barátját Rómában, ám ez mégis felhívja őt telefonon, mégpedig hajnali négykor, amikor a Rómában letelepült barát megmérgezte magát, és az orvos szerint már rég halott. Bőven vannak ilyen formateremtő fordulatok Grendel elbeszéléseiben, de mindig mintha visszafogottak lennének, rejtettek. Azért talán, hogy ily módon a fikció és a valóság között szabadon átjárhatóvá vált határ ellenére mégis megmaradjon a valóság és a fikció egyensúlya? Kivéve az új novelláskötet címét adó elbeszélésben.

A *Bőröndök tartalmában* fészolt első onirista novellában Grendel leír egy onirista képet, a Magritte modorában festő Mester egyik művét: „A kép közepén tágra nyitott szárnyas kapu volt látható, s a kapun élettelen arcú, meztelen nő lépett ki a tavaszi színekben pompázó ligeti tájba. A kapu mögött tintakék éjszaka volt, s reflektorok fényével pásztázott obeliszkek emelkedtek a magasba. Az obeliszkek csúcsán keskeny újhódsarló világított.” Kevés utánajárással Magritte művei között fel lehetne fedezni az itt leírt részleteket,

amelyek mind sorra a szürrealisták képállományából származnak. A tárgyi világ valóságos képei – szárnyas kapu, meztelen nő, ligetes táj, reflektor, obeliszk, újholdsarló – jelennek meg a leírt képen, de elrendezésük és a síron túli fények – tintakék éjszakában reflektorfény – nyomán azonnal feltűnik, hogy itt (a képen) a valóság és a fikció közötti határ megsértése történik meg, ugyanaz a fordulat, ami Grendel elbeszéléseiben látható, és ami a tapasztalati jelenségvilágot a fantaszitkumba fordítja át. Az onirista közlés az észlelésen alapuló képet juttatja át az álmok, a mámor, a titokzatosság világába.

Az első *Az onirizmus tréfái* című elbeszélés már legelső mondatában jelzi a láthatónak az álomvilágba való átcsúsztatását: „Bizonyos értelemben csupán a tükörképe vagyok annak a férfinak, aki hagyta, hogy lecsalogassák a kis belvárosi pincegalériába az idős onirista festő kiállítására.” A pincegaléria után, akkor még egy személyben a férfi és tükörképe, meglátogatják az idős Mestert, aki arról győzi meg „őket”, hogy „az álom valóság”, és hogy a leírt képen megjelenő élettelen arcú, meztelen lány ott ül a Mester mellett a verandán, holott sem az ajtón, sem az ablakon nem jött be. Mindez a Mester szavai szerint „lélekvesztőn” történik „a semmi két partja között”. Végül a még egy személyben érkező férfi és tükörképe kettéválnak, a tükörkép lélekszakadva menekül a Mesternél, a Bella nevű meztelen lánynál az álomba rekedt férfitől, háta mögött a férfi fenyegetésével „Csak haladékot kaptál”, és ettől kezdve a tükörkép létezésének „legkülső körét annak a rettenetes milliónek a kordonja veszi körül, amit a jó modor, törvények és egy csapat éjszakai rendőr vigyáz”. Ez már a novella utolsó mondata, de ez is mintha Magritte-ot idézné, aki kínosan ügyelt arra, hogy a műtremen kívül a szolid polgár benyomását keltsse, aki jól beletanult a „létfenntartáshoz nélkülözhetetlen szerepekbe”. Így az első onirizmusnovellából jó erőssre hangolt „erkölcsi” üzenet hallatszik ki, ami szerint a megmenekült tükörkép élete a létezésnek ama legkülső körében létfenntartás csupán, az állatok boldogsága, szerep. Akinek már nincs bátorsága ahhoz, hogy meggyőződjön róla, valami – például a meztelen lány, az obeliszk, a szárnyas kapu, az újhold sarlója – „valóságos, noha káprázat”. Azt is fenyegetésnek veszi, hogy a lét fenntartása csak haladék. Ez az üzenet lenne az onirizmus tréfája? Vagy éppen a tükörképként létezés az onirizmus csodája? Grendel Lajos az első onirizmusnovellában, mint a *Bőröndök tartalma* legtöbb darabjában, a szakmában igencsak jártas író módjára, éppen ezeket a kérdéseket hagyja nyitva.

S ugyanezek a kérdések maradnak nyitva az új elbeszéléskötetben is. Itt három új, *Az onirizmus tréfái* című novella került a kötet végére, a másodiktól a negyedikig, ami azt jelzi, hogy a *Bőröndök tartalmában* közölt első onirista novellával kezdődött a sor, ami itt az azonos című kötetben folytatódott. A kettes számú novellában a vízscapárus hivatalnok, Anti, ismeretlen személytől videokazettát kap, amelyen ő jön szembe magával, ő nézi végig azt a filmet, amelyben ő maga a szereplő. „Valaki titokban megfigyelte őt, s filmre vitte életének egy epizódját” – írja Grendel, s nyomban hozzát teszi, hogy Antival sohasem történt meg az, amit valaki filmre vett róla. Ami a filmen volt látható, részleteiben, mintha később történe meg vele, mintha ő, a valóságos Anti játsszaná a filmen látott káprázatot, miközben minderről a film azt állította, hogy már rég megtörtént. A harmadik onirista novellából azt tudjuk meg, hogy a Balogh nevű novellahős Kontsek nevű útitársával egy vidéki városba érkezik. Történetesen a szülővárosába. A jó vacsora után nem utazik tovább Kontsekkel. Itt marad, nosztalgiaiából. Abban a városban, ahol Kuti Marcsa volt az utolsó boszorkány, akit elégettek 1688-ban. Ennek a Kuti Marcsának köze van Balogh család történetének imponáló legendájához. Az ő családját fenyegeti a máglyára vetett boszorkány átka: „A gonoszságodért ezer évig bűnhődni fognak az utódaid.” Balogh a szállodában különös álmot lát, majd amikor másnap reggel elutazik, és visszaérkezik Pozsonyba, megtudja, Kontsek az éjszaka útitársa, Balogh nélkül Pozsony

felé hajtva halálos balesetet szenvedett, és hogy ő, Balogh csak azért menekült meg, mert nem utazott vele tovább tegnap este. És megtudja azt is, hogy az előző napon valamilyen Kuti Mária kereste, aki el is kérte a lakáscímét. Nincs kitérő a régi átok elől, nem segít sem a névváltoztatás, sem a kikeresztelkedés; az átok beteljesülése elől csak haladékos lehet kapni. Az onirizmus negyedik tréfája a szlovák magyar „barátság” allegóriája két párhuzamos álom kölcsönös tükröztesítésében. A szlovák magyar együttélés témájára rendezett értelmiségi találkozóan a két résztvevő, a szlovák történész és a magyar író, egy szobában laknak, ahol ugyanazt a kannibálálmat látják, azzal a különbséggel, hogy mindig a másik a gyilkos.

Az első onirista novella kihegyezett erkölcsi üzenetére a későbbiek úgyszintén könnyen felismerhető „tanulmányokat” kínálnak. A kábulat, a hallucináció, az álomképek, az átkok függönyén át hétköznapi tapasztalatok tűnnek fel, nem is mindig rejtett didaktikus szándékkal. Az onirizmus tréfája, vagy ha úgy akarjuk, az onirizmus csodája valóban ilyen allegorizáló szándékból következne? Aligha bizonyítható, hogy ez megfelelne akár Magritte emlékének, akár a *Bőröndök tartalmában* megnevezett Jorge Luis Borges irodalmi modorának. A csábítás természetesen erős. A valóságból útlevel- és vámvizsgálat nélkül a fikcióba belépő történetteremtő és kompozíciót formáló írói szándék igyekszik lehorgonyozni magát az észlelhetőnél és tapasztalhatónál, hogy ezáltal elejét vegye a fantasztikum látszólag öncélú kergetésének. Grendel Lajos az onirista novellákban beleesett volna a fantasztikum csapdájába? Abba a csapdába, amit a könnyen értelmezhetőség – az észlelhető és a tapasztalható – állított fel?

Az *Egy valóságos világ* alapításának nehézségei című novella válaszol erre a kérdésre. És ezt megelőzően a *Történet az ötvenes évekből*. Ez utóbbi, miként a korábbi kötet elbeszéléseinek legjava, az elbeszélő beszédhelyzetének leírásával indul, vagyis azzal a megállapítással, hogy „valamely történetbe sosem keveredünk bele ártatlanul, legfőjebb tudatlanul, s belőle kilépni akkor sem adatik meg, ha közben más emberré váltunk”. Azt mondja el az elbeszélő, hogyan viseli magán a novellahős negyven évig, egy egész életen át a huszonegy évesen, az ötvenes években elkövetett, akkor és a későbbi évtizedekben bűnnek mondott, később, a rendszerváltás után, amit Grendel következetesen forradalomnak mond, hőstettnek minősülő, érzelmi alapú döntése és vállalkozása következményeit. A valóságos világ alapításának nehézségeiről szóló elbeszélés viszont a fiatalok egy csoportjának bezártságélményét mondja el. Három napon át vannak vélt börtönök rabóságában, és e három nap alatt szinte minden lejártszódik, ami zárt térben lejátszódhat, és kiszabadulásuk után, majd évek múltán, amikor szét is szélednek, egymástól függetlenül arra jönnek rá, hogy minden kötődés, akár a barátokhoz, akár a hazához, „bezártság”: „barátai annak lehetnek csak – akit bezártak.” Amiből nem következhet más, csak anny, hogy „a szabad ember – szabad”.

Különös „ellenfordulat” látható meg ezekben az elbeszélésekben. Míg a korábbi kötetben nagyobb volt az író hajlandósága a fantasztikumra, bár ott is erősen védekezett a fantasztikum vonzásától, minduntalan keresve a szilárd talajt a tapasztalhatóban és észlelhetőben, itt a fantasztikumtól való elfordulás, a valóságnál való lecövekélés az uralkodó tendencia. Amott Magritte és Borges a példakép, emitt Gogol és Csehov. Mindenképpen látható, bár nem lényegbevágó változás. A *Történet az ötvenes évekből* kivételével a kötet minden darabjában szerepe van a fantasztikumnak, az újra megélt álomnak, a gyűlölet és a szeretet közötti határ elmosódásának, a virágneveknek és a névadásnak, de egyetlen novellában sem válnak ezek a motívumok oly erőssé, mint a *Bőröndök tartalma* frásaiban. Nem formálnak tartalmat, nem alkotják meg a novella kompozícióját. Valahogy kívül rekedtek a történeten, ahogyan az onirista sorozat újabb darabjaiban is megkopott a fantasztikum, elhalványodott az álomkép az észlelhető és a tapasztalható hasznára. Ami nem biztos, hogy az irodalomnak is a hasznára vált.

Az előző kötet *Az unokatestvér* című novellájában Grendel még azt írta, hogy a történet „elsősorban önmagából érthető meg, csak azután a körülményekből, amelyek létrehozták”. Ez a szempont amott akár kötetformáló elvként is értelmezhető. Emitt, az új kötetben mintha a történetek elé mindig odakerülnének a körülmények. Először a történetet létrehozó körülmények, s csak azután a történet. Mintha a Mester festményére festett szárnyas kaput meg kellene hogy előzze a kerítés, a kerítést az oszlopok, az oszlopokat az alapozás . . . Holott a novellában leírt festményen a szárnyas kapu éppen azért elképzeltető, mert „önmagából érthető meg”. Hogyan léphetne ki rajta egyébként az élettelen arcú lány? Honnan jött, hová megy? A tintakék éjszakában? Azt jelenti ez, hogy a korábbi novellákban Grendel még arra vállalkozott, hogy a láthatóból át lépjen a „kép”-be, és szinte minden írásába beépítette ennek a kimozdulásnak és lépésnek irodalmi következményeit. Ezért azok az írások vigasztalóbbak voltak és ironikusak is, bár komorabbak. Az új kötetben más tendenciák működnek. Ezek hangsúlyozottan „forradalom utáni” írások. Mintha feladatul tűzte volna Grendel maga elé, hogy a kevesebb fantasztikum, a valóság és a fikció közötti határsértések csökkentésével ezt a kibontakozó időt regisztrálja, a valóságot választva, a körülményekre támaszkodva, megfellebbezhetetlen ítéleteket hirdetve. Az új kötetben a történet már nem „önmagából érthető meg”. Tudni kell hozzá még ezt-azt. És Grendel ezt el is mondja. Nem mintha felesleges volna, amit így elmond. Csak egyszerűen a körülmények túl közeli és közvetlen „ábrázolásával” a történet, a novellahős, a sors nem alakul át képpé, így eltűnik belőle a sejtelmesség és rejtélyesség. Nincs többé se tintakék éjszaka, se reflektorfényvel pásztázott obeliszk, van azonban anekdota (*Vezérráldozat*), társadalombírálat (*Történet az ötvenes évekből, Eszmeralda szívárványai*), szatíra (*Pár baj*) és persze a tanulságok bősége a második, a harmadik és a negyedik onirista novellában.

A *Bőröndök tartalmában* jelölt irodalmi, stílus- és kompozíciós irány *Az onirizmus tréfiában* megváltozott, a kép helyett a látható irányába fordult. Keményebbé vált ezért, és érdekesebbé is, Grendel beszédmódja. A novella formája is hagyományosabb. Az írásokban több a kollektív tapasztalattal hitelesített tényanyag, és kevesebb az irodalmi megformálással elképzeltető világ. A valóságos világ vált Grendel számára vonzóvá. És miként maga mondja, a valóságos világ alapítása komoly nehézségekbe ütközik. Leküzdhető nehézségekbe, ha ezt a küzdelmet az író az irodalom eszközeivel vívja meg, ha már novellaírássra adta a fejét, és nem szónoklásra.

BÁNYAI János

KÉT VILÁG

Mándy Iván: *Tépett füzetlapok*. Századvég Kiadó, Budapest, 1992

Nem tudom, tananyag-e még a középiskolában Mándy Iván. Egy évtizeddel ezelőtt annak számított. A harmadik osztályos tankönyvben és tantervben szerepelt. *Hintázók* című novellája mellett féloldalmi szöveg tájékoztatott munkásságáról, műveiről és mutatta be az író-t úgy, mint aki a „nagyvárosok írója”, s aki a „modern európai próza eredményeit építi be írásaiba”, melyeknek szereplői „külvárosi vagányok, kocsmában szédelőgők, a nagyváros terein ógyelgők, az utcák kősvatagában bolyongók”. Persze a Mándy-novella nem csupán ez, nem csak ilyen. Különösen újabb, azaz a nyolcvanas évek irodalmi folyamataiban keletkezett novelláit formálja egészen más, sokkalta irreálisabb él-

ményanyag. *Tépett füzetlapok* című válogatott novelláskötete azonban az iskolában „tanult” Mándyt, a tipikus Mándy-novellát állítja elénk, mivel Domokos Mátyás, a kötet szerkesztője, főleg a korábbi évtizedek terméséből válogatott, s csak ritkábban nyúlt az újabb idők novelláihoz. Így ha nem is a teljes Mándy-prózáról, de arról az általa teremtett különleges novellatípusról – egy kivethető állandósult értékről a változó folyamatok közepette – kapunk képet, melyeknek ihletője a múlt és a gyermekkor, azaz – a szerkesztői meghatározás értelmében – „a pesti utcák, terek, kapualjak, valaha volt kávéházak, kiskocsmák, ütött-kopott szállodák, a csengetős mozik világa”. A tér tehát, melynek koordinátái közé Mándy a novellái – látszólag egészen hétköznapi – történéseit helyezi, a végsőig leszűkített: egy lebombázott ház pincetere, egy készülő bérház sötét zuga, egy nyomorkórház termei, ötödosztályú presszók, idejétmúlt kereskedések, fülledt levegőjű családi ebédlők, penészes albérleti szobák stb. Valamennyinek állandó jelzője: külvárosi. Ennek a világnak a tagjai – kidobófiúk, presszóslányok, fagyaltárusok, munkájukat vesztett ügynökök, frusztrált kamaszok, boldogtalan családanyák és családapák, nagyképűen „elfekvő” kórházlakók, nehéziúk, lap nélküli szerkesztők, tébláboló értelmiségiek – sajátosan illeszkednek környezetükbe. Csak itt számítanak, csak itt jelentenek valamit. Sokszor jellemzi őket társadalmon kívülieknek, ami azért nem lehet helytálló, mert perifériára szorultságukban is állandó figurái, tartozékai egy társadalomnak, mely ilyen emberi minimumokat, peremvidékeket teremt. Így nem annyira a társadalom egészéből, hanem annak csak egyetlen rétegéből, a mindenkor „jólvasáltak” csoportjából hullanak ki. Különös jellemvonásuk – minden hősiködésük és a külvárosi lét minden vagánysága ellenére is –, hogy örök kudarcra ítélték, s az életet nem élik, hanem történik velük megmagyarázhatatlanul. Gyakran sodródnak a bűn, a gyanús ügyletek és a lelketlen törtétek, a külvárosi „kARRIERIZMUS” ingoványos talajára. A velük törtéteket képtelenek megérteni, feldolgozni, a legkevésbé irányítani, hiszen ezeknek az eseményeknek alig van kivethető folyamatuk, csak váratlan végkifejletük van. S épp ez a furcsa-váratlan momentum az, ami e novellák írói bravúrja. Mándy ugyanis novelláinak körülhatárolt világát, egyszerű alaphelyzetét egy szinte észrevétlen fordulattal tágítja ki illetve oldja fel. A történekek hirtelen egy másik síkba, a reálisból az irreálisba, az emberi tudat, leginkább az indulatok szférájába billennek át. Ebből a másik perspektívából a külváros világa már nem banális, hanem egyenesen félelmetes. Az emberi kapcsolatok, kötődések zavaros, kiszámíthatatlan, prózai és egyetlen valósága tárul elénk. Úgy olvassuk ezeket a novellákat, mint ahogy moziban filmet nézünk. Az eseményeken kívül vagyunk, de mély belelátással és beleérzéssel bírunk. Ez is megtörténhet és meg is történik – állapítjuk meg –, ha a két világ közötti határ elmosódik, ha megszűnik a mérték. Miről is van szó? Ott van mindjárt – döbbenetes példaként – a kötetnyitó novella: *A besúgó*. Egy töpörödött, jelentéktelen, magányos anyóka, kit lakótársai korábban figyelemre sem méltatnak, a háború alatt váratlanul – valójában hosszú évek felgyülemlett sérelmei, magánya és kilátástalansága eredményeképp, mert így valahol mégis fontossá válik – a németek példás besúgója lesz, aki gatlás nélkül adja fel lakótársait. „Zsidók, törvények . . . A filmre gondol, Judi Süssre. Aztán a szomszédra, a Györinére. Színes pongyolában libeg a folyosón, és mindig nagy társaság jár hozzá. Éjfélig recsegtetik a rádiót, táncolnak. Vele nem törődnek. Hogy nem tud aludni, hogy. . . De van ilyen több is. Az a kövér kereskedő az első emeleten egyszer rászólt. . .” – követhetjük az elbeszélő segítségével azt a furcsa gondolatmenetet, mely tetteit áthatja, s amely csak az indulat szemszögéből érthető. E zavarodott logika (hiszen ha antiszemitizmus volna az alapja, még akkor is inkább érthető lenne) következményeként a korábban egészen nyugalmas lakóház begyűjtő, meghurcoltatások színhelye lesz, mit csak még súlyosabb események, az öregasszonnyal való kíméletlen leszámolás követet, s így a békés, titkon a zsidókkal is szolidaritást vállaló bérházlakók bosszúállókká vál-

toznak. Az események mozgatórugói, s lejátszódásuknak folyamata a többi novellában is ugyanaz, csak a külsőségekben mutatkozik eltérés. Egy sokadosztályú presszó szokványos pletykáktól, intrikáktól és beteljesületlen vágyaktól telt eseménytelen világa, egy előreláthatatlan esemény – a vendégek egymás közti leszámolósa – hatására felbomlik, mely változások közepette szinte mindenki „arcot vált”. Bizalmas barátok lesznek egymás rosszakaróivá, jelentik fel egymást, s teszik lehetetlenné tetemrehevő gonoszsággal a legszerencsétlenebbet (*Borika vendégei*). Az idegenről, aki bocsánatot kér, amikor Nagyvilági Főcső szándékosan belerohan az utcán, s az autóbuszban még egykedvűen nézi a látszólag hangoskodó és erőszakos, valójában boldogtalan, a szüleitől elszakadni képtelen, igaz élményekre, nagy kalandokra vágyó fiatalember kötőzködését, hamarosan kiderül, hogy civil ruhás rendőr, akinek egyetlen célja, hogy Nagyvilági Főcsőt még ennél is lejjebb tiporja, még ha az egy kényszerű nyiratkozás formájában valósul is meg (*Nagyvilági Főcső*). Blúz bácsi, az öreg, mosolygós boltos, egy kiszámíthatatlan pillanatban féktelen „fenevaddá” lesz, aki szinte összeroppantja gyanútlan, fiatal áldozatát (*Kulikabát*). Egyérintőző kölykök anyagi haszon reményében, de főleg vagányságból, lehetetlen hidedgévrrel „intéznék el” egy idős mosodást, hogy aztán átmenet nélkül merüljenek el ismét a gyermekjáték menetében (*Egyérintő*). „Holnap fölszedik, vagy még ma éjszaka”, konstatálja veszekedésük végkifejletét *A szoba a harmadikon* című novella szereplője, miután tetteg is leszámolni kész ellenfele lezuhan a magasból. Szinte hátborzongató légkörűvé válik a címadó novella, a *Tépett füzetlapok*, bár egy meghitt-meleg, erős szülő-gyermek kötődést jelző környezetből indul el Zsámboky (megbízhatatlannak nyilvánított író), hogy végül egy bolondokházához hasonlatos nevelőintézetbe torkollódjék élete menete. Némely novellahős (pl. Biller, Zsámboky) története több novellán át ível, nevek és élethelyzetek ismétlődnek, bukkannak elő egy más novellában, más cím alatt ismét, miáltal egész kis ciklusok formálódnak a kötetben belül. Húvösen izzó, sürített léghőré valamennyi darabja e kötetnek, mely hangulat Mándy küllönösen tömör, elemi információkra redukált szövegformálása által fejeződik ki leginkább. Az lesz fontos ezekben a mondatokban, ami nincs bennük szövegszerűen, amit megformálásuk, hangalakjuk sugall, ami elhallgatott, de kísüt a sorok mögül. Az elmondottak illusztrálásaként, íme egy párbeszédészlet az *Egyérintő*ből:

„– A Prima Pofa nem szereti, ha beleköpnék a dolgába. Az öreg Steiner határozottan kellemetlen.

– Hozzánk küldött a Prima Pofa?

– Én ajánlottalak benneteket. Tudjátok, hogy hallgat rám.

– Sürgős?

– Holnap ugyanitt megmondom.

– És ami a dolog másik részét illeti . . .

– A Prima Pofa nem sajnálja a pénzt. És az öreg Steiner határozottan kellemetlen.”

Ezt a – kötetegészen áthatoló, azt teljes mértékben kitöltő – vészjósó léghőré oldja fel az utolsó, *Egy öreg boltos* című lírai hangvételű novella. „Mondatok, félmondatok, szavak. Lecsupaszított szavak. Áthúzott szavak. Kusza feljegyzések régi noteszekben, blokkokon, levélen (amire sose válaszoltam), táviraton, szalvétán, névjegyén. Hang csúszik hangra. Különbül. A csöndből nőnek ki a hangok. A csöndbe hullanak vissza” – áll előtünk a kusza élménytöredékekből novellát teremtő író, jelképes boltjával, melynek polcain ott sorakoznak portékái: egy mindig megújuló „novelláskészlet” darabjai.

BENCE Erika

MAGÁN- ÉS KÖZÉLET

Faragó Árpád: *Egy színész naplójából*. A szerző kiadása. Újvidék, 1993

Egy híján negyven év hetven feljegyzéséből állt össze Faragó Árpád színész-direktor naplókötete, melynek darabjai először a Magyar Szó szombati mellékletében, a Kilátóban jelentek meg, hol folyamatosan, hol pedig kisebb-nagyobb kihagyásokkal.

Az első 1953-ra utal, ekkor jelentkezett Faragó Árpád arra a pályázatra, melyet az akkor alakuló, sajnos kérészéletűnek bizonyult zombori magyar színház tett közzé, miután a társulatvezető Weigand József levélben értesítette-biztatta: „Egy hely még üres, mert ez ideig nem találtunk rá megfelelő embert. Szükségünk van egy jó megjelenésű fiatalabb férfirra, aki főszerepekben is felléphet”. A felvételi sikerült, „Faragó néptárs” színész lett, rövid ideig Zomborban, majd néhány évig Szabadkán, s több mint két évtizedig Újvidéken a Rádiószínház együttesében. A könyv utolsó feljegyzése 1992 februárjából való, amikor már, 1986 közepe óta, Faragó Árpád az Újvidéki Színház igazgatójaként tesz színészi, pontosabban színházi vallomást naplójának és olvasóinak. Mert feljegyzéseit Faragó eleve nem önmagának, hanem a nyilvánosságnak szánja. Nem az asztalfióknak, nem az irattartónak, hanem a nyilvánosságnak ír – a naplóműfaj számára elsősorban a személyes megszólalás, a személyes hang lehetőségét jelenti –, érthető, hogy olvasóként Faragó feljegyzéseire főleg mint közéleti jellegű, szándékú írásokra emlékszem.

A kötet nyújtotta kép némileg eltér, elmozdul ettől. Inkább a magánembert állítja élénk, mint a színházi gondokat olvasóival megosztani kívánó színészt vagy direktort. Ezel szemben a Kontra Ferenc által „szerkesztett válogatás” túlnyomórészt a teljesen magánjellegű, privát, családi részleteket részesítette előnyben, némileg megmászva ezzel a naplóról szándékát, módosítva az összképet. Következésképpen – elsősorban Faragó Árpádnak igazgatóként papírra vetett naplójegyzetei esetében – hiányolhatjuk, hogy a kötetben nem kapott helyet több lényeges, színházpolitikai részlet. Holott a könyv kétharmadát éppen azok az írások képezik, amelyeket Faragó 1986-tól tett közzé, amikor az addigi színészi státust az igazgatói munkakörrel cserélte fel, s így számára is mindennapibbá váltak a műsor-, káder-, pénz- és közönséggondok.

Arra nehéz lenne emlékezni, hogy a kezdeti évek feljegyzéseiből (voltak egyáltalán vagy utólag készültek?) mi került a kötetbe s mi nem, de végtelenül sajnálhatjuk, hogy színház történeti szempontból feldolgozatlan zombori évekről semmi érdemlegeset nem olvashatunk, pedig résztvevő szólal meg, akár csak azt, hogy rádiószínészként és versmondóként a falujárás meg a fesztiváli fellépések kerültek előtérbe s nem a munka érdemi része, mélyebb vonatkozásai, amelyek ugyancsak naplótéma lehetnek, s talán a feljegyzések készítőjéről is többet közölnek, mint a családi és túldimenzionált baranyai mozzanatok vagy anekdotikus vidéki sztorik, melyek a színházi vonatkozások mellett az olvasók számára mégiscsak lappálják.

Faragó feljegyzéseinek igazi értékét abban látom, hogy fel-felvet olyan aktuális kérdéseket, amelyek joggal foglalkoztatják a színházi s általában művelődési közvéleményünket. Naplójegyzetei valóban újsgócikkek. A válogató viszont mintha a keményebb hangú, bíráló szándékúak ellenében a lírai, a novellisztikus jegyeket tartalmazó feljegyzéseket részesítette volna előnyben. Kár, mert a feljegyzésekből látjuk, Faragó szembe nézett olyan kérdésekkel is, mint a jugoszláviai magyar színjátszás fellegvárának számító szabadkai színház agóniája és tönkretétele, a színészek elfeledése miután nyugdíjba mennek, kényszerülnek, a határokon túli, kisvárdai fesztivál arculata, funkciója, jövője, a színdirektorság körüli ügyeskedések, a zombori magyar színház újjáélesztésének kísérlete,

a frissen végzett fiatal színészek sorsa stb. Számomra ezek a kötet legizgalmasabb írásai, jobban megismerem belőlük Faragó Árpádot az embert is, nem csak a direktort, mint a teljesen magánemberi, családi vonatkozású sorokból. A napló titka és varázsa, hogy a közéleti vonatkozások árulnak el legtöbbet a magánemberről, a napló nem a privátéletbe, hanem a feljegyző gondolatvilágába betekintést nyújtó kulcslyuk. Az, ami a naplóíró magánéletében lényeges, akkor válik mindenki számára érdekessé, ha általános jellege ezzé teszi, vagy ha szépírói eszközökkel fródott. Faragó nem szépíró, csak szereti a szép szavakat és a szép fogalmazást, s ügyel is erre, hanem a gondjait velünk olvasókkal – potenciális színházbajárókkal – megosztani kívánó szakember. (Ezért kár, hogy néhány helyesírási hiba mellett – a zombori és Szabadkai Népszínház esetében hol mindkét tag nagybetűs, hol csak a második! – két nagy szakhiba – a Woyzeck szimpla vével található, a Caligula cím pedig nem a Camus-műre utal, hanem Székely Jánoséra, melynek pontos címe: Caligula hely-tartója – rontja benyomásunkat.)

Régóta tudjuk, szép és fontos vállalkozás Faragó Árpád nyilvános naplóírása, megérdemelte a kötetbe rendezést, csak egy kicsit színházibb lenne.

GEROLD László

ÉG(ET)Ő ESZTER

Nagy Zoltán Mihály: *A sátán fattya*. – Budapest–Ungvár: Patent Kiadóvállalat, 1991

A kárpátaljai magyar irodalom a „zsengébb”, újabb kori irodalmak egyike. Vannak kezdeményei már a két világháború között is. Kibontakozása mégis 1945-től követhető nyomon. Fokozottan érvényes ez a prózára. A háború előtti szépírók, Tamás Mihály, Sáfrány László és Herpay Ferenc inkább csak úttörők semmint jelentős alkotók. Balla Lászlót tekintik a '45 után jelentkező generáció első regényírójának. Erőssége az ifjúsági regény műfaja. Vele egyidőben írja meg a költőként emlegetett Kovács Vilmos „a kárpát-ukrajnai magyarság regényét” *Holnap is élünk* (1963) címen. Ez az a mű, amely felhívja a figyelmet a kárpátaljai magyarságra és irodalmára. Nemcsak emiatt kell megemlékeznünk Kovács Vilmos művéről, hanem Nagy Zoltán Mihály miatt is, kinek 1991-es prózája (*A sátán fattya*) közeli leszármazottja Kovács kisebbségi regényének.

A szabadvers formába bűjtött próza drámai feszültséget hordozó kiszögelléseivel, esetenkénti lírai elhajlásaival egyfajta köztes műfaj, nem tekinthető klasszikus epikus kompozíciónak. Maga a történet ismerős (korunk kedvelt történelmi témája), s az előtünk küzdő nőalak sem teljesen idegen, a Németh László-i nőtípusok utódja, örököse is lehetne. Mit sem vonnak le a fenti motívumok a mű értékéből, dinamikus, olvasmányos voltából.

Szilás, 1944. Tizenhárom szilasi vénasszony (köztük a fiatal Tóth Eszter) feketébe öltözve indul az orosz munkatáborhoz viszontlátni az elhurcoltakat. Tél van. Fekete és fehér – a mű alapszínei mutatkoznak meg, mind vizuális, mind értelmi, érzelmi tekintetben. Mintha a számmágia ill. a számszimbolika is működné. Gondoljunk például a tizenhármasszám baljóslatára, a három napra történő elhurcolás tényére, Eszter hármasszám fájalmára: az apa, a báty és a kedves elvesztésére, s arra, hogy maga a regényidő is éppen három évet ölel föl. „Szokatlan volt a sötét viselet, de megbékéltem vele” – indul Eszter Székely Pista látására, mit sem sejtő reménységgel. Az „asszonykórus” komor helyzetváltása is a történeendőket, Eszter meggyalázását intonálja.

Miután az orosz katonák megerőszakolják, kezdetét veszi a tragédia, a lassú lelki deformáció folyamata. „Megszakadt, elpattant valami a lelkemben örökre . . .” – nyög fel hősünk, s mindezt segíti, gyorsítja a környezet reakciója, elítélő magatartása. A hazatért apa elkeseredett tülepei emelik ki a lányt első ízben a kollektív tudat világából, s teljes tárgyilagossággal ismeri föl a dolgok mögött rejlő lényegét. Rádöbben, szeszélyes, gonosz erők önkénye játszadozik az ember életével, minden ember életével, s így a személyes sors reménytelen determináltsággá szélesedik: „vétlenek vagyunk, / valami idegen, förtelmes akarat tört ránk / érzéketlenül, rontó szándékkal befolyásolja az / életünket, s mi csak ezt tehetjük, megverjük egymást, / hogy aztán együtt kibőgjük magunkat . . .” A törvényszerűség felismerése, miszerint a háború, a rossz átkos hatalma uralkodik az egyéni lét felett, nem enyhítheti a fájdalomérzetet. Az öngyilkosság motívuma viszont nem fér a képbe, nem járhat sikerrel az élet eldobásának a kísérlete, hisz a mű alaptétele szerint a hős életre van ítélve. „Az ember túrjön, erre rendeltetett . . .” Ekkor kezd Tóth Eszter a Németh László-i hőstípusok nyomdokain járni. Konok, dacos kitarásra kell berendezkednie. Egyéni tragikumát felerősíti, élesebb fényben emeli ki a falu, a közösség helyzetének a romlása. Íme a történések Eszter síkján: állapotos marad, megszüli gyermekét, a muszka fattyút, akit még szép magyar neve ellenére, és a nagyszülők támogatása mellett sem képes megszeretni, bátyját megölik, Székely Pista viszont él, és mit sem sejt . . . A falu vonalán: a háborúnak vége, de a foglyok nem térhetnek haza, új országhatárok közt idegen hatalom veti meg a lábát holmi Seres Bálintok és Héj Balázsok „becsületére” alapozva az új világ ígértét . . . Keserves, fakó tavasz kezdődik mindkét síkon. „Kikopott házunkból a mosoly, a kacagás . . .” – jelzi a hősnő az újabb állapotromlást. Létének egyetlen pozitívuma, elérhető „boldogsága” az álom. Többszörösen is az a regény sodrában (lásd a szalmakazalbeli álmot, majd Istvánkát is ez menti meg a haláltól), hogy végül önkívületbe, eszméletlenségbe torkollik.

Eszméletlenül – emelkedik ki a vastag betűkkel szedett cím az egybefolyó fejezetek közül. Hangsúlyos töréspontja ez a regénynek. Fölgyorsulnak az események, mind a külső világ történései, mind a lelki destrukció. Hirtelen váltás, sokszerű állapot tanúi lehetünk: „áttetsző hártýába burkolózott minden / ez a hártýa kirekesztett a világból, le a mélybe, / ismeretlen mélységbe taszított a lélekre nehezedő iszonyatos súly (. .) álmaim nem voltak, az alvásom nem volt nyugodt / magamba zárkóztam, becsukódtam (. .) nem tudtam már sírni, elapasztotta Isten a könnyeimet”. Mintha egy érzéketlen, eltompult ember képe körvonalazódna lassan. Sírni, érzelmekkel birkózni hiábavaló, hisz hősünk ismét a világot mozgató erők kulisszái mögé tekint, örök érvényű titkok tárulnak föl a jó és rossz párharcát illetően: „a hazug, a gonosz / mihelyt lelepleződik, máris új arcot ölt, elámít, gúzsba köt, vérünket vezzi megint, nincs meintség. Heródesek kezében vagyunk (. .) pályánkat tisztességgel megfutni, hitünket vasakarattal megtartani, / akkor, / csak akkor / tehetetlen a gonosz, / megtörheti a testet, megszabhatja minden lépésünket, de a lélek fölött nincs, nem lehet diadala.” Eszter fájdalomba kövülten, „immár örökre feketében” igazodik a felismert igazsághoz, s ennek tudatában vállalja a rászakadt magányt, „rejtélyes erő emel magasba . . . / fajtám, falubelijeim mindennapi fájdalma fölél (. .) külön világban létezem”. A javarészt józan, racionális prózából hátborzongató lírát sajtol ki a kín: „a lélek / remegő gyenge ágára / nagy sötét madár száll, / uralkodik karmosan / a test érző porcikáin”.

Összeszorított foggal élni, ez a következő stáció. Vajon meddig bírja hősünk? Halmozódnak az újabb csapások. Ismét vérvesztés ér a családot, most a másik fiú válik áldozattá. Majd a nagy megrázkódtatás: hazatér Székely Pista. Mintha az örület határához sodorná ez a váratlan öröm Eszterünket, legalábbis a templombeli jelenet erre enged következtetni. De mintha éledezne valami a lélek romjai közt. Hosszú, öngyötrő mono-

lógokkal teli éjszakák következnek. Mohó vágy, a tisztaság és a szeretet vágya gyötri hősnőnket: „ember az embernek megátalkodott ellensége már, visszájára fordítva minden parancsolatod, vágyik, vágyik az én szívem a te bölcsességed jelére, Uram, fordítsd teremtményeidet vissza a felebaráti szeretethez (. . .) ne hagyj, hogy a bűnös földi hatalom a maga képeire formáljon át minket . . .” Érzelmi kirohanása folyamán az elbeszélő mint-ha kicsit elvetné a sulykot, amikor Sztálin személye körül csapkod. Túlzott szenvedélyessége nem illik a különben apolitikus regénybe.

Érdemesebb Esztert nyomon követni, aki „felderengő reggeli fényben” gondol Pista leánykérő ígéretére. „Egy záporos fényvel villódzó nyáreleji napon” megszületik a nagy elszánás a férfi részéről, csak éppen a megvalósítás marad el. „Szeress, ahogy szeretni tudsz, bocsásd meg bennem a mások bűnét . . .” – szolgáltatja ki magát a nő teljes önfeladás-sal. Hiába minden, mert az igen mögött nincs erő, nincs igazi nagy akarás. De nem is lehet, mert hősnőnk sorsa nem ez, a regény nem a boldogság beteljesülésének az irányába építkezik.

A pusztulás, a lassú haldoklás stádiumai következnek, miután Pista a donbászi munkatáborba temeti magát önnön gyöngesége elől szökve. S ettől a ponttól kezdve Eszternek többé semmi köze Németh László acélossá edzett nőalakjaihoz. Nagy Zoltán Mihály hamvadó fekete rózsája nem fog eszménnyé nemesedni, más irányba mutat. Összeroppanása emberközeli, elérhetőbbé avatja, „a megtaposott lélek hallgatni kívánt, mint-ha megfogant volna Székelyné átka, nemcsak a ruha fekete rajtam, egész bensőm gyászba borult . . . nem tűnt már elevennek a kín, a hosszú betegség alatt ehhez is hozzáfásltam, megadóan viseltem nyomorúságomat . . .”

Ismét tél van, s a végkifejlet következik. Eszter tudássá kristályosodott magánya semmivé lett, visszazuhan a falu életébe. A megsemmisülést Székely Pista halála jelenti. Ezel bezárul a kör, hősnők sorsa beteljesedik, „ültem a tornáctalpra, lebukott a fejem a térdemre, csak ültem meg-megnyikkanva, kicsordult, ömlött, patakzott a könnyem, / a ház eresze együtt sírt velem, súlyos cseppekben potyogott a megolvadt hó leve, toccantklottyant körülöttem, hullott rám is, pont az ereszcsergásban ültem, / elárulva, elárulva, / szétfolyt az agyam, akár a zavaros hólé, a test és a lélek összetöppedve, mint a kásás hórétég, / Fürge kutyánk karikába kuporodva feküdt a küszöbön, álmában olykor nyöszörgött, köröskörül mélységes csönd az éjszakában, aludt a falu, egyszál-egyedül voltam a csillagtalán ég alatt, éppen úgy mint három esztendővel azelőtt azon az éjszakán, a köd-ben vergődve, menekülve, / most belül, magamban éreztem a ködöt, ijesztő, átláthatatlan gomolygást az agyamban, amelyből kicsapott a gondolat . . .” Hiába a jósnőnek a szokványoshoz igazodó jövőképe („begyógyulnak a te lelkednek fájó sebei, megtalálod a vigasztalat a gyermekedben”), hiába szóltal meg végre Istvánka, a szeretetlenségben növegető gyermek, egyetlen gyógyír marad csak: az örület iszonyata. A sebek valóban begyógyultak, de . . .

Főlősleges minden további kommentár. Ezek után valóban a könyvet kéne az olvasó kezébe adni, ha lehetne. Mert feketeségében is szeretni való könyv Nagy Zoltán Mihályé.

CSAPÓ Julianna

S Z Í N H Á Z

A KIŰZETÉS DRÁMÁJA – CSANTAVÉRI PASSIÓ

Irodalom- és színháztörténészek hiába keresnek régi szövegemlékeink között ezt a passiót; de arról sincs szó, hogy a vajdasági település, Csantavér templomának, vagy valamelyik házának pincéjében-padlásán évszázadok óta rejtőző kézirat került volna elő. Ez a passió vadonatúj. Egy rendhagyó vállalkozás – a Tanyaszínház – rendhagyó alkotása.

Az ebben az évben már a tizenhatodik évadját kezdő alternatív utazó színház – így nevezi magát a Tanyaszínház – évről évre nehezebb körülmények között igyekszik megfelelni vállalt feladatának. Szegény színház ez – a szó minden értelmében. Művészi hitvallásuk szerint is, de életmódjuk, lehetőségeik alapján is. Közönségüktől csupán szerény ellátást kérnek, de már ezt is mind nehezebben tudják előteremteni a nézők. A támogatóik száma is egyre fogy.

Mégse hagyják abba, mert nem lehet abbahagyni. Abban a politikai szituációban, amelyben gyakran az emberek egzisztenciális léte is fenyegetett, különösen fontos, hogy a művészet eszközeivel erőt adjanak az embereknek megpróbáltatásaik elviseléséhez, magyarságuk megerősítéséhez, anyanyelvük életben tartásához. Nem mellékesen a diák-színháztársaság, a színészszelelés és a profi színház egészséges ötvözetét képviselő Tanyaszínház a vajdasági színházkultúra fennmaradásának is egyik záloga, hiszen az Újvidéki Színház keresi új arculatát az új viszonyok között, működget, a szabadkai Népszínház ténylegesen már nem is létezik.

E színház két alapembere Hernyák György és Soltis Lajos. A *Csantavéri passió* is az ő munkájuk. De pontosabban fedné a valóságot, ha azt mondanánk, hogy az előadás kollektív alkotás, amelyben nekik a többieknél nagyobb szerep jutott a szöveggönyv és a produkció végső formájának a kialakításában.

Ez az előadás passió ugyan, de profán passió. Cselekménymenetében a főbb pontokon természetesen követi a klasszikus felépítésű szenvedéstörténetet, de ezúttal nem Krisztus életének, illetve más bibliai történetek eseményei elevenednek meg, hanem a vajdasági magyar ember kínjai, keservei, szenvedése, elűzetése – a passiójátékok formai keretei között. A fiatalon elhunyt vajdasági költő, Sziveri János költeményei, Franz Kafka írásai és a Biblia alapján készült a szöveggönyv. Az írások ugyan meglehetősen különbözőnek egymástól, egymásmellettségük mégsem okoz bántó eklekticizmust, mert a viszonylag kevés szöveg mindig rendkívül erős atmoszférájú, elsődlegesen mozgássorokban realizálódó szituációkban hangzik fel. A műfaj jellegzetességeinek megfelelően a szituációk lazán összefüggő epizódokat alkotnak. Az epizódok játékszlusa is változó, a kegyetlen színházi megoldásoktól a lírai vallomásszerűségig széles a skálájuk, de végül is minden szempontból egységes színjáték születik.

Az egység egyik titka az a mód, ahogy az előadás létrejött. Láthatóan nem elsősorban az írott mű szokásos interpretációs módozatait keresték próba közben, hanem, mintegy fordított eljárással, a szituációk megszületése közben alakult, módosult az előadás szöveggönyve.

Az ovális játéktér két szemben lévő pontján egy hatalmas fém létra, illetve egy fogat nélküli szekér áll, amikor sötétedéskor a közönség gyülekezni kezd. E két instrumentum szabja meg a játék ellentétes pólusait is. A létra az Isten tartózkodási helye, a szekér attól függően, hogy a térben hol helyezik el, kap különböző funkciókat, s színpad éppen úgy lehet, mint egy mai tank őseként működő harcieszköz, oltár csakúgy, mint a pokolbeliek tivornyázóhelye. Az előadás kezdetén a civil szereplők nekiveselkednek, és a szekeret a tér

közepére tolják. Rajta az Istent játszó Soltis, meg az emberpárt alakító fiatalok. Már ez a pillanat is a szertartás része, a bemutatkozása, a beavatása. Aztán fém hordókon, egyéb fémtárgyakon megszólaló zene kíséretében lezajlik a teremtés, polarizálódik a szereplők csapata, egyesek feketébe, mások fehérbe öltöznek, s megkezdődik az emberpár teremtésének, kiválásának, bűnre csábításának procedúrája, a sötét erők és az égiek viadala az emberpárért. S a létra tetején ott kuporog vagy terpeszkedik az Isten, aki csak dörgi igazságait, inti alattvalóit, de az eredmény lehangoló: az események menetére nincs befolyása, szemléltője és kommentálója csupán azoknak a rémségeknek, amelyek az emberpárral megtörténnek. Ezek közül is a legrémesebb; az ember kiűzetése földjéről, szülőföldjéről, paradicsomából.

Vad rohanások, verekedések, artista ügyességű viadalok, a megszégyenítés legkülönbözőbb módozatai s tűz – minden mennyiségben. A tűz az egyik főszereplő: a létra mögötti holt térben külön személy foglalkozik a tűz élesztésével, s a szereplők hol fátkyaként, hol tüzes kardként hordozzák az égő husángokat, verekednek velük, valósággal körülperzselik az emberpár territóriumát, sőt, még a közönséget is megfenyegetik velük. A nézőket különben is totális részeseivé teszik a produkciónak, de anélkül, hogy közvetlenül inzultálnák őket. A nézőtér-felek mögül, a nézők között megjelenő, megszólaló szereplők azt a hatást keltik, mintha a közönség a rémségek passzív résztvevője, szemléltője, s ezáltal potenciális bűnpártoló lenne („Vétkesek közt cinkos, aki néma” – írta Babits Mihály), de ezt az érzést mégsem ezzel a direkt eszközzel, hanem a játék intenzitásával, a közvetett megszólításokkal, a lelkiismeret-vizsgálatra késztetéssel érik el. Senki nem maradhat közömbös a nézőtérben. Még a derengő fényben is látni kell a szemben ülőket, s állást kell foglalni mindarról, amit a játéktérben elénk tárnak. Az „ördögök” viselkedése, beszédmódja, szokásai, szövegei még a nem vajdasági nézőben is egyértelmű asszociációkat keltenek. Ez a direkt hatáselem számos hasonlóval párosul, de mindez csupán utalás szintű, a produkció nem válik leegyszerűsítetten aktualizálhatóvá. A nézőnek kell elvégeznie a saját életére vonatkoztatás aktív műveletét.

Az igencsak vegyes összetételű együttes, amelyben leendő és tényleges színészhallgatók, amatőrök meg profik játszanak együtt, kitűnően elsajátította azt a színpadi nyelvet, amelynek részeleleit már évek, évtizedek óta ismeri és használja az alternatív színház. Mégsem a déjã vu érzése keríti hatalmába a nézőt, mert a játékosok nem engedik kiszakadni őt a rendkívül intenzív atmoszférájú, sodró lendületű előadásból, Hernyák György rendezéséből.

Az előadás hangsúlyos pillanataiban többször elhangzik a produkció mottójául is választott Kafka-idézet: „Az emberi történelem: pillanat egy vándor két lépése között.” A totális kiszolgáltatottság, a történelem értelmetlensége, kiismerhetetlensége, esetlegessége, reménytelen tehetetlenség fogalmazódik meg ebben a tömör mondatban. A Tanyaszínház fiataljai konok keserűséggel, fanatikus hinniakarással, művészi tettükkel, egész lényükkel e mottóbeli igazság ellen láznak, tiltakoznak. Helyettünk is.

NÁRAY István (Budapest)

KÉPZŐMŰVÉSZET

ÉRZELEM HELYETT TOMPA KÖZÖNY

Tavaszi tárlat – a szerbiai, Crna Gora-i, vajdasági és kosovói képzőművészeti egyesületek közös kiállítása – Modern Művészetek Képtára, Újvidék

A szóban forgó kiállítás egy azok sorából, amelyek láttán a nézőben egyetlen, elemi erejű óhaj fogalmazódik meg: mielőbb elfelejteni. Többek között azért, mert az efféle tárlatok már régóta nélkülöznek mindenféle koncepciót, tartalmat és értelmet. Az utóbbi években ezt a hagyományosnak mondható eseményi rendre megtisztelték a jugoszláv, ellátták az országos, ünnepelték a szerbiai jelzővel. A keresztiségben ez most (ki tudja milyen megfontolásból?) a tavaszi jelzőt kapta. A hiba azonban nem is ebben keresendő, sokkal inkább abban, hogy ezek a tavaszi, őszi stb. megjelölésű nagy tárlatok a terjedősségen, az adminisztratív névsorolvasáson kívül soha nem céloztak meg semmi érdemlegeset, vagy ha mégis, úgy rendre melléfogtak.

A képzőművészek köztársasági és tartományi egyesületei általában körlevélben szólították fel tagságukat, küldjenek néhány munkát e „nagy tekintélyű, ünnepi” tárlatra, s utána művésze válogatta, eleget tettek-e a „szíves” invitálásnak, s ha igen, melyik éppen kezük ügyébe kerülő alkotásukat tették közszemlére. Persze, a nagy lélegzetű vállalkozást rendre hathatós minisztériumi (anyagi) támogatás is segítette, s az általában közepes színvonalú kiállítást olyan katalógusok kísérték, amelyek hét nyelven beszéltek. Ez utóbbit akár szó szerint is értelmezhetjük, hiszen nem is olyan rég e reprezentatív szemlék egyikét kísérő katalógus előszavát az államnyelven kívül még négy nyelvre, köztük a miénkre is, lefordították. Ez az áttételes értelmezési lehetőség mára természetesen megszűnt.

Ha a közelmúltig az ember fanyalogva ugyan, de néhány kiállító alkotását látván a megbocsátás erényét gyakorolva, többé-kevésbé igazoltnak könyvelte el ezeket az egyesületi tárlatokat, mára erről is le kellett szoknia. Alighanem a tavaszi, őszi stb. gyűjtőnevet viselő, céhbeli együvé tartozást propagáló tárlatok sorában ez a mélypont. Nem valószínű, hogy ezt a jellegtelenséget, szürkéséget, ezt a lesújtó középszert fokozni lehet. A nomen est omen vélt igazsága itt kudarcot vallott. Ebben a tavaszinak deklarált kiállításban ugyanis nyoma sincs semmiféle újragezdsnek, de egy szemernyi üdeségnek, vagy a kikelet leghalványabb reményének sem. Ehelyett műtárgyakban megtestesülő névsorolvasással próbálja bizonyítani létezését, holmiféle országos nagyságrendben. S akkor még ezt az igyekezetet sem koronázza siker. Egrészt, mert a névsor foghíjas. Vagyis: aki ma itt még számít valamit (divatosabb, de a valóságot ugyancsak fedő kifejezéssel élve: aki itt ad még magára) az idősebb és középgenerációból csakúgy, mint a tehetséges pályakezdekők korsztályából; az messze elkerülte ezt az egyébként nagy hírveréssel beharangozott eseményt. Másrészt, az országos jelleg körül is akadnak problémák. Ez a kiállítás ugyanis *nem* országos jellegű. Ez úgyszólván egynemzeti kiállítás. Úgy egynemzeti, ahogyan egyformán szürke, jellegtelen és középszerű is. Amelyről nemcsak mondjuk a kiváló, alban nemzetiségű grafikusok (valamikor, úgy hat-hét évvel ezelőtt volt alkalmunk őket megismerni a két autonóm tartomány közötti művelődési együttműködés keretében), s nemcsak a vajdasági művészek színe-java hiányzik, de a legkiválóbb szerbiai (szerb) festők, szobrászok, grafikusok is. És ebből adódóan válik ez az egész tárlat ennek a százalmas dackorszaknak a százalmas, a „csakazértis megmutatjuk” jegyében zajló eseményévé. Igen, megmutatja, hogyan lehet provinciálisan lapos vizuális agressziókkal

pöffeteg gombást játszani, hogyan lehet mindezt a szakmai körök megfelelő részének megkülönböztető figyelmé és a kellő hírverés mellett városról városra hordozni, anélkül, hogy valaki is szólni merne: a király meztelen. Persze, végül is ez logikus állomása a művelődési, művészeti élet leépülési folyamatának akkor, amikor már megfelelő politikai nézetet valló műnépdalénekesek pályáznak a művelődési élet kulcsfontosságú pozícióira. Ezt az elértéktelenedést, a lezüllesnek ezt a fokát figyelembe véve pedig végső soron meg is tudom érteni ezt a kiállítást. Hiszen azoknak, akik ezt a tárlatot elképzelték, megrendezték és bemutatták, csakis az nyújthat kellő önbizalmat, megnyugtató biztonságot, ha maguk körül is mindenütt ugyanazt a rútságot, középszerűséget látják, amit önmagukban is hordanak. Mert csak így érezhetnek pár pillanatra némi összhangot önmaguk és a világ között. Csak a hamis, az ál, a pseudo élteti őket, ezt tenyészik hát gondosan. A számukra nélkülözhetetlen látszat megőrzését szolgáló statisztikai kimutatásokban pedig nyilván jól fest az adat: 1993-ban itt és itt, ennyi és ennyi festő, szobrász, grafikus állított ki. Mindenek dacára. És a statisztika nem fogja kimutatni, mindez mennyire vérláztóan képtelen és megalázó. Mert nem az a szóban forgó kiállítás legnagyobb baja, hogy színvonalatlan, gyöngye az anyaga. Sokkal nagyobb a baj. Ez a kiállítás elkendőz. Rendezőinek nyilván tökéletesen megfelelt az, hogy politikailag, erkölcsileg mindjobban destabilizálódó világunknak nyoma sincs a tárgyalkotó művészet ezen szférájában. Az álkultúra koncepciójába valószínűleg sokkal könnyebb beilleszteni a kincstári vidámságot, az ártatlan ábrázolóművészetet, a minden élettől, aktualitásától, jelenhez kötődő jellegétől gondosan megtisztított kompozíciók sorát, mint mondjuk azokat a módfelett „kellemetlen”, felrázó, továbbgondolkodásra készítő alkotásokat, amelyet a belgrádi művészek egy csoportja állított ki Befagyasztott művészet címmel egy hűtőkocsiban, valahol Belgrád belvárosában.

A tavaszi tárlat végül is azt igyekszik elhitetni velünk, amit átvitt értelemben a címe is sugall: itt nyoma sincs az ajtónkon kopogtató nyomornak, a bizonytalan jövőtől való rettegésnek, itt a derű honol; ám aki nemcsak nézte, de látta is ezt a kiállítást, az tudja, egészen másról vall. Nevezetesen arról, amit Filip David így fogalmazott meg a minap: „nincs érzelem, csak tompa közöny”.

NÁRAY Éva

KRÓNIKA

MEGEMLEKEZÉSEK SZENTELEKY KORNÉLRÓL – Több rendezvénnyel emlékezett meg a vajdasági magyar irodalmi élet Szenteleky Kornél születésének századik és halálának hatvanadik évfordulójáról. Július 15-én Pécszt az író szülőházára emléktábla került, július 27-én pedig Szenteleky-emlékestre került sor a Magyar Tanszék, a Forum Könyvkiadó, az Újvidéki Színház és folyóiratunk szervezésében. Az esten Bori Imre emlékezett az íróra, Bányai János pedig nemzedékének Szentelekyhez való viszonyulásáról tartott előadást. Ezen az esten mutattuk be folyóiratunk Szenteleky-számát, amelyben először jelentek meg irodalmunk megalapítójának összegyűjtött versei és külön tematikus blokkban a Szenteleky munkásságát bemutató tanulmányok. Augusztus 20-án, az író halálának évfordulóján ökumenikus istentisztelet után a résztvevők megkoszorúzták Szenteleky szivácsi sírját, majd a Szenteleky-napok tanácsának bővített ülésén e rendezvény koncepcióját vitattuk meg.

41. **KANIZSAI ÍRÓTÁBOR** – Idén két író-tábor rendeztek meg Kanizsán. Az elsőt, amelyet a kanizsai közművelődési közösség szervezett, szeptember 5-én, 6-án és 7-én került sor. A tanácskozásnak két témája volt, Kanizsa, valamint az önéletírás. A résztvevők számos író-olvasó találkozót tartottak. A rendezvényről a meghívott magyar írók többsége távol maradt.

Szerkesztőségünk az önkormányzat által szervezett, szeptember 10-én és 11-én megtar-

tott írótáborra kapott meghívót, amelyen képviseltette is magát. Az írótábor munkájában a jugoszláviai magyar irodalom jeles képviselői vettek részt, kiemelkedő szerb értelmiségiek támogatták és szegedi vendégek is megjelentek a rendezvényen. A tanácskozásnak két témája volt: Írók Kanizsáról, valamint Táj és irodalom. Sor került ezúttal is az irodalmi estre, a hagyományos Szentől szemben elnevezésű író-olvasó találkozóra és a Q-csoport kiállítására, amelyet a Zágráb utcában tartottak meg.

CSÉPE-NAP KISHEGYESEN – Csépe Imre emléktáblájának megkoszorúzásával és a Brasnyó István műveiből, valamint a Forum Könyvkiadó legújabb kiadványaiból összeállított kiállítással vette kezdetét idén a Csépe-nap rendezvénysorozata. Miután Radmila Marković megnyitotta az emlékbizottság ünnepi ülését, Brindza Károly Urbán Jánosra emlékezett, Bori Imre Szenteleky Kornélról szóló tanulmányát olvasta fel, Satai Pál Brasnyó István gyermek- és ifjúsági könyveiről beszélt, Virág Gábor az első kishegyési magánkönyvtárról szólt. Az Aranyosó szavalóverseny győztesei is bemutatkoztak, a díjazottak a könyvjutalmat a kunhegyesi polgármestertől vehették át. Csépe-emlékplakettel jutalmazták Fodor Mihályt és a helyi könyvtárat, valamint megnyílt Mohácsi Zoltán kiállítása. A bejelentés értelmében a jövőben Csordás Mihály látja el a Csépe-emlékbizottság elnöki teendőit.

MAURITS FERENC KIÁLLÍTÁSA BUDAPESTEN – Szeptember 6-án nyílt meg a Budapest Galériában munkatársunknak, a Forum Könyvkiadó könyvtervezőjének és a Híd folyóirat műszaki szerkesztőjének, Maurits Ferencnek a retrospektív kiállítása. Az újvidéki festő tárlatát Mészöly Miklós nyitotta meg, aki szövegében a művészi ihlet forrásvidékéről beszélt. A szokatlanul tömeges tárlatmegnyitón fellépett a párizsi Jel Színház is, mozgásművészeti előadásával. A kiállítás Maurits Ferenc munkásságát a hatvanas évektől napjainkig követi, és a festő alkotói periódusainak mindegyikét bemutatja. Az utóbbi években keletkezett Párizsi napló, az Hommage à Danilo Kiš, a Boszniai látképek és a Balkáni mappa című sorozat az örök emberi szenvedést és a nap mint nap tapasztalható élményeket, látványt ötvözi, s intenzív koloritásával, expresszív kifejezőerejével nagy hatást gyakorol a szemlélőre. A kiállítás október 31-éig tekinthető meg.

ALLEN GINSBERG ÚJVIDÉKEN – A jugoszláviai Soros Alapítvány szervezésében az újvidéki iroda vendége volt Allen Ginsberg, a

beatirodalom élő amerikai legendája. A költő Eörsi Istvánnal közös estet tartott, amelyen verseit olvasta fel és a közönséggel beszélgetett. Ginsberg verseit szerb nyelven fordította, Vojislav Despotov mondta el. A költő az újvidéki est után Belgrádban jóval nagyobb közönség előtt lépett fel. A rendezvények sikere a kritikusok és a jelenlevők szerint Ginsberg közvetlen stílusának és megnyerő egyéniségének köszönhető.

HAMVAS BÉLA ESSZÉI SZERB NYELVEN – Az újvidéki Matica srpska Könyvkiadó gondozásában nemrégiben megjelent Hamvas Béla első szerb nyelvű kötete Sava Babić válogatásában és fordításában, Hyperióni esszék címmel. A kötet Hamvas első alkotó korszakából válogat, a második világháború előtt és a háború első éveiben írt esszéit tartalmazza. A szeptember 13-án megtartott könyvbemutatón a kötetet Božidar Kovačević és Žarko Trebešanin méltatta. Sava Babić lelkesen és elmélyülten beszélt arról, hogyan ismerkedett meg Hamvas Béla munkáival, amelyek őt, mint mondta „segítik abban, hogy élni tudjon”.

A FORUM KÖNYVKIADÓ ÚJ KIADVÁNYAI

- Brasnyó István: *Az írmag* (regény)
Végel László: *Újvidéki trilógia* (regény), Jelenkor–Forum
Miloš Crnjanski: *Ithaka* (versek)
Szabó Palócz Attila: *Résnyire nyitva* (versek)
Juhász Erzsébet: *Esti följegyzések* (esszék), JMMT–Forum
Major Nándor: *Elveszejtett ország* (politikai esszék)
Molnár Csikós László: *Hogy is mondjam?* (nyelvművelő füzet)
Penovác Endre–Szajkó István: *Vajdasági íróportrék* (képzőművészeti
mappa), Petőfi Irodalmi Múzeum–Forum
Jódal Rózsa: *Jégvirágerdőben* (mesék)
Kontra Ferenc: *Kalendárium* (gyermekkori történetek)
Élőszó (az Újvidéki Rádió ifjúsági műsorának harminc éve)
A szabadkai kiadványok bibliográfiája 1870–1918

Előkészületben:

- Szenteleky Kornél: *Isola Bella* (összegyűjtött novellák, regény)
Apró István: *Regénybrikett* (regény)
Danilo Kiš: *Kételyek kora* (esszék), Kalligram–Forum
Bori Imre: *Prózatörténeti tanulmányok*, Forum–Akadémiai Kiadó
Herceg János: *Régi dolgainkról* (esszék)
Kalapis Zoltán: *Régi vízivilág a Bácskában és Bánátban* (művelődéstör-
téneti írások)
Mirnics Károly: *Kisebbségi sors* (tanulmányok)
Németh Ferenc: *Torontáli szönyegek* (tanulmány)

Szeli István: *A peremkultúra élettana* (tanulmányok), Forum–Akadémiai Kiadó

Fehér Magda: *Írók gyermekkorukról* (vallomások)

Rózsa Sándor *menedéke* (mondavilágunkról gyermekeknek)

KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK

Bori Imre: Úgy fáj az élet (Szenteleky Kornélról) 629

*Rajzli Ilona: Az elbeszélő prózastílus nyelvi alapjai a XVI. századi szép-
prózában című doktori értekezés exozéja* 641

Herceg János: Zarándoklat (esszé) 649

IRODALMI MÚZEUM

*Németh Ferenc: Becskerekiek (dr. Mara Jenő, dr. Gyenes Viktor, Levél
az Ady Társaságról Milkó Izidornak)* 652

VÉLEMÉNY

Szeli István: Pálya- és (vagy?) jellemkép Herceg Jánosról 662

VITA

Bori Imre: A szavahihetőség próbája 667

KRITIKAI SZEMLE

K ö n y v e k

Harkai Vass Éva: „Metronómszigor”? (Sinkovits Péter: Határsáv) 672

Bányai János: Tréfa, ironia, fikció (Grendel Lajos: Az onirizmus tréfái) 674

Bence Erika: Két világ (Mándy Iván: Tépett füzetlapok) 678

*Gerold László: Magán- és közélet (Faragó Árpád: Egy színész naplójá-
ból)* 681

Csapó Julianna: Ég(et)ő Eszter (Nagy Zoltán Mihály: A sátán fattya) 682

S z í n h á z

Nánay István (Budapest): A kiűzetés drámája – Csantavéri passió 685

Képzőművészet

Náray Éva: Érzelem helyett tompa közöny (*Tavaszi tárlat*) 687

KRÓNIKA

Megemlékezések Szenteleky Kornélról; 41. Kanizsai Írótábor; Csépe-nap Kishegyesen; Maurits Ferenc kiállítása Budapesten; Allen Ginsberg Újvidéken; Hamvas Béla esszéi szerb nyelven 689

HÍD – irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat. 1993. szeptember. Kiadja a Forum Könyvkiadó. Szerkesztőség és kiadóhivatal: 21000 Novi Sad, Vojvoda Mišić u. 1., telefon: 021/611-300, 602-es mellék. – Szerkesztőségi fogadóóra csütörtökön 10-től 12 óráig. – Kéziratokat nem őr-zünk meg és nem küldünk vissza. – Előfizethető a 65700–603–9–8217-es zsírszámlára; előfizetés-kor kérjük feltüntetni a Híd nevét. – Előfizetési díj belföldön egy évre 4000 dinár, fél évre 2000 di-nár. Egyes szám ára 400, kettős szám ára 800 dinár; külföldre egy évre 8000 dinár, fél évre 4000 dinár. Külföldön egy évre 12, fél évre 6 dollár. – A szedés a Híd szerkesztőségében készült. – Tör-delőszerkesztő: Bozsoki László. – Készült az újvidéki Dániel Print Nyomdában